

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ. ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΩΝ
ΖΑΓΟΡΟΧΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. ΤΟ
ΓΡΕΒΕΝΙΤΙ**

**THE LOCAL HISTORY AS A TOOL OF CULTURAL
HERITAGE. THE EXAMPLE OF ZAGOROCHORIA –
IOANNINA. GREVENITI**

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΒΡΑΚΟΤΑ ΒΑΣΙΛΙΚΗ

ΑΕΜ: 2706

**ΕΠΟΠΤΗΣ: ΒΑΜΒΑΚΙΔΟΥ ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ
Β' ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: ΚΩΤΣΑΛΙΔΟΥ ΕΥΔΟΞΙΑ**

ΦΛΩΡΙΝΑ, ΜΑΙΟΣ 2017

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη.....	4
Λέξεις Κλειδιά.....	4
Εισαγωγή	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο	8
Εννοιολογικές προσεγγίσεις του όρου της Τοπικής Ιστορίας.....	8
1.1. Η έννοια του τόπου	8
1.2. Η έννοια της κοινότητας	8
1.3. Η έννοια της Ιστορίας.....	9
1.4. Η έννοια του ιστορικού χρόνου	11
1.5. Απόπειρα ορισμού Τοπικής Ιστορίας.....	12
1.6. Η χρησιμότητα της τοπικής ιστορίας στην Εκπαίδευση	12
1.7. Τοπική ιστορία και ιστορία του τοπίου	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο	15
Τα Ζαγοροχώρια.....	15
2.1. Ο τόπος.....	15
2.1.1 Τοποθεσία, προέλευση ονόματος & ονομασίες χωριών.....	15
2.1.2 Φυσικό περιβάλλον.....	16
2.1.3 Τα μονοπάτια στο Ζαγόρι.....	17
2.1.4 Το κλίμα στο Ζαγόρι	18
2.1.5 Τα γεφύρια στο Ζαγόρι	19
2.1.6 Τα Μοναστήρια στο Ζαγόρι	20
2.1.7 Εκκλησίες.....	20
2.2. Ιστορικό παρελθόν	21
2.2.1 15 ^{ος} -20 ^{ος} αιώνας	21
2.2.2 Προσωπικότητες- τιτλούχοι	25
2.2.3 Λόγιοι και δάσκαλοι του γένους	25
2.3. Εθνοτική και εθνοτοπική ταυτότητα στο ζαγόρι τον 20 ^ο αιώνα.....	25
2.3.1 Ο χώρος και τα επαγγέλματα.....	26
2.3.2 Μετακίνηση και εγκατάσταση	28
2.3.3 Η γλωσσική ιδιαιτερότητα	28
2.3.4 Η ενδογαμική συμπεριφορά	29
2.3.5 Κατοικία, διατροφή και ενδυμασία	30
2.3.6 Πανηγύρι, χορός και μουσική	31

2.3.7 Αντιλήψεις περί αισθητικής.....	32
2.3.8 Γάμος, ήθη και έθιμα	32
2.3.9 Ονοματοδοσία.....	32
2.3.10 Τα εθνικά πρότυπα.....	32
2.3.11 Η συμμετοχή των ομάδων στην εκπαιδευτική δραστηριότητα	33
2.3.12 Η περίοδος της ληστείας.....	34
2.4.Τα Ζαγοροχώρια σήμερα	34
2.5.Γρεβενίτι.....	35
2.5.1 Χρόνος κτίσεως, θέση, ονομασία και γλώσσα του χωριού	35
2.5.2 Η ιστορία του χωριού	36
2.5.3 Μνημεία και Περιβάλλον.....	41
2.5.4 Επιφανείς άνδρες του Γρεβενιτίου	42
2.5.5 Γενικά.....	43
2.5.6 Κοινωνικές σχέσεις και κοινωνική εθιμοτυπία	44
2.5.7 Έθιμα κατά την ξενιτιά	46
2.5.8 Ονόματα μελών της οικογένειας	46
2.5.9 Δικαιώματα και καθήκοντα των μελών της οικογένειας.....	47
2.5.10 Η θέση της γυναίκας	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο	48
ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΟ ΕΝΙΑΙΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ (Α.Π.Σ.).....	48
3.1.Η Ιστορία στο Νηπιαγωγείο	48
3.2.Οργάνωση Εκπαιδευτικού Προγράμματος.....	49
Συμπεράσματα	60
Βιβλιογραφία	61
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι : Φωτογραφίες	63
Παράρτημα ΙΙ: Χάρτες	81

Περίληψη

Ο σκοπός της εκπόνησης αυτής της εργασίας είναι η κατανόηση της έννοιας της ιστορίας και συγκεκριμένα η μελέτη της τοπικής ιστορίας και αποτελείται από τρία κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο πραγματεύεται τις εννοιολογικές προσεγγίσεις του όρου της τοπικής ιστορίας, δίνει πληροφορίες για την έννοια της ιστορίας και του ιστορικού χρόνου, για την έννοια του τόπου και της κοινότητας, καθώς και για την χρησιμότητα της τοπικής ιστορίας στην εκπαίδευση. Το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει στην ιστορία και την περιγραφή των Ζαγοροχωριών από τον 15^ο έως τον 21^ο αιώνα (σήμερα) και στην συνέχεια στην ιστορία και την περιγραφή ενός χωριού των Ζαγοροχωριών, το «Γρεβενίτι» από τον 18^ο έως τον 21^ο αιώνα (σήμερα). Το τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο τονίζει την σημασία της ιστορίας σύμφωνα με το αναλυτικό πρόγραμμα του Νηπιαγωγείου (ΔΕΠΠΣ - ΑΠΣ). Περιγράφονται οι δραστηριότητες που πραγματοποιούνται κατά την οργάνωση ενός εκπαιδευτικού προγράμματος στο Νηπιαγωγείο σχετικά με την κατανόηση της τοπικής ιστορίας από τα παιδιά, την επαφή με την ιστορία, τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις των Ζαγοροχωριών και του χωριού «Γρεβενίτι». Τέλος, καταγράφονται τα συμπεράσματα στα οποία οδηγεί η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας στο Νηπιαγωγείο, καθώς και τα συμπεράσματα από τις σχετικές δραστηριότητες που σχεδιάστηκαν κατά την οργάνωση του συγκεκριμένου εκπαιδευτικού προγράμματος. Υπάρχουν και παραρτήματα που περιέχουν ενδεικτικές εικόνες από τα Ζαγοροχώρια και το χωριό.

Λέξεις Κλειδιά

Ιστορία
Τοπική Ιστορία
Ζαγοροχώρια
Γρεβενίτι
ΔΕΠΠΣ - ΑΠΣ

Abstract

The purpose of this project is to understand the concept of history and specifically the local history. It includes three chapters. The first chapter is about the conceptual approaches of local history, gives information about the concept of history, historical time, locus and community and also about the usefulness of local history in education. The second chapter focuses on the history and the description of Zagorochochia from 15th to 21st century and one village of Zagorochochia, “ Greveniti” from 18th to 21st century. The last chapter points out the meaning of history according to a Cross Thematic Curriculum Framework for Compulsory Education in Kindergarten Diathematikon Programma. Moreover in this project are described the activities during an educational program in kindergarten, which focuses on how children understand the local history and how they contact with the history, the customs and the tradition of Zagorochochia and “Greveniti”. At last, there are conclusions about the teaching of local history in kindergarten and about the designed activities during this educational project. There are also annexes related to indicative images of Zagorochochia and “Greveniti”.

Key Words

History
Local history
Zagorochochia
Grveniti
ΔΕΠΠΣ - ΑΠΣ

Εισαγωγή

Οι απαρχές της επιστήμης της ιστορίας στη Νεότερη εποχή και η σύμφυτη με αυτή διαδικασία εκκοσμίκευσης της φιλοσοφίας της ιστορίας ανάγονται στο 2^ο ήμισυ του 17^{ου} αιώνα (Κόκκινος,1998:85). Σύμφωνα με τον Fernand Braudel Η ιστορική επιστήμη δεν αποτελεί μια λεπτομερές γεγονοτολογική αφήγηση του παρελθόντος αλλά μελετά τις σχέσεις που συνδέουν τα ποικίλα πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας (Κόκκινος,1998:27). Η ιστορία δίνει έμφαση στη μελέτη των ανθρώπινων κοινωνιών, στην ολότητα τους και την ποικιλομορφία τους από την άποψη όμως της ανάδειξης και αιτιολόγησης των διαφορών τους αλλά και των μεταβολών που συμβαίνουν στο εσωτερικό τους (Κόκκινος,1998:28). Η ιστορική γνώση είναι αποτέλεσμα της αμφίπλευρης επικοινωνιακής σχέσης και πρακτικής μεταξύ παρόντος και παρελθόντος. Η ιστορία είναι μια κοινωνική επιστήμη με γενικευτικό χαρακτήρα όπου επιχειρεί να ανακαλύψει τις δομές και τους μηχανισμούς της ιστορικής μεταβολής. Ο χαρακτήρας της παραμένει κυρίως ερμηνευτικός καθώς αναζητά να αποκωδικοποιήσει και να κατανοήσει πολιτισμικά νοήματα και τους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι προσλαμβάνουν, νοηματοδοτούν, δημιουργούν, υφίστανται και να αναπαράγουν την ιστορική πραγματικότητα.

Η σχολική ιστορία ήρθε στην επιφάνεια στο 2^ο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα με σκοπό τη λειτουργία της ως μηχανισμός εγγάραξης της εθνικής ταυτότητας και ως μηχανισμός κοινωνικοποίησης, πολιτικής νομιμοφροσύνης και δικαίωσης των υφισταμένων σχέσεων εξουσίας. Η ιστορική γνώση γενικότερα αλλά και η σχολική ιστορία σκοπεύουν από τη μια στην επίτευξη της συλλογικής και ατομικής αυτογνωσίας μέσω της κατανόησης των μηχανισμών δημιουργίας, αναπαραγωγής και μετασχηματισμού των κοινωνικών σχηματισμών και από την άλλη στη συγκρότηση της πολιτισμικής ταυτότητας των κοινωνιών.

Ο δάσκαλος της ιστορίας για να προσεγγίσει την ιστορική ύλη θα πρέπει να εφαρμόσει μια σειρά από μεθοδολογικά εργαλεία με γνώμονα τη νοητική ανάπτυξη, τις κλίσεις, την ηλικία, την κοινωνική κατάσταση και την πολιτισμική ταυτότητα του μαθητή. Για να μπορούν να κατανοήσουν και να χρησιμοποιήσουν ιστορικές έννοιες, οι οποίες προέρχονται από το συμβατικό λεξιλόγιο, από τον εκλεπτυσμένο φιλοσοφικό λόγο ή τον λόγο των κοινωνικών επιστημών και από επεξεργασίες ίδιων ιστοριών. Οι ιστορικές έννοιες διακρίνονται ως προς το νόημα τους σε απλές συγκεκριμένες (άρτρο, χωρικός), σε σύνθετες συγκεκριμένες (πόλη), σε αφηρημένες (φεουδαρχία, καπιταλισμός) και σε αξιολογικές ιστορικές (υποανάπτυξη, αριστοκρατία).

Τα αναλυτικά προγράμματα στο μάθημα της ιστορίας διαρθρώνονται σε 2 τρίχρονους επάλληλους κύκλους με ομοειδή και επαναλαμβανόμενα ως επι το πλείστον διδακτικά αντικείμενα. Καθεμιά από τις βαθμίδες των τρίχρονων κύκλων εστιάζεται σε έναν από τους 3 αναβαθμούς του σχήματος της αδιάσπαστης συνέχειας. Η πρώτη

στην Αρχαιότητα, η δεύτερη στο Βυζάντιο και η Τρίτη στο Νεώτερο Ελληνισμό. Προϋποθέτουν όχι μόνο τη συνέχεια του Ελληνισμού αλλά και την πολιτισμική διαφοροποίηση και τη σαφή υπεροχή του ελληνικού πολιτισμού έναντι των άλλων εθνικών ή πολυεθνικών πολιτισμικών μορφωμάτων (Κόκκινος, 1998:345-346).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Εννοιολογικές προσεγγίσεις του όρου της Τοπικής Ιστορίας

1.1.Η έννοια του τόπου

Η λέξη «τόπος» έχει μια ασαφή γεωπολιτική σημασία. Οι Παπαγιανόπουλος, Σιμώνη & Φραγκούλης (1999 ό.α. στο Φραγκούλης & Φραντζή, 2010:11) συνδέουν τη λέξη με σημασίες όπως: έκταση γης, χώρος, θέση, μέρος, διοικητική περιφέρεια – νομός, επαρχία, δήμος, κοινότητα ή γεωγραφική ενότητα, ενώ η Βαϊνά (1997 ό.α. στο Φραγκούλης & Φραντζή, 2010:11) τονίζει τη νοηματική ελαστικότητα της νεοελληνικής λέξης «τόπος» (= έκταση γης, τοποθεσία, μέρος, ορισμένη περιοχή, χώρα, πόλη, πατρίδα). Σε αυτή τη νοηματική ελαστικότητα θα πρέπει να προστεθεί και το γεγονός ότι οι αντιλήψεις των ανθρώπων για το χώρο τους διαφέρουν ανά περιοχές και χρονικές περιόδους (Παπαγιανόπουλος κ.ά., 1999 ό.α. στο Φραγκούλης & Φραντζή, 2010:11).

Σε μια πρώτη ανάλυση, λοιπόν, φαίνεται ότι για τον ορισμό της περιοχής μελέτης λαμβάνονται υπόψη γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά ή χαρακτηριστικά του τοπίου (Παπαγιανόπουλος κ.ά., 1999 ό.α. στο Φραγκούλης & Φραντζή, 2010:11). Όμως, ο «τόπος» δεν προσδιορίζεται μονοδιάστατα γεωγραφικά αλλά συνδέεται με όλο το φάσμα της ανθρώπινης κοινωνικής ζωής. Γι' αυτό άλλωστε οι σύγχρονοι επιστημονικοί κλάδοι της Αρχαιολογίας του Τοπίου και της Ιστορίας του Τοπίου (Landscape History) ξεκινούν την έρευνα του παρελθόντος από το τοπίο, αντιμετωπίζοντάς το ως χώρο όπου πραγματοποιήθηκε κατά το παρελθόν η ανθρώπινη δράση. Έτσι, περιλαμβάνουν στο χώρο μελέτης και έρευνάς τους την περιγραφή και την ερμηνεία των επεμβάσεων και αποτυπώσεων του ανθρώπου στο φυσικό περιβάλλον (Λεοντσίνης, 1996, ό.α. στο Φραγκούλης & Φραντζή, 2010:12). Θέματα όπως η Ιστορία της υπαίθρου, η εγκατάσταση κατοίκων, οι πληθυσμιακές μεταβολές, η αγροτική οικονομία, οι επιπτώσεις του κλίματος κλπ, καθορίζουν τις επιλογές των ανθρώπων που ζουν σε μια κοινωνία και εξετάζονται για να διαμορφωθεί ένα ολοκληρωμένο προφίλ της κοινότητας αυτής (Δουκέλλης, 1988, ό.α. στο Φραγκούλης & Φραντζή, 2010:12).

1.2.Η έννοια της κοινότητας

Ο όρος «Τοπική Κοινότητα», όμως, είναι επίσης ασαφής: αφενός ως προς την έκταση που εννοείται κάτω από τον όρο «τοπική», αφετέρου ως προς την ποιότητα των σχέσεων που χαρακτηρίζουν το σύνολο των μελών της (Παπαγιανόπουλος κ.ά., 1999, ό.α. στο Φραγκούλης & Φραντζή, 2010:12). Γι' αυτό το λόγο κρίνεται σκόπιμη μια απόπειρα διευκρίνησης του όρου:

- στην καθημερινή γλώσσα, η λέξη χρησιμοποιείται για να δηλώσει τον πρώτο βαθμό Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Υπό αυτή την έννοια, η κοινότητα έχει συγκεκριμένα όρια, βάσει των ιδιοκτησιών των κατοίκων ενός χωριού και των συνοικισμών του αλλά και φυσικά όρια (ποτάμια, χαράδρες, λόφοι...) που σηματοδοτούν τη μέγιστη έκταση που μπορούν να καταλάβουν οι δραστηριότητες των κατοίκων των οικιστικών μονάδων. Αντιστρόφως, ο πληθυσμός μιας τέτοιας μονάδας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη διαθέσιμη έκταση. Η έκταση που καταλαμβάνουν οι δραστηριότητες των κατοίκων μιας οικιστικής μονάδας λέγεται ζωτικός χώρος.

- στην παραδοσιακή της έννοια, η λέξη κοινότητα δηλώνει μια μικρή κοινωνία ανθρώπων, τις σχέσεις μεταξύ των μελών της και το χώρο στον οποίο κατοικούν. Εννοιολογικά κοντινή είναι και η χρήση της λέξης κοινότητα ως μια ανθρώπινη ομάδα με ορισμένους δεσμούς, όπως η κοινωνία του σχολείου. Χρησιμοποιούμε τον όρο «κοινότητα» ή «μαθητική κοινότητα» για να δηλώσουμε την κοινωνία των μαθητών, σε διάκριση από εκείνη των εκπαιδευτικών ή των γονέων, που έχει το δικαίωμα να εκλέγει τους δικούς της αντιπροσώπους και να συμμετέχει στις αποφάσεις που την αφορούν.

- Στη σύγχρονη εποχή της παγκοσμιοποίησης, η έννοια της κοινότητας έχει διευρυνθεί, χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει ευρύτερους σχηματισμούς ή ενώσεις (Ευρωπαϊκή Ένωση, Παγκόσμια Κοινότητα) και συνδέεται με την ιδέα της προσέγγισης των λαών, της διαπολιτισμικής επικοινωνίας, με την αποφυγή του τοπικισμού.

Λόγω της διεύρυνσης του όρου στη σημερινή εποχή αλλά και καθώς η περιοχή της κοινότητας, όπως νοείται στην παραδοσιακή της έννοια, θεωρείται πολύ μικρή για να περιέχει μια ευδιάκριτη, συνεχώς μαρτυρούμενη ιστορική πορεία, προτείνεται η διεύρυνση του ερευνητικού ορίζοντα στο επίπεδο της πόλης, του τοπίου, ή της περιφέρειας. Παράλληλα, η σύγχρονη έρευνα έχει στρέψει το ενδιαφέρον της στην εσωτερική δομή της τοπικής κοινωνίας, στους διάφορους τύπους κοινότητας που συνυπάρχουν. Γίνεται, λοιπόν, μια μεταφορά του κέντρου βάρους από το χώρο στον άνθρωπο και τις ανθρώπινες σχέσεις (Φραγκούλης & Φραντζή, 2010:12-13).

1.3. Η έννοια της Ιστορίας

Κρίνεται σκόπιμο να εξετάσουμε τον όρο «Τοπική Ιστορία» σε συσχετισμό με τα νεότερα ιστορικά ρεύματα. Κυρίαρχη ανάμεσα σε αυτά είναι η Νέα ή Συνολική Ιστορία, που οφείλει πολλά στην ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών το 19ο αι. και σε θεωρητικούς όπως ο Karl Marx, ο Emilie Durkheim και ο Max Weber και που αναπτύχθηκε στο περιβάλλον του επιστημονικού περιοδικού *Annales* (ιδρύθηκε από τους Lucien Fabvres και Marc Bloch το 1929). Κεντρικός στόχος της «σχολής» αυτής είναι η εξέταση φαινόμενων μακράς διάρκειας, που παρουσιάζουν αντοχή μέσα στο χρόνο και ασκούν μεγάλη επίδραση στην εξέλιξη της ιστορίας.

Για την επίτευξη του στόχου αυτού η σύγχρονη ιστορική επιστήμη μελετά όλες τις όψεις μιας κοινωνίας σε ορισμένο τόπο και χρόνο, εργάζεται ολοένα και λιγότερο με βάση διαμορφωμένες αντιλήψεις, ενώ χρησιμοποιεί υλικό και από άλλους κλάδους (Γεωγραφία, Αρχαιολογία, Κοινωνιολογία).

Οι επιμέρους διακρίσεις της (όπως γενική, εθνική ή τοπική ιστορία) απορρέουν από την οπτική γωνία θεώρησης του γνωστικού αντικειμένου και της ιστορικής πραγματικότητας (Ασωνίτης & Παππάς, 2006, ό.α. στο Φραγκούλης & Φραντζή, 2010:14) , αφού άλλωστε τα γεγονότα περιγράφονται, αναλύονται και αξιολογούνται από τον ερευνητή με βάση την οπτική γωνία από την οποία ενδιαφέρεται να τα προσεγγίσει.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η Τοπική Ιστορία αποτελεί ιδιαίτερο τρόπο προσέγγισης του ανθρώπινου παρελθόντος από την άποψη της κλίμακας, καθώς και ο χώρος αναφοράς της τοποθετείται μεταξύ της γενικής ιστορίας και της οικογενειακής ή της βιογραφίας. Το ενδιαφέρον της Τοπικής Ιστορίας εστιάζεται, λοιπόν, σε ένα μάλλον περιορισμένο χώρο αναφοράς και η προσοχή της στρέφεται κυρίως σε μικρές κοινωνικές ομάδες. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι πρόκειται για μια μικροϊστορία και ότι για να αξιοποιηθούν τα πορίσματά της χρειάζεται να ενταχθούν στη μακροϊστορία, τη γενική ιστορία.

Σύμφωνα με τον Carr η Ιστορία είναι η επιστημονική μελέτη του παρελθόντος και η ερμηνεία του με όρους μεγάλων δυνάμεων και μακροπρόθεσμων εξελίξεων με τη βοήθεια της κοινωνικής θεωρίας, της ποσοτικοποίησης και άλλων εργαλείων της κοινωνικής επιστήμης με αποτέλεσμα να συμβάλλει στη δημιουργία μιας σταθερής βάσης γνώσης πάνω στην οποία μπορεί να αναληφθεί πολιτική δράση και να παρθούν πολιτικές αποφάσεις στο παρόν.

Ο ίδιος έκανε μια διάκριση ανάμεσα στην ιστορία και το χρονικό. Η ιστορία ήταν μια προσπάθεια να κατανοηθεί και να ερμηνευθεί το παρελθόν, να εξηγηθούν οι αιτίες και οι ρίζες των πραγμάτων με εύληπτο τρόπο. Το χρονικό από την άλλη πλευρά, ήταν η απλή καταλογογράφηση των συμβάντων, χωρίς καμία προσπάθεια να γίνουν συνδέσεις μεταξύ τους. Ακόμα, πίστευε ότι οι ιστορικοί ήταν άνθρωποι της εποχής τους. Η ιστορία δεν ήταν τόσο πολύ ζήτημα του τι έγραφαν μεμονωμένοι ιστορικοί για το παρελθόν όσο του τι μια κοινωνία έβρισκε ενδιαφέρον σε μια άλλη, διακριτή από αυτή, μέσα στο χρόνο (Cannadine, 2007:23).

Υποστήριξε ότι οι ιστορικοί δεν είναι άδεια δοχεία μέσω των οποίων μεταβιβάζεται η αλήθεια για το παρελθόν από τα ντοκουμέντα στον αναγνώστη, αλλά άτομα που μεταφέρουν τις δικές τους συγκεκριμένες απόψεις και παραδοχές στο έργο τους, το οποίο ο αναγνώστης πρέπει να διαβάσει έχοντας αυτό το γεγονός στο μυαλό του. Οι ιστορικοί δεν παπαγαλίζουν απλώς έναν ευρύτερο κοινωνικό λόγο όταν γράφουν αλλά έχουν επίσης και τη δική τους, ιδιαίτερη φωνή (Cannadine, 2007:47).

Τέλος, ο αυθεντικός ιστορικός δε θα κάνει λαθροχειρία, ούτε θα διαστρεβλώσει ποτέ το υλικό που είχε αφήσει πίσω το παρελθόν και το οποίο αποτελεί τη βάση του έργου

του. Μέσα όμως στα όρια που επιτρέπουν οι πηγές, υπάρχει μεγάλο περιθώριο για διαφορετικές εμφάσεις και ερμηνείες και η επίδραση του Carr έχει επιτρέψει στους ιστορικούς να το αξιοποιήσουν στο μέγιστο βαθμό (Cannadine, 2007:48).

1.4.Η έννοια του ιστορικού χρόνου

Η μελέτη της Ιστορίας δεν αφορά μόνο την εξέταση του παρελθόντος. Το παρελθόν δίνει τις αφορμές για τη μελέτη της ιστορίας. Όμως σημείο αναφοράς είναι το παρόν, αφού από το παρόν αντικρίζουμε το παρελθόν. Ως φορείς του παρόντος χρόνου καθώς και των προσδοκιών μας για το μέλλον περιγράφουμε, κρίνουμε και ερμηνεύουμε την Ιστορία ή όπως γράφει ο Francois Dosse (2000, ό.α. στο Φραγκούλης & Φραντζή, 2010:14) αναφερόμενος στην ιστορικούς του 20ού αιώνα: «... επιχειρούν και αυτοί να παραμερίσουν το παρελθόν της δικής τους κοινωνίας και να αντιμετωπίσουν τον κόσμο με την οπτική κυρίως του χώρου παρά του χρόνου. Οι ιστορικοί θα ψάξουν μέσα στο χώρο, μέσα στο παρόν να βρουν τα μυστικά, τα ίχνη ενός πάντα ορατού παρελθόντος».

Η θέση όμως της σύγχρονης ιστορικής επιστήμης ότι η ερμηνεία και η ανάλυση του ιστορικού πρέπει να απορρέει από τον εμπλουτισμό της προβληματικής του παρόντος για να γραφτεί ή να διδαχθεί η ιστορία που χρειάζεται ο σύγχρονος άνθρωπος, πλησιάζει πολύ τη διδακτική χρησιμότητα της Τοπικής Ιστορίας, που υφίσταται ακριβώς λόγω της τοπικότητας της ιστορικής έρευνας και σπουδής και της εγγύτητας με το χώρο και χρόνο των εμπειριών των μαθητών (Λεοντσίνης, 1996, ό.α. στο Φραγκούλης & Φραντζή, 2010:15). Και όπως παρατηρεί ο Partington (1980, ό.α. στο Φραγκούλης & Φραντζή, 2010:15): «αν η σύγχρονη ιστορία είναι το τώρα, η Τοπική Ιστορία ίσως είναι το εδώ».

Κατά τον Norbert Elias, ο χρόνος προσδιορίζεται κοινωνικά, νοηματοδοτείται δηλαδή με βάση τις ανάγκες, τις αξίες και τις ιδιαιτερότητες του εκάστοτε κοινωνικού συνόλου που τον μεταπλάθει και τον εσωτερικεύει. Θεωρεί ότι ο χρόνος είναι σύμβολο, διανοητική κατασκευή και κοινωνική σχέση που δομείται με βάση α) το πρόσωπο που τον καταγράφει, β) την περιοδολόγηση του χρονικού διαστήματος που καταγράφεται και γ) το σύστημα αναφοράς, δηλαδή τη μονάδα μέτρησης που χρησιμοποιείται για τη καταγραφή. Ιδιαίτερα, ο ιστορικός χρόνος είχε ως θεμελιώδη κοινωνική λειτουργία τη συγκρότηση συλλογικής ταυτότητας, η οποία επιτυγχάνεται μέσω της διπλής διεργασίας, αφενός του προσδιορισμού της συλλογικότητας στο παρελθόν και αφετέρου τον προσανατολισμού του κοινωνικού συνόλου στο μέλλον (Κόκκινος, 1998:41-42).

1.5. Απόπειρα ορισμού Τοπικής Ιστορίας

Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι η Τοπική Ιστορία εξετάζει:

1. την Ιστορία μιας μικρής περιοχής που η έκτασή της καθορίζεται με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τοπίου της. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι ορατά όταν τα παραβάλλουμε με τα χαρακτηριστικά των άμεσα γειτονικών περιοχών της και ασκούν ορατή επίδραση στη ζωή των κατοίκων της.
2. την Ιστορία μιας μικρής κοινωνίας ανθρώπων που κατοικούν σε μια περιοχή και έχουν κοινές μνήμες, παραστάσεις και συνήθειες εμφανώς διακριτές από εκείνες των κατοίκων γειτονικών περιοχών.
3. την Ιστορία των γεγονότων και των προσώπων που σχετίζονται με τη μικρή αυτή περιοχή και επηρέασαν την ιστορική της εξέλιξη.
4. την Ιστορία όλων των κατάλοιπων της ανθρώπινης δραστηριότητας που βρίσκονται στην περιοχή αυτή και είναι ορατά από τα μέλη μιας κοινότητας ανθρώπων που κατοικεί εκεί, ανεξάρτητα από το αν οι άνθρωποι αυτοί έχουν άμεση σχέση συγγένειας ή καταγωγής ή κοινής διαμονής με αυτούς που τα δημιούργησαν, και ανεξάρτητα από τη χρονολόγησή τους και τη χρήση τους (Παπαγιανόπουλος κ.ά., 1999, ό.α. στο Φραγκούλης & Φραντζή, 2010:15).

1.6. Η χρησιμότητα της τοπικής ιστορίας στην Εκπαίδευση

Η περίοδος κατά την οποία αρχίζει η γραφή της Τοπικής Ιστορίας χρονολογείται από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα και η εισαγωγή της στην εκπαίδευση στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Σήμερα έχει ενταχθεί η έννοια της Τοπικής Ιστορίας στο Αναλυτικό Πρόγραμμα του μαθήματος της Ιστορίας. Με τη Τοπική Ιστορία τα παιδιά μελετούν τον ιστορικό χώρο που έχει δράσει ο άνθρωπος στο παρελθόν καθώς αυξάνουν την ικανότητα τους στο να παρατηρούν, να αιτιολογούν, να κρίνουν και να συγκρίνουν ιστορικά γεγονότα και προβλήματα του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, όπως και τις δραστηριότητες των ανθρώπων μέσα στο χρόνο έτσι ώστε να κατανοούν ευκολότερα την πραγματικότητα του παρόντος μέσα από την πραγματικότητα του παρελθόντος. Με τη μελέτη ενός τοπικού περιβάλλοντος τα παιδιά είναι πιο ενεργητικά στη διαδικασία της σχολικής ιστορικής έρευνας καθώς η Τοπική Ιστορία θέτει προβληματισμούς στους οποίους καλούνται να απαντήσουν με έρευνα και αναζήτηση.

Για να προσδιορίσουμε τον όρο τοπικό στα παιδιά πρέπει πρώτα να προσδιοριστούν ξεκάθαρα οι θεματικές ενότητες ιστορίας, οργανικά διαρθρωμένες και διατεταγμένες στο σχολικό πρόγραμμα της διδασκαλίας τόσο της τοπικής όσο και της γενικής ιστορίας. Η διαφορά της γενικής με την Τοπική Ιστορία είναι ότι η γενική δίνει έμφαση στην ιστορία για τη χώρα ως σύνολο ενώ η τοπική για την ιστορία για μια

μικρή περιοχή. Η σχέση τους όμως διακρίνεται από αμοιβαιότητα καθώς αλληλοσυμπληρώνονται και η μια τροφοδοτεί την άλλη.

Επίσης, με την Τοπική Ιστορία τα παιδιά μαθαίνουν για την ιστορία του τόπου τους, ενισχύοντας έτσι το ενδιαφέρον τους για την ιστορία, έρχονται σε επαφή με φορείς και μέλη της τοπικής κοινότητας, μαθαίνουν τα χαρακτηριστικά της ταυτότητάς τους της περιοχής στην οποία ζουν ή κατάγονται και διαμορφώνουν το παρόν τους, ανακαλύπτοντας τη μοναδικότητα και την πολυπλοκότητα της κοινωνίας που ανήκουν και πως εξελίσσονται οι εμπειρίες των ανθρώπων και τα προβλήματα του τόπου μέσα στο χρόνο. Η Τοπική Ιστορία συμβάλλει στην ανάπτυξη της κριτικής ιστορικής σκέψης και στην ενίσχυση της ιστορικής συνείδησης (Λεοντσίνης, 1996:59). Μέσα από τη μελέτη του τοπικού περιβάλλοντος στο οποίο ζουν τα παιδιά, το πώς δραστηριοποιείται ο άνθρωπος σε αυτό καθώς και από την αλλαγή στην ιστορική συνέχεια μέσα σε μια κοινωνία, τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να αντιληφθούν τη σύνδεση του παρελθόντος με το παρόν.

1.7.Τοπική ιστορία και ιστορία του τοπίου

Ο Alan Roger στο έργο του αναφέρει ότι η «τοπική ιστορία καταλαμβάνει το πεδίο εκείνο στις ιστορικές σπουδές, που ορίζεται κάτω από την ευρεία περιοχή της ιστορικής έρευνας σε εθνικό επίπεδο, αλλά και πάνω από αυτό το πεδίο έρευνας, το επίπεδο της ιστορίας μιας μόνο οικογένειας ή, απλώς του ατόμου» (Λεοντσίνης, 1996:80). Χαρακτηριστικά οι Jacques Le Goff και Pierre Nora στο έργο τους αναφέρουν πως «Το βασικό όμως... δεν είναι να οραματίζεσαι μια χτεσινή ή αυριανή αίγλη, αλλά να ξέρεις να φτιάχνεις την ιστορία που χρειάζεται το σήμερα. Η ιστορία, ως επιστήμη της κατανόησης του παρελθόντος και ως συνείδηση της εποχής, θα πρέπει ακόμη να ορίζεται και ως επιστήμη της αλλαγής, του μετασχηματισμού (Λεοντσίνης, 1996:80).

Η έρευνα και η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας μπορεί να περιλαμβάνει μια ενότητα ιστορικών σπουδών τοπικού χαρακτήρα υπό την προϋπόθεση ότι η ενότητα παρουσιάζει συγκεκριμένο, θεματικά, ιστορικό ενδιαφέρον και ο χώρος έρευνας είναι μια συγκροτημένη κοινότητα με κοινά τοπικά χαρακτηριστικά (Λεοντσίνης, 1996:80). Η τοπική ιστορία ασχολείται με θέματα για ιστορίες μικρών τοπικών κοινωνιών, π.χ., η κοινότητα ενός χωριού ή της πόλης, η κατοικία και οι δραστηριότητες μιας κοινωνίας. Η ιστορία μιας γεωγραφικής περιφέρειας, της περιφέρειας μιας μονάδας, η ευρύτερη περιοχή της μόνιμης ή και της προσωρινής διαμονής των μαθητών, η ανάλυση της τοπικής δημογραφίας, της οικονομίας, των νοοτροπιών, της κοινωνικής γεωγραφίας, της συμπεριφοράς, των ενδιαφερόντων του πληθυσμού μιας περιοχής αποτελούν πεδία εξέτασης και σχολικής τοπικής ιστορικής έρευνας. Πεδίο εξέτασης της τοπικής ιστορίας μπορεί να είναι η οικονομική και κοινωνική αλλαγή μιας ιστορικής περιοχής σε τοπικό επίπεδο. Η ιστορική εξέλιξη ή η οικονομική παρακμή

της περιοχής σε δεδομένο χρόνο αποτελεί το πλαίσιο για μελέτη ιστορικής έρευνας και ανάλυσης μια τοπικής κοινωνίας (Λεοντσίνης, 1996:95).

Η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας συμβάλλει στην ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας των μαθητών. Προϋποθέσεις για τη διδασκαλία της ιστορίας είναι: 1) ελεύθερη και ορθολογική λειτουργία της σκέψης και 2) αυτόνομη διαμόρφωση προσωπικής γνώμης διδάσκοντος και διδασκόμενων και όχι απλή παράθεση και περιγραφή των ιστορικών δεδομένων μιας περιοχής. Μέσα από τις εμπειρίες του περιβάλλοντος έχουν την ευκαιρία οι μαθητές να εξερευνήσουν οι ίδιοι την ιστορία του φυσικού τους χώρου, αποκτούν την ικανότητα να αιτιολογούν την ιστορική εξέλιξη καθώς τους δίνεται η δυνατότητα να οδηγούν συνειδητά το ιστορικό παρελθόν σε μια συνύπαρξη με το παρόν. Αντικείμενο έρευνας της τοπικής ιστορίας είναι η μελέτη και η ανάλυση κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης μιας περιοχής σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο και η σύγκριση με αυτή την ανάπτυξη σε άλλες περιοχές. Η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας γίνεται με τη μέθοδο συνερευνητικής εργασίας και το ιστορικό υλικό αναζητείται κυρίως στις τοπικές ορατές και μη πηγές της περιοχής.

Η αναγνώριση της συμβολής της ιστορίας στην περιβαλλοντική εκπαίδευση περιλαμβάνεται στις διδακτικές αναγκαιότητες του μαθήματος της τοπικής ιστορίας και ιστορίας του τοπίου (Λεοντσίνης, 1996:97). Οι μαθητές χρειάζεται να δίνουν χρόνο στην επιτόπια μελέτη ώστε να έρχονται σε επαφή με βιβλιοθήκες, μουσεία, αρχαιολογικούς χώρους και γενικότερα με το μάθημα της ιστορίας, πράγμα που ενισχύει τη διδασκαλία της τοπικής ιστορίας. Για συστηματικότερη διδασκαλία και ενίσχυση του ενδιαφέροντος των μαθητών πραγματοποιούνται η επιτόπια έρευνα, παρατήρηση και μελέτη από διδάσκοντες των έμμεσων και άμεσων πηγών της τοπικής ιστορίας και η επιτόπια εξέταση, μελέτη και έρευνα φυσικών μαρτυριών του ιστορικού χώρου, του φυσικού και ιστορικού τοπίου. Στόχοι διδασκαλίας της τοπικής ιστορίας είναι η αξιοποίηση τοπικών πηγών ανθρώπινης δραστηριότητας. Για παράδειγμα, η επίσκεψη σε ένα μουσείο συνδυάζεται με τρία στοιχεία που διευρύνουν την ιστορική σκέψη και κρίση. Αυτά είναι η αυθεντικότητα κάθε είδους εκτεθειμένων αντικειμένων, η άμεση δυνατότητα εκτίμησης της αισθητικής διάστασης και η δυνατότητα προσέγγισης πηγών άμεσης χρησιμότητας για σκοπό και στόχους της διδασκαλίας.

Η συνερευνητική εργασία και η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας σε συνδυασμό με την επιτόπια έρευνα, παρατήρηση και μελέτη των μαρτυριών της ανθρώπινης δραστηριότητας και του φυσικού τοπίου έχει στόχο να εντάξει την περιοχή στον ευρύτερο ιστορικό, κοινωνικό και οικονομικό χώρο που συνδυάζεται και με διδασκαλία της εθνικής και παγκόσμιας ιστορίας. Ως στόχος της διδασκαλίας της ιστορίας (γενικής-τοπικής) είναι η υπεύθυνη και συνειδητή σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον μέσω της ιστορικής παιδείας. Ακόμα παραμερίζονται τα όρια μεταξύ του κλειστού σχολείου και του κόσμου έξω από αυτό και έτσι αποκαλύπτεται στους μαθητές η ιστορικότητα της περιοχής τους.

Η ένταξη της τοπικής ιστορίας στο αναλυτικό πρόγραμμα ενισχύει τη διδασκαλία της εθνικής ιστορίας αφού η τοπική ιστορία λειτουργεί ως επικουρικός κλάδος της γενικής ιστορίας. Η ιστορία ευαισθητοποιεί τους μαθητές γύρω από σύγχρονα περιβαλλοντικά προβλήματα της αυθαίρετης ενίοτε, ανθρώπινης επέμβασης στο φυσικό και ιστορικό τοπίο. Με διδασκαλία της τοπικής ιστορίας και τη σχετική σχολική έρευνα γίνεται συνείδηση ότι οι τοπικές ιστορικές σπουδές διαφέρουν από τις αντίστοιχες σπουδές στο επίπεδο της εθνικής ιστορίας (Λεοντσίνης, 1996:106). Κάθε περιοχή έχει διαφορετικά προβλήματα και η συνολική εθνική ιστορία έχει διαφορετικό πεδίο έρευνας και μελέτης. Η τοπική ιστορία συμπληρώνει τη μελέτη της παγκόσμιας και της σύγχρονης εθνικής ιστορίας γιατί έχει την ευκαιρία να πραγματοποιεί μελέτη και έρευνα σε βάθος (Λεοντσίνης, 1996:106-107). Τα παιδιά όταν έρχονται σε επαφή με τοπικές πηγές ενημερώνονται πολυδιάστατα. Η διδασκαλία της είναι σημαντική καθώς προσφέρεται ως προχωρημένη μελέτη ιστορικών σπουδών, φανερώνοντας δεσμούς ανάμεσα στην ιστορία και σε άλλα γνωστικά αντικείμενα. Ο διδάσκων της τοπικής ιστορίας είναι απαραίτητο να κατέχει ένα ευρύ πεδίο ιστορικών γνώσεων, γνώσεις πολιτικής, εκκλησιαστικής, κοινωνικής, οικονομικής, δημογραφικής, στρατιωτικής και άλλων κλάδων της ιστορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Τα Ζαγοροχώρια

2.1.Ο τόπος

2.1.1 Τοποθεσία, προέλευση ονόματος & ονομασίες χωριών

Το Ζαγόρι είναι μια ορεινή περιοχή στα βόρεια της Ηπείρου μετά τα Ιωάννινα, με απaráμιλλη φυσική ομορφιά και παραδοσιακούς οικισμούς (χάρτης 1). Τα χωριά αυτά, σαράντα έξι στο σύνολο τους, είναι γνωστά και σαν Ζαγοροχώρια (Σύκας, 2003:11) . Τα χωριά αυτά χαρακτηρίζονται και ως «μαρτυρικά χωριά», διότι πολλά κήκαν, καταστράφηκαν και χάθηκαν πολλές ζωές.

Η ονομασία Ζαγόρι είναι Σλάβικη και σημαίνει ‘ο τόπος πίσω από τα βουνά’. Κατά την επικρατέστερη εκδοχή, η ονομασία αυτή δόθηκε τον 6^ο π.Χ. αιώνα επί Ιουστινιανού. Είναι λέξη σύνθετη και προέρχεται από τις λέξεις ‘Za’ (που σημαίνει πέρα, μπρος, πίσω) και την αιτιατική του ουσιαστικού ‘Gora’ (που σημαίνει βουνό), το Μιτσικέλι στην προκειμένη περίπτωση. Σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή της σύνθετης πάντα λέξης, σημαίνει ‘ορεινή διάβαση’, ή ‘τόπος με πολλά βουνά’ (Ζυγός = διάβαση + όρος = Ζαγόρι), και είναι ελληνικής προέλευσης λέξη, όχι Σλάβικης (Σύκας, 2003:11).

Το Ζαγόρι έχει έκταση 1053 τετραγωνικά χιλιόμετρα και πληθυσμό 6.032 κατοίκων, σύμφωνα με την απογραφή του 2001. Τα ευρύτερα γεωγραφικά του όρια εκτείνονται στα βόρεια από τον ποταμό Αώο (από Βοβούσα – Βρυσοχώρι μέχρι Κόνιτσα), νοτιοδυτικά από την εθνική οδό Ιωαννίνων- Κόνιτσας, νοτιοανατολικά από την Εθνική οδό Ιωαννίνων- Μετσόβου (μέχρι τη γέφυρα της Μπαλτούμας) και νότια από τις δασωμένες πλαγιές του Μιτσικελιού. Σύμφωνα με τη γεωγραφική θέση των οικισμών χωρίζεται σε τρία τμήματα (χάρτης 2 & χάρτης 3) :

Το Δυτικό Ζαγόρι (Κατούμενη)
Το Κεντρικό Ζαγόρι
Το Ανατολικό Ζαγόρι (Βλαχοζάγορο)

Το Δυτικό Ζαγόρι περιλαμβάνει τα χωριά Πάπιγκο (Μικρό και Μεγάλο σε υψόμετρο 980 και 940 μέτρων αντίστοιχα), Άγιος Μηνάς (640μ.), Βίκος (770μ.), Αρίστη (650μ.), Μεσοβούνι (680μ.), Ελαφότοπος ή (Τσερβάρι), (1100μ.), Άνω Κλειδωνιά (890μ.), Κάτω Πεδινά ή (Κάτω Σουδενά), (940μ.), Άνω Πεδινά ή (Άνω Σουδενά), (960μ.), Μονοδένδρι (1060μ.) και Βίτσα (960μ.)

Το Κεντρικό Ζαγόρι περιλαμβάνει τα χωριά Ασπράγγελοι ή (Ντόβρα), (1000μ.), Ελάτη ή (Μπούλτση), (960μ.), Δίλοφο ή (Σοποτσέλι), (880μ.), Κήποι ή (Μπάγια), (800μ.), Κουκούλι (900μ.), Καπέσοβο (1120μ.), Βραδέτο (1340μ.), Τσεπέλοβο (1080μ.), Σκαμνέλι (1100μ.), Ηλιοχώρι ή (Ντομπρίνοβο), (920μ.), Βρυσοχώρι ή (Λεσινίτσα), (940μ.), Λάιστα (1020μ.), Νεγάδες (1060μ.), Φραγγάδες (960μ.), Λεπτοκαρυά ή (Λιακοβέτσι), (1000μ.), Δίκορφο ή (Τζοντίλα), (1000μ.), Μανασή (100μ.), Καλουτάς (840μ.), Διπότομο ή (Στολοβό), (840μ.)

Το Ανατολικό Ζαγόρι περιλαμβάνει τα χωριά Δεμάτι, (820μ.), Μηλιωτάδες, Ιτέα (920μ.), Πέτρα (960μ.), Καρυές (630μ.), Καβαλάρι (640μ.), Τρίστενο ή (Ντρεστενίκο), (940μ.), Γρεβενίτι (980μ.), Φλαμπουράρι (1000μ.), Δόλιανη ή (Νέο Αμαρούσιο), (920μ.), Καστανώνας ή (Δραγάρι), (990μ.), Μακρίνο (980μ.), Ελατοχώρι ή (Τσερνέσι), (1020μ.) Βοβούσα (1000μ.) και Ανθρακίτης ή (Καμνιά), (730μ.), (Σύκας, 2003:11).

Οι δεύτερες ονομασίες των χωριών είναι προγενέστερες και δοσμένες από τους ντόπιους κατοίκους των χωριών ως τοπικά προσωνύμια.

2.1.2 Φυσικό περιβάλλον

Το Ζαγόρι αποτελεί μια ορεινή περιοχή με υψόμετρο που ξεκινάει από 450 και φθάνει και τα 2.497 μέτρα. Στα 450-800 μέτρα βρίσκεται η ημιορεινή ζώνη, στα 2.000 μέτρα η ορεινή ζώνη και πάνω από τα 2.000 μέτρα η αλπική ζώνη. Η ημιορεινή ζώνη αποτελείται από τη λεγόμενη «μακία» βλάστηση, πιο συγκεκριμένα από κουμαριές, πουνάρια, θυμάρι και διάφορα κωνοφόρα όπως το πεύκο και το κυπαρίσσι καθώς και κυκλάμινα, αγριομαργαρίτες, ανεμώνες και χαμομήλι. Η ορεινή

ζώνη αποτελείται από βελανιδιές, έλατο, μαύρη πεύκη, σφεδάμια, οξυές, καστανιές, κρίνους, παιώνιες και κρόκους. Η αλπική ζώνη εμπλουτίζεται με διάφορα λουλούδια την άνοιξη.

Το Ζαγόρι έχει την πιο πλούσια χλωρίδα στην Ελλάδα, η οποία ευνοείται από τις κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν (Εικόνα 1). Υπάρχουν 1.240 διαφορετικά είδη φυτών, τα οποία αντιπροσωπεύουν ενενήντα από τις εκατόν σαράντα εννιά οικογένειες φυτών σε όλο τον κόσμο. Στον Εθνικό Δρυμό Βίκου-Αώου υπάρχουν πέντε ενδημικά είδη φυτών που δε συναντώνται πουθενά στο κόσμο. Αυτά είναι το *Silene Intosa*, *Saxifraga Biflora*, *Epirotica*, *Calium Sacrorum*, *Hieracium Dasycraspedum* και *Hieracium Necorinum* και ένα φυτό που προστατεύεται από τη σύμβαση της Βέρνης, *Solenanthes Albanicus*. Επίσης, υπάρχουν άλλα δεκαεννέα ενδημικά είδη της Ελλάδας που δεν συναντώνται αλλού στην Ελλάδα και ενενήντα έξι είδη που προστατεύονται από το ΠΔ 67/81 ή παρουσιάζουν ιδιαίτερο βοτανολογικό ενδιαφέρον. Ο Εθνικός Δρυμός Βίκου-Αώου που ιδρύθηκε το 1973 είναι ο δεύτερος μεγαλύτερος στην Ελλάδα και κατατάσσεται όγδοος σε σειρά μεταξύ αυτών που χαρακτηρίστηκαν ως εθνικοί δρυμοί. Έχει έκταση 13.000 εκτάρια από τα οποία τα 3.400 είναι ο πυρήνας και τα 9.600 η περιφερειακή ζώνη του Δρυμού. Ο Δρυμός συμπεριλαμβάνεται σε μια μεγάλη περιοχή, σε ένα πάρκο το οποίο περιέχει και το Δρυμό της Βάλια Κάλντα δημιουργώντας έναν υπερ-Δρυμό. Χαρακτηρίζεται επιπλέον, για τους πιο εντυπωσιακούς γεωλογικούς σχηματισμούς με πέντε σπηλαιοβάραθρα, κάθετα τα πιο πολλά, με μεγαλύτερο και δεύτερο στο κόσμο το βάραθρο της Προβατίνας (Εικόνα 2).

Χαρακτηρίζεται για την πλούσια πανίδα του, την οποία αποτελούν έως σήμερα δέκα είδη αμφίβιων, εικοσιένα είδη ερπετών, εκατό τριάντα τρία είδη πουλιών και εικοσιτέσσερα είδη θηλαστικών, όπως η αρκούδα (*Ursus Arctos*), το αγριογούρουνο (*Sus Scrofa*), το ζαρκάδι (*Apreatulus Capreatulus*) και το αγριόγιδι (*Rupicapra Balanica*).

Τέλος, το τοπίο αποτελείται από πυκνά δάση, Αλπικά λιβάδια, ορεινές λίμνες (Δρακόλιμνη 2.050μ) και τις εποχιακές λίμνες, Λούτσα του Τσουμάνη (1.900μ) και λίμνη Αρβανίτα. Υπάρχουν και τρία φαράγγια. Το φαράγγι του Βίκου με μήκος δώδεκα χιλιομέτρων που σε μερικά σημεία το κάθετο ύψος του φτάνει τα εννιάκόσια μέτρα, το φαράγγι του Βικάκι και η χαράδρα του Αώου με μήκος δέκα χιλιομέτρων, που βρίσκεται ανάμεσα από τα βουνά Τραπεζίτσα και Γκαμήλα και καταλήγει στο γεφύρι της Κόνιτσας (χάρτης 4).

2.1.3 Τα μονοπάτια στο Ζαγόρι

Όσον αφορά τα μονοπάτια του Ζαγορίου, πρόκειται για λιθόκτιστα μονοπάτια χαραγμένα τα περισσότερα πάνω στο παλιό δίκτυο μονοπατιών και μουλαροδρόμων και είναι τουλάχιστον τριάντα έξι. Τα περισσότερα στις πινακίδες έχουν το γράμμα Z και αύξοντα αριθμό δίπλα. Σημαντικότερο και ένα από τα ωραιότερα της Ελλάδας

είναι αυτό με τη σήμανση Ο3 και έχει σχεδιαστεί σαν παρακλάδι του Ε6. Ξεκινάει από τα Γιάννενα με κατεύθυνση βόρεια της λίμνης των Ιωαννίνων μπαίνει στο μονοπάτι προς το καταφύγιο Μιτσικελίου - Δίκορφου – Κήπους – Βίτσα συνεχίζει στη χαράδρα του Βίκου – Μονοδενδρίου – πηγές Βοιδομάτη – Μικρό Πάπιγκο – Καταφύγιο Αστράκας – πέρασμα Καρτερού – Βρυσοχώρι – γέφυρα Αώου και συνεχίζει ως το Σμόλικα. Τα υπόλοιπα μονοπάτια περνούν μέσα από πυκνά δάση με λιθόκτιστες σκάλες και μερικά από αυτά καταλήγουν σε πέτρινα γεφύρια. Η βατότητα και η σήμανση των μονοπατιών ποικίλει ανάλογα με την εποχή και την επιλογή του μονοπατιού. Ιδιαίτερα η σήμανση ποικίλει από καλή μέχρι ανύπαρκτη (Σύκας, 2003:15).

Τα παλιά μονοπάτια χαραγμένα πάνω σε ένα έντονο ανάγλυφο αποτελούσαν κυριολεκτικά τη ραχοκοκαλιά του χειρσαίου οδικού δικτύου των νεότερων ιστορικών χρόνων και εξυπηρετούσαν τη διακίνηση ανθρώπων, προϊόντων και πολιτισμικών αγαθών, αλλά συνάμα αποτελούσαν τους κτηνοτροφικούς δρόμους των εποχιακών μετακινήσεων των κοπαδιών (Σύκας, 2003:15), (Εικόνα 3)

Σημαντικό είναι να αναφερθεί και η σκάλα του Βραδέτου που είναι η μεγαλύτερη από τις τέσσερις σκάλες που σώζονται στο Κεντρικό Ζαγόρι και πιο εντυπωσιακή. Μέχρι το 1974 που διανοίχτηκε ο δρόμος ήταν ο μοναδικός τρόπος σύνδεσης του χωριού με τον υπόλοιπο κόσμο. Είναι φτιαγμένη με καλοζυγισμένη ξερολιθιά από εξαιρετους τεχνίτες με μήκος μεγαλύτερο από 1,5 χλμ. Έχει 1.120 φαρδιά λιθόστρωτα σκαλοπάτια καλύπτοντας ελικοειδώς μια υψομετρική διαφορά 250 μ. Κάθε στροφή είναι μελετημένη ώστε να στρίβει ένα μουλάρι που κουβαλούσε στο σαμάρι του μέχρι έξι μέτρα ξύλινο δοκάρι. Γι' αυτό και κανένα από τα παλιά σπίτια στο Βραδέτο δεν έχει πλάτος μεγαλύτερο από αυτή τη διάσταση. Υπάρχουν και άλλες λεπτομέρειες στην κατασκευή όπως ότι τα σκαλοπάτια έχουν δυο ειδών πέτρα, λευκή στις άκρες για τους ανθρώπους και μαύρη στη μέση για τα ζώα ώστε να μη γλιστρούν με τα πέταλα (Τζιόλας, 2010:151), (Εικόνα 4).

2.1.4 Το κλίμα στο Ζαγόρι

Το κλίμα στο Ζαγόρι κυμαίνεται από μεσογειακό σε ηπειρωτικό. Οι χαμηλές κυρίως περιοχές χαρακτηρίζονται από μεσογειακό κλίμα ενώ σε μεγαλύτερα υψόμετρα επικρατεί ο ορεινός κλιματικός τύπος. Το Ζαγόρι χαρακτηρίζουν ο ψυχρός χειμώνας, οι άφθονες βροχές και οι χιονοπτώσεις. Το καλοκαίρι είναι σύντομο και ζεστό. Το ίδιο αλλά με λιγότερη ζέστη η άνοιξη και το φθινόπωρο. Το χιόνι ξεκινά από τα μέσα Νοέμβρη και σταματά στις αρχές του Μάη, αν και παραμένει μέχρι και τον Ιούλιο ή και τον Αύγουστο στις ψηλές κορυφές των βουνών και στις χαράδρες. Δεν απουσιάζουν βέβαια και οι παγετοί λόγω της πολύ χαμηλής θερμοκρασίας, η οποία φτάνει τους -20°C έχοντας διάρκεια από το Νοέμβρη μέχρι και τον Απρίλη.

2.1.5 Τα γεφύρια στο Ζαγόρι

Έχοντας δημιουργηθεί η ανάγκη για επικοινωνία μεταξύ των χωριών τέθηκε σημαντικό ζήτημα, η κατασκευή γεφυριών που ένωναν τους μαχαλάδες μεταξύ τους και τους τόπους εργασίας των κατοίκων. Σύμφωνα με τον Ι. Λαμπρίδη το πρώτο γεφύρι κτίστηκε στο Ζαγόρι το 1747 από τους Σκαμνελιώτη, Χατζή, Γιαννούση, Παρτάλη ανάμεσα στη Μπόγια και τη Δόβρα (Σύκας, 2003:20). Για εκατόν τριάντα χρόνια χτίστηκαν εκατοντάδες γεφύρια έως δυο και τρεις φορές μέχρι να εδραιωθούν. Διακρίνονται τρεις περίοδοι κατασκευής των γεφυριών: α) 1747-1800, β) 1800-1850, γ) 1850-1900. Η χρησιμότητα των γεφυριών βρισκόταν στο γεγονός πως βοηθούσαν τα караβάνια στη διακίνηση του εμπορίου στις χώρες της Κ. Ευρώπης. Δίπλα από τα γεφύρια υπήρχε συνήθως ένας νερόμυλος ή ένα εικονοστάσι. Αν και πολλά γεφύρια, πάνω από εκατό, έχουν καταστραφεί χωρίς να έχουν καταγραφεί ώστε να γνωρίζουμε την ημερομηνία κτισίματος τους. Υπάρχουν εξήντα γεφύρια μονότοξα, δίτοξα, τρίτοξα μικρά και μεγάλα σε καλή κατάσταση. Γεφύρια συναντάμε ακολουθώντας κάποιο μονοπάτι ή ξεχασμένα μέσα στην πυκνή βλάστηση. Αρχικά, τα γεφύρια ήταν προχειροφτιαγμένα και ξύλινα, αφού όμως τα χρηματοδότησαν πλούσιοι κάτοικοι και μετανάστες χτίστηκαν με πέτρα. Την απόφαση για να χτιστεί κάποιο γεφύρι την έπαιρνε ή όλο το χωριό ή κάποιος πλούσιος κάτοικος ή Τούρκος αξιωματικός, του οποίου μπορεί να έπαιρνε το όνομα το γεφύρι ως ηθικό αντάλλαγμα. Η κατάλληλη θέση για να κτισθεί ένα γεφύρι ήταν ένα πρόσφορο μέρος και πιο συγκεκριμένα κάποιο στένωμα του ποταμού με αρκετά βράχια, αποφεύγοντας τις επίπεδες επιφάνειες, όπως στο γεφύρι της Κόνιτσας. Τα γεφύρια διαφοροποιούνταν και το καθένα ήταν μοναδικό. Είχαν διαφορετικές διαστάσεις, ύψος και αριθμό τόξων. Κάποια είχαν ένα, δυο, τρία και περισσότερα τόξα οξυκορφα ή ημικυκλικά. Εκτός από τα βασικά τόξα, υπήρχαν στη βάση ή και στον κορμό τους τόξα με μικρές καμάρες που ελάφρυναν τη κατασκευή και μετρίαζαν τη πίεση του νερού όταν ανέβαινε πολύ η στάθμη (Σύκας, 2003:21). Το κτίσιμο των γεφυριών επέβαλε μεγάλη δεξιοτεχνία και ήταν έργο εξειδικευμένων μαστόρων, οι οποίοι οργανώνονταν σε μικρές ομάδες, τα μπουλούκια ή συνάφια (Εικόνα 5-6-7-8).

Μετά το κουβάλημα της πέτρας με επικεφαλή πάντα τον πρωτομάστορα σηνόταν πρώτα ο ξυλότυπος, ξεκινώντας ταυτόχρονα και από τις δυο μεριές και προχωρούσε σιγά σιγά προς την κορυφή (Σύκας, 2003:21). Μεγαλύτερο βάρος στην κατασκευή δινόταν στη θεμελίωση, όπου έχτιζαν στη βάση τους κόφτες που αναχαιτίζαν την ορμή των νερών. Πάνω στον αρχικό σκελετό έχτιζαν την πέτρα κυρίως από σχιστόλιθο με συνθετικό κονίαμα, το περίφημο Κουρασάνι (Σύκας, 2003:21). Το μίγμα αυτό, αποτελούταν με συγκεκριμένες αναλογίες από αλεσμένη ελαφρόπετρα, τριμμένο κεραμίδι, σβησμένο ασβέστη, ασπράδι αυγών, ασπρόχωμα ή μαλλιά ζώων, με μικρές διαφοροποιήσεις που οφείλονταν στα υλικά που ήταν προσιτά σε κάθε οικισμό (Σύκας, 2003:21). Φτάνοντας και στην κορυφή ολοκλήρωναν και το τόξο. Οι πέτρες ήταν τοποθετημένες κατά τέτοιο τρόπο ώστε το βάρος να τραβιέται προς τα άκρα εξασφαλίζοντας έτσι μια στατικότητα. Το επάνω μέρος διαμορφωνόταν από λιθόστρωτο καλντερίμι όπως στα χωριά πλάτους δυο με δύομιση μέτρων με

καμπυλωτή διαδρομή από μαύρη πέτρα ενώ στο πλάι σήκωναν πεζούλια για την προστασία των περαστικών. Τα πεζούλια αποτελούνταν από στενόμακρες πέτρες, τις λεγόμενες αρκάδες, βαλμένες κάθετα (Σύκας, 2003:21). Επίσης, για την ασφάλεια των διαβατών μερικά γεφύρια κάτω από την καμάρα είχαν καμπανάκι που προειδοποιούσε τους ταξιδιώτες όταν φυσούσε δυνατά (Σύκας, 2003:21-22).

2.1.6 Τα Μοναστήρια στο Ζαγόρι

Τα μοναστήρια στο Ζαγόρι ήταν χτισμένα σε χώρους με φυσικό κάλος, με θέα και σε χώρους σημαδιακούς. Οι τόποι δίνουν συχνά τα ονόματά τους στα μοναστήρια, όπως της Παναγίας της Σπηλιώτισσας στην Αρίστη και της Μονής Στομίου στο φαράγγι του Αώου (Εικόνα 9-10). Τα τοπωνύμια αυτά αποδίδουν φυσικά ή άλλα χαρακτηριστικά των τόπων για αυτό και τα μοναστήρια γίνονται αναπόσπαστα κομμάτια των συγκεκριμένων τόπων (Σύκας, 2003:23). Εξαιτίας των επιδρομών από τους Τουρκαλβανούς και τους Γερμανούς και γενικά από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας κάποια μοναστήρια είναι δεύτερης ή τρίτης κτίσης. Τα πρώτα μοναστήρια ιδρύθηκαν την εποχή του Κωνσταντίνου Δ΄ του Πωγωνάτου (668-685 μ.Χ.). Είναι η Μονή Βουτσάς στο Γρεβενίτι (Κοίμηση της Θεοτόκου στα 669) και η Μονή Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στην Κλειδωνιά.

Τα μοναστήρια τα συναντάμε έξω και κοντά στους οικισμούς και η διαδρομή που ακολουθούμε είναι μέσα από χωματόδρομους, πέτρινα καλντερίμια και μονοπάτια. Συνήθως είναι κτισμένα μέσα σε πλούσια βλάστηση με αιωνόβια δένδρα και πόσιμο νερό. Σήμερα τα περισσότερα μοναστήρια είναι κλειδωμένα και έχουν ανακηρυχθεί διατηρητέα μνημεία καθώς κάποια είναι μισοκατεστραμμένα. Είναι κτισμένα από πέτρα με ιδιαίτερη αρχιτεκτονική και αποτελούνται από το καθολικό της μονής ενώ αργότερα συμπληρώνονταν κελιά και βοηθητικά κτίσματα. Μέσα τη διακόσμηση αποτελούσαν αγιογραφίες, κτητορικές επιγραφές και σκαλιστά ξυλόγλυπτα τέμπελα. Τέλος, μεγάλος αριθμός από μονές κατείχαν μεγάλες εκτάσεις σε χωράφια και βοσκοτόπια τα οποία ήταν δωρεές ευεργετών. Αποτελούσαν χώρο μόρφωσης πριν ιδρυθούν σχολεία και ανέδειξαν εξαιρετικούς πνευματικούς άνδρες, όπως ο Νεόφυτος Δούκας από τα Άνω Πεδινά.

2.1.7 Εκκλησίες

Στο Ζαγόρι υπάρχουν πολλές και σημαντικές εκκλησίες, τουλάχιστον εκατό και πλέον σε όλα τα χωριά. Σημαντικότερη είναι αυτή των Νεγιάδων. Είναι τρισυπόστατη (Αγ. Γεωργίου, Αγ. Δημητρίου και Αγίας Τριάδας) και κτίστηκε το 1975 από τον έμπορο Χατζή Μάνθο Γκίνη. Είναι τρίκλιτη βασιλική και από τις ομορφότερες της Ηπείρου. Το κεντρικό κλίτος είναι αφιερωμένο στον Αγ. Γεώργιο, ενώ τα άλλα δυο στον Αγ. Δημήτριο και Αγία Τριάδα. Οι τρεις χώροι εισόδου περιβάλλονται από καμάρες. Άλλες σημαντικές εκκλησίες είναι:

Αγ. Νικόλαος, Τσεπέλοβο (1753), Αγ. Δημήτριος, Άνω Πεδινά (1793), Αγ. Αθανάσιος, Μονοδένδρι (1830), Αγ. Τρύφωνας, Βίκος (19^{ος} αιώνας), Αγ. Νικόλαος,

Κήποι (1779), Αγ. Νικόλαος, Καπέσοβο (1793), Κοίμηση της Θεοτόκου, Αρίστη (1718), Κοίμηση της Θεοτόκου, Κουκούλι (1788), Αγ. Δημήτριος, Φραγγάδες (1779), Αγ. Γεώργιος, Τρίστενο (1793), Αγ. Νικόλαος, Φλαμπουράρι (1774), Αγ. Βλάσιος, Μεγάλο Πάπιγκο (1852), Γέννηση Θεοτόκου, Βραδέτο (1791), Των Ταξιαρχών, Μικρό Πάπιγκο (19^{ος} αιώνας) (Σύκας, 2003:25).

Νεγάδες Ι.Ν. Αγ. Γεωργίου (Μουσείο Μπενάκη). Πρόκειται για τον περίφημο τρισυπόστατο ναό, τον επιβλητικότερο σε όλο το Ζαγόρι. Η εκκλησία είναι τρίκλιτη βασιλική με μεγαλειώδης διαστάσεις 30,50 × 17,50 × 9 μέτρα. Το κεντρικό κλίτος είναι αφιερωμένο στον Άγιο Γεώργιο τον Τροπαιοφόρο, το βόρειο (αριστερό) στην Αγία Τριάδα, ενώ το νότιο (δεξί) στον Άγιο Δημήτριο τον Μυροβλήτη. Μολονότι η εκκλησία δεν χωρίζεται σε τρία ιδιαίτερα και αυτοτελή τμήματα, έχει εντούτοις στο Ιερό τρεις ιδιαίτερες Άγιες Τράπεζες καθώς και τρεις Ωραίες Πύλες. Το δάπεδο είναι στρωμένο με τις αυθεντικές του πλάκες. Τα πανύψηλα ταβάνια είναι εξ ολοκλήρου ξυλόγλυπτα και χρωματισμένα, αληθινά έργα τέχνης. Τα βαρύτιμα μπρούτζινα μαουάλια, αφιερωμένα και αυτά από τον κτήτορα, φέρουν χαραγμένη ημερομηνία 20 Μαΐου 1790. Εκείνα όμως τα στοιχεία που κάνουν το ναό μοναδικό, είναι αφ' ενός το εντυπωσιακό του τέμπλο – ένα από τα μεγαλύτερα και σημαντικότερα της Ορθοδοξίας – και αφ' ετέρου η έξοχη τοιχογράφηση, που καλύπτει κάθε τετραγωνικό εκατοστό των απέραντων εσωτερικών επιφανειών. Το τέμπλο και οι ξυλογραφίες θεωρούνται από τα χαρακτηριστικότερα δείγματα της Ηπειρωτικής τέχνης κατά τα χρόνια της δουλείας. Οι εξαιρετικές τοιχογραφίες παρουσιάζουν νεοβυζαντινή τεχνοτροπία Ηπειρώτικης τέχνης και ζωγράφων Καπεσοβιτών. Κατά τη γνώμη των ειδικών σε μερικές περιπτώσεις η οστεώδης μορφή των προσώπων των Αγίων και η κατακόρυφη γραμμή της μορφής τους θυμίζουν έργα του Δομίνικου Θεοτοκόπουλου (Τζιόλας, 2010:157).

2.2.Ιστορικό παρελθόν

2.2.1 15^{ος} -20^{ος} αιώνας

Το Ζαγόρι είχε κατοικηθεί από την αρχαιότητα και αυτό επιβεβαιώνεται από την ύπαρξη λειψάνων από κυκλώπεια τείχη και ερείπια που βρέθηκαν διασκορπισμένα στην περιοχή. Οι αρχαίες ονομασίες σύμφωνα με τον Στράβωνα κατά τμήματα ήταν: Παραναία, Παρωραία και Τυμφαία. (Σύκας, 2003:15). Τον 6^ο αιώνα μ.Χ. πραγματοποιήθηκε εισβολή των Σλάβων όπου και κατέλαβαν την Ήπειρο. Μεταξύ του 12^{ου} και 15^{ου} αιώνα μ.Χ. οικογένειες που ζούσαν ξεχωριστά ενώθηκαν και σχημάτισαν τα σημερινά χωριά στο Ζαγόρι. Το 1431 όταν οι Τούρκοι ήρθαν στην Ήπειρο τα χωριά του Κεντρικού Ζαγορίου υποτάχθηκαν στη δικαιοδοσία του Σουλτάνου, ο οποίος ως αντάλλαγμα χορήγησε αυτοδιάθεση και προνόμια που αφορούσαν την απαλλαγή φόρων, την απαγόρευση εγκατάστασης και διέλευσης Οθωμανών χωρίς ειδική άδεια από το Ζαγόρι, την αυτοδιοίκηση της περιοχής και την ελευθερία θρησκευματος (Σύκας, 2003:16). Καταργείται, έπειτα από δικές τους

πιέσεις, η υποχρέωση των Ζαγορίσιων να υπηρετούν ως ιπποκόμοι στο Σουλτανικό Στρατό και αντικαθιστάται με την καταβολή κεφαλικού φόρου (Τζιόλας, 2010:145). Το προνομιακό αυτό καθεστώς του Ζαγορίου σε συνδυασμό με την ανάπτυξη του εμπορίου μέσα και έξω από τα όρια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οδήγησε σε μια αξιοσημείωτη οικονομική, πολιτιστική και πνευματική άνθηση που έφτασε στο απόγειο της την εποχή που πασάς στα Γιάννενα ήταν ο Αλή Τεπελενλής. Έναυσμα για την ενασχόληση με το εμπόριο στάθηκε η συνθήκη του Βοινικού (Τζιόλας, 2010:146).

Οι εκπρόσωποι του κάθε χωριού οι ονομαζόμενοι Βεκίληδες εξέλεγαν το Γενικό Προεστό, ο οποίος συγκέντρωνε τη Νομοθετική, Δικαστική και την Εκτελεστική εξουσία, είχε μεγάλη στρατιωτική δύναμη και ήταν υπεύθυνος για την εφαρμογή των προνομίων και τη διοίκηση του Ζαγορίου. Ήταν επιπλέον υπεύθυνος για τη συγκέντρωση των φόρων και τη καταβολή τους στα ταμεία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καθώς και για την εκδίκηση δικαστικών υποθέσεων, πλην των ποινικών (Τζιόλας, 2010:146).

Με το πέρασμα των χρόνων τα προνόμια επεκτάθηκαν και το 1681 συμπεριέλαβαν και τα χωριά του Δυτικού Ζαγορίου, όταν η υποχρεωτική στράτευση αντικαταστάθηκε από χαμηλό κεφαλικό φόρο. Τα προνόμια σταμάτησαν να ισχύουν το 1868 (Σύκας, 2003:16). Το Ζαγόρι υπέφερε πολύ κατά την διάρκεια των εχθροπραξιών του σουλτανικού στρατού με τους Αρβανίτες του Αλή Πασά αλλά και στα μετέπειτα χρόνια (1820-1830), (Τζιόλας, 2010:146). Η κατάργηση των προνομίων, το 1868, και η έξαρση της ληστείας ήταν επίσης η αιτία πολλών δεινών για Ζαγόρι (Τζιόλας, 2010:146).

Οι Ζαγορίσιοι σταδιακά εγκαθίστανται σε διάφορες πόλεις των επιμέρους περιοχών της απέραντης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Κωνσταντινούπολη, Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, Σερβία, Ρουμανία κ.α.) και αποκτούν μεγάλες περιουσίες και αξιώματα (Τζιόλας, 2010:146). Εκεί έβρισκαν οποιαδήποτε δουλειά ήταν διαθέσιμη, εργάζονταν σκληρά και έκαναν αυστηρή οικονομία. Αντίθετα οι γυναίκες έμεναν πίσω ώστε να φροντίζουν τα σπίτια, τις αγροικίες τους και τα οικόσιτα ζώα. Η μετανάστευση αυτή είχε θετικά αντίκτυπα στην οικονομική και δημοσιονομική ανάπτυξη των χωριών του Ζαγορίου και στην εισροή κεφαλαίων εξισορροπώντας έτσι την έλλειψη εργατικού δυναμικού. Οι περισσότεροι επέστρεφαν πίσω, όπου τους περίμενε η οικογένεια, βελτίωναν τις οικογενειακές τους συνθήκες διαβίωσης (οικία κλπ.) και ταυτόχρονα συνέδραμαν οικονομικά στην αισθητική βελτίωση του τόπου με οικοδομήματα εξάισης αρχιτεκτονικής, στην καλυτέρευση της ποιότητας ζωής των μελών της κοινότητας τους και του ευρύτερου συνόλου με έργα υποδομής (δρόμοι, βρύσες κ.α.) και στην πνευματική αναβάθμισή τους με την οικοδόμηση εκπαιδευτηρίων ή τη χρηματοδότηση των λειτουργικών εξόδων τους (Τζιόλας, 2010:146).

Το Ζαγόρι διέθετε φρούρηση με σώμα εκατό φυλάκων και αγροτική ασφάλεια (Δραγάτες). Οι κάτοικοι χωριζόντουσαν σε τέσσερις κοινωνικές τάξεις. Στην πρώτη ανήκαν οι διανοούμενοι και οι άνθρωποι με πλούτο, ευημερία και οι ταξιδεμένοι, στη

δεύτερη οι γηγενείς Ζαγορίσιοι, αυτάρκεις επαγγελματίες, στη τρίτη άνθρωποι «φερτοί» χωρίς πολιτικά δικαιώματα (αγροφύλακες, βοσκοί) και στη τέταρτη τάξη ανήκαν οι Σαρακατσάνοι σκηνίτες που ξεκαλοκαίριαζαν τα κοπάδια τους.

Το ζαγόρι άρχισε να παρακμάζει μετά την απώλεια των προνομίων, τις αμέτρητες ληστείες και τις αντιθέσεις προς την παγκόσμια οικονομική ανάπτυξη με αποτέλεσμα την παρακμή της τάξης των Ελλήνων εμπόρων. Πολλοί Ζαγόριοι μετανάστες γύρισαν στα χωριά τους κατά την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου ελπίζοντας να βρουν εκεί ασφάλεια, ενώ αποδείχθηκε το αντίθετο, καθώς εικοσιπέντε χωριά κήθηκαν από τις δυνάμεις της κατοχής. Τα χωριά ερημώθηκαν τελείως με το χτύπημα του εμφυλίου πολέμου. Συγκεκριμένα το 1943 πολλοί κάτοικοι του Ανατολικού Ζαγορίου αναιρέθηκαν από το Γερμανικό Στρατό. Ξεκληρίστηκαν αρκετά χωριά που ακόμα και εξήντα επτά χρόνια μετά δεν μπορούν να συνέλθουν. Οι Γερμανοί έκαψαν κάποια χωριά τέσσερις με επτά φορές, όμως η πυκνή βλάστηση πράσινου, το δάσος έσωσε πολλούς κατοίκους καθώς οι Γερμανοί δεν πλησίαζαν εκεί γιατί φοβόντουσαν τους αντάρτες. Οι Έλληνες, άντρες, γυναίκες και παιδιά αντιστάθηκαν στους Γερμανούς. Στρατός από άνδρες του Γρεβενιτίου αλλά και αγωνιστές από άλλα χωριά του Ανατολικού Ζαγορίου, όπως Πέτρα, Ιτέα, Τρίστενο, Φλαμπουράρι, Ελατοχώρι, Μακρίνο, Καστανώνα και Δόλιανη οργανώθηκαν και αντιστάθηκαν. Η πρώτη φορά που αντιστάθηκαν στο Ανατολικό Ζαγόρι ήταν με την πυρπόληση του Σταθμού Χωροφυλακής στη Βωβούσα, όπου είχαν συμπυχθεί και οι караμπινιέροι του Γρεβενιτίου, το Μάρτιο του 1943, από τριάντα έξι αντάρτες της περιοχής (Παπαευσταθίου-Τσάγκα, 2011:448).

Στις 18 Οκτωβρίου λεηλατούν και πυρπολούν τα χωριά Βρυσοχώρι, Ηλιοχώρι, Λάιστα και στις 19 Οκτωβρίου ξεχύνονται βίαια στη Βωβούσα. Στις 21 Οκτωβρίου 1943 το Γρεβενίτι, το Τρίστενο και το Φλαμπουράρι καίγονται και στις 23 Οκτωβρίου 1943 καίγεται η Δόλιανη, Το Μανασή, η Καλουτά, ο Ανθρακίτης, το Καβαλάρι, η Λεπτοκαρυά και οι Φραγκάδες. Στις 3 Φεβρουαρίου 1944 μια γερμανική διλοχία, μέλος της επιχείρησης SPERBER εγκαθίσταται στον Άγιο Νικόλαο Τριστένου εμπλεκόμενη στον εμφύλιο των Ελλήνων για αντιπερισπασμό. Γίνεται άγρια μάχη, νικηφόρα για τους Έλληνες, όπου συμμετείχαν Μακεδόνες αγωνιστές με επικεφαλής τον Στάθη Παπαβρανούση. Ο απολογισμός: ογδόντα τέσσερις Γερμανοί, ένας Έλληνας, πολλά λάφυρα και κυρίως ηθική τόνωση από την κατάρριψη του μύθου για το αήττητο των Γερμανών (Παπαευσταθίου-Τσάγκα, 2011:453).

Στις 25 Μαρτίου 1944 οι Γερμανοί ξανάρχονται. Βαδίζουν αργά και ρυθμικά πυροβολώντας συνεχώς συμπλεκόμενοι με τους αγωνιστές, είτε στη Δόλιανη, είτε στη «Ζουρίκα», είτε στη «Ρέτσια», τοποθεσίες του Γρεβενιτίου (Ηπειρωτικό ημερολόγιο, τόμος Α΄, 2011:453).

Σύμφωνα με την έκθεση των ζημιών, που συγκέντρωσε η Ηπειρωτική Εταιρεία Αθηνών ο απολογισμός του Τριστένου: 138 από τα 150 σπίτια καταστράφηκαν, το σχολείο, οι 2 εκκλησίες και 2 νεκροί. Φλαμπουράρι: 85 από τα 90 ή 99 κατ' άλλη πηγή σπίτια, το σχολείο και η εκκλησία σχεδόν κατεστραμμένη. Νεκροί πέντε.

Ελατοχώρι: Καταστράφηκαν και τα 65 ή 100 σπίτια και εκτελέστηκαν τρεις κάτοικοι. Μακρίνο: Πυρπολήθηκαν 41 ή 72 σπίτια και εκτελέστηκε ένας κάτοικος. Καστανόνας: Καταστράφηκαν 22 από τα 28 σπίτια, 2 εκκλησίες, το σχολείο. Δόλιανη: Και τα 127 σπίτια, το σχολείο και 3 εκκλησίες, 2 κοινοτικά γραφεία, πέντε νεκροί. Ανθρακίτης: Και τα 33 σπίτια, το σχολείο, η εκκλησία και ο ξενώνας. Καβαλári: Και τα 61 σπίτια, το σχολείο, ένας υρδόμυλος και 7 νεκροί. Καρυές: Πυρπολήθηκαν και τα 33 σπίτια. Δεμάτι: Πυρπολήθηκαν τα 48 από τα 110 σπίτια. Πέτρα: Πυρπολήθηκαν 33 από τις 97 οικίες στα Σίτσαινα. Ένας εκτελέστηκε και δυο συνελήφθησαν όμηροι. Γρεβενίτι: 297 σπίτια που κάηκαν όλα και 22 ζωές χάθηκαν (Παπαευσταθίου-Τσάγκα, 2011: 453-454).

Η Γερμανική κατοχή δεν επέφερε μόνο το χαμό πολλών ανθρώπων ζωών, αλλά και την αρπαγή μεγάλης μερίδας του οικονομικού πλούτου, κατέστρεψε την παραγωγική δραστηριότητα και τις υποδομές της χώρας. Καθώς στον αγροτικό τομέα οι καλλιεργούμενες εκτάσεις περιορίστηκαν στο ένα τέταρτο και η γεωργική παραγωγή συρρικνώθηκε στο ήμισυ και λιγότερο της αντίστοιχης προπολεμικής. Ακόμα και τη περίοδο '40- '45 μειώθηκε ο πληθυσμός της χώρας κατά 300.000 ανθρώπους, ενώ 350.000 πρόσφυγες συσσωρεύτηκαν στα μεγάλα αστικά κέντρα και άλλοι 200.000 μετακινήθηκαν οικιοθελώς ή αναγκαστικά στο εξωτερικό (Παπαευσταθίου-Τσάγκα, 2011:456). Οι Γερμανοί έχασαν τον πόλεμο επειδή είχαν αντιμέτωπους πολυάριθμους επίμονους μαχητές σε πολλά μέτωπα, συμπεριλαμβανομένης και της εκτεταμένης αντίστασης των υπό κατοχή λαών και ιδιαίτερα των Ελλήνων, την οποία δεν είχαν προβλέψει (Παπαευσταθίου-Τσάγκα, 2011:457).

Παρόλη εκείνη τη δύσκολη πορεία του Ζαγορίου εκείνους τους αιώνες προσφέρθηκε πλούσια η καλλιέργεια της παιδείας. Ιδρύθηκαν πολλά Ελληνικά σχολεία. Το 1780 στο Πάπιγγο, Τσεπέλοβο, Σκαμνέλι, Νεγάδες, Καπέσοβο, Κουκούλι, Λεπτοκαρυά. Το 1810 στα Κάτω Σουδενά, το 1811 στο Μονοδέντρι, το 1825 στο Βραδέτο, τη Βίτσα, τα Άνω Σουδενά, την Αρίστη, το 1834 στην Καλωτά, το 1852 στους Φραγκάδες, Ασπραγγέλους, στο Δίλοφο, στον Ελαφότοπο, στο Γρεβενίτι και αργότερα στο Μακρίνο, το Δίκορφο, τη Δόλιανη και αλλού. Δεν έλειψαν και τα Παρθεναγωγεία που το 1846 λειτουργούσαν στο Μονοδένδρι, τα Άνω και Κάτω Σουδενά, στους Ασπραγγέλους, τους Κήπους, το Τσεπέλοβο, το Σκαμνέλι, τη Βωβούσα, τη Λάιστα, το Γρεβενίτι και αλλού. Ακόμη τα σχολεία Υφαντουργικής που λειτουργούσαν στη Μπούλτση, το Τσεπέλοβο και το Σκαμνέλι και πάνω από όλα εκείνη η Ανώτερη Κεντρική Σχολή που λειτούργησε από το 1820 στο Κουκούλι με ενέργειες του Μάνθου Οικονόμου, στην οποία δίδαξε και ο σοφός Αναστάσιος Σακελάριος (Κραψίτης, 1970:178-179).

Κατά τη δεκαετία του '80 (χάρτης 5) έκανε την εμφάνιση της η προοπτική του τουρισμού, εφόσον η παραγωγική δραστηριότητα της περιοχής έμενε στάσιμη. Τα χωριά μετέτρεπαν παραδοσιακές οικίες σε ξενώνες, άνοιγαν εστιατόρια και μουσεία. Το Ζαγόρι διαθέτει περισσότερα από πεντακόσια κρεβάτια με προοπτική αύξησης των κλινών.

2.2.2 Προσωπικότητες- τιτούχοι

Οι Ζαγόριοι από το 18^ο αιώνα όντας έξυπνοι και δραστήριοι διέπρεψαν σε διάφορα επαγγέλματα, έγιναν γιατροί, δάσκαλοι, τραπεζίτες, έμποροι και διπλωμάτες. Κάποιοι, όπως ο Μιχάλης Μπότζιος από τους Νεγάδες απέκτησε μεγάλο αξίωμα ως ηγεμόνας της Βλαχίας με το όνομα Μιχαήλ ο Γενναίος καθώς και η οικογένεια Στρούτζου επέλεξε ως ηγεμόνες της Μολδοβλαχίας τον Ιωάννη Αλεξάνδρου και (1822-1828) και τον Μιχαήλ (1834-1849).

2.2.3 Λόγιοι και δάσκαλοι του γένους

Σημειώνεται μεγάλος αριθμός λόγιων Ζαγορίσιων όπου διέπρεψαν και ίδρυσαν σχολεία και Παρθεναγωγεία. Ξεχώρισαν ο Ανθρακίτης Μεθόδιος (1660-1749) από την Καμνιά, ο Νεόφυτος Δούκας (1760-1845) από τα Άνω Πεδινά, οι οποίοι ήταν δάσκαλοι του γένους. Ο Αθανάσιος Σακελλάριος (1799-1865) από το Βραδέτο, καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, Ο Ιωάννης Λαμπρίδης (1839-1891) από τα Άνω Πεδινά, ιατροφιλόσοφος – ιστορικός και ο Χριστόδουλος Κλονάρης από τη Λεπτοκαρυά, πρόεδρος του Αρείου Πάγου (Σύκας, 2003:18). Η συνεισφορά των ευεργετών στην ανοικοδόμηση του Ζαγορίου ήταν εξίσου σημαντική. Έχτισαν εκκλησίες, σχολεία, γεφύρια, πέτρινες βρύσες και άλλα δημόσια έργα που διατηρούνται έως και σήμερα. Μεγάλοι ευεργέτες ήταν ο Μάνθος και ο Γεώργιος Ριζάρης από το Μονοδέντρι. Ίδρυσαν τη Ριζάρειο Εκκλησιαστική σχολή στην Αθήνα (1844), την κοινή σχολή των Ελληνικών Μαθημάτων στο Μονοδέντρι (1835) και το Πνευματικό Κέντρο «Κ. Λαζαρίδης» (Σύκας, 2003:18). Άλλος ευεργέτης ήταν ο Μιχαήλ Αναγνωστόπουλος (1837-1906) από το Πάπιγκο που ίδρυσε τη Καλλίνειο σχολή του Παπίγκου και την Αναγνωστοπούλειο Κόνιτσας, ο Αλέξης Μίσιος από το Μονοδέντρι, οι αδερφοί Κοντοδήμου Νούτσος και Χριστόδουλος από το Βραδέτο και οι αδερφοί Πλακίδα Αλέξιος και Ανδρέας καθώς και ο γιος του τελευταίου Ευγένιος που χρηματοδότησαν την κατασκευή και συντήρηση γεφυριών της περιοχής, όπου μερικά φέρουν και το όνομα τους (Σύκας, 2003:18-19).

2.3.Εθνοτική και εθνοτοπική ταυτότητα στο ζαγόρι τον 20^ο αιώνα

2.3.1 Ο χώρος και τα επαγγέλματα

Στο Ζαγόρι της Ηπείρου παρατηρείται μια εθνοτική διαφοροποίηση μεταξύ των ομάδων η οποία βασίζεται στη διαφορετική πολιτισμική τους έκφραση. Το φυσικό περιβάλλον καθορίζει την οικονομική και πολιτισμική δραστηριότητα μιας κοινωνίας, ευνοεί η απαγορεύει διάφορες παρεκβάσεις του ανθρώπου. Ο χώρος στο Ζαγόρι μπορεί να διακριθεί σε 3 μεγάλες ζώνες με κριτήρια το υψόμετρο και τη βλάστηση. Στη πρώτη ζώνη περιλαμβάνονται τα εδάφη με χαμηλότερο υψόμετρο, όπου υπάρχει πυκνή βλάστηση φυλλοβόλων δέντρων και περιορισμένη έκταση οροπεδίων ικανά για καλλιέργειες. Στη δεύτερη ζώνη τα φυλλοβόλα δέντρα αντικαθίστανται από κωνοφόρα χωρίς να παρουσιάζεται σημαντική διαφορά ως προς το υψόμετρο και τέλος, στη τρίτη ζώνη υπάρχουν τα εδάφη με μεγαλύτερο υψόμετρο, με την απουσία βλάστησης φυλλοβόλων και κωνοφόρων δέντρων και με τη παρουσία εκτεταμένων λιβαδιών χαμηλής βλάστησης.

Εκεί ξεκινάει και η επαγγελματική διαφοροποίηση ανά ομάδα στο χώρο. Στις 2 ζώνες με το χαμηλότερο υψόμετρο υπάρχουν και οι οικισμοί της περιοχής. Οι οικισμοί των ελληνόφωνων Ζαγορίσιων βρίσκονται στη πρώτη ζώνη ενώ των Βλάχων στη δεύτερη. Οι δραστηριότητες τους μοιάζουν και παρουσιάζουν ταυτόχρονα σημαντικές διαφορές. Για παράδειγμα, οι Ελληνόφωνοι Ζαγορίσιοι άνδρες ασχολούνταν κυρίως με τη μετοικεσία ή με εκπαιδευτικά και διοικητικά επαγγέλματα μέσα και έξω από το Ζαγόρι. Υπήρχαν δάσκαλοι, ιερείς χωρίς ιδιαίτερα ελκυστικές αμοιβές. Η οικονομική αυτή εξωστρέφεια και αστικοποίηση τους αφορούσε ένα τμήμα του ανδρικού πληθυσμού κυρίως. Οι ηλικιωμένοι, οι γυναίκες και τα παιδιά παρέμεναν στα όρια του οικισμού και ασχολούνταν με αγροτικές δραστηριότητες για αυτοκατανάλωση αλλά και για να συμπληρώσουν το οικογενειακό εισόδημα που εισέφερε από τους ταξιδεμένους άνδρες καθώς η δένδροκομία και η αμπελοργία αποτελούσαν δραστηριότητες για αυτοκατανάλωση και βιοπορισμό. Ακόμα, υπήρχαν οικογένειες Ζαγορίσιων που ασχολούνταν με την κτηνοτροφία διατηρώντας πολυπληθή κοπάδια από πρόβατα κυρίως. Οι τσελιγκάδες, όπως ονομάζονταν, οδηγούσαν κατά τη χειμερινή περίοδο τα κοπάδια τους προς τα (χειμαδιά), ενώ οι οικογένειες τους παρέμεναν στους οικισμούς. Στη Βίτσα, στο Σκαμνέλι και στον Ελαφότοπο. Οι Ζαγορίσιοι τσελιγκάδες ακολούθησαν μια φθίνουσα πορεία εξαιτίας της αστικοποίησης του πληθυσμού με αποτέλεσμα να αντικατασταθούν από Σαρακατσάνους κτηνοτρόφους. Στους Βλαχόφωνους οικισμούς αντίθετα υπήρξαν σταδιακά οικονομικές εξελίξεις. Αποκλειστική σχεδόν απασχόληση αποτέλεσε η νομαδική κτηνοτροφία για κάποιες κοινότητες ως τα μέσα του 19^{ου} αι., ενώ πολλοί δραστηριοποιήθηκαν ως αγωγιάτες μεταφέροντας ταξιδιώτες προς τις πόλεις της Μακεδονίας και προς τα Γρεβενά. Η μετοικεσία επικράτησε ως βασική απασχόληση των ανδρών ενώ συρρικνώθηκε η εκτεταμένη κτηνοτροφία σε οικόσιτη. Οι αγωγιάτες διατηρήθηκαν και ως το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και σε συνδυασμό με τη δασική οικονομία αποτέλεσαν σημαντικές παραγωγικές διεξόδους για τον πληθυσμό των κοινοτήτων αυτών. Αυτές οι δυο δραστηριότητες έδωσαν ευκαιρίες για επικοινωνία ανάμεσα στο ελληνόφωνο και βλαχόφωνο τμήμα της περιοχής. Όμως, η ανάπτυξη

της δασικής οικονομίας στις κοινότητες δημιούργησε πρόβλημα στην άσκηση της νομαδικής κτηνοτροφίας από τους Σαρακατσάνους κτηνοτρόφους διότι η εκτεταμένη κτηνοτροφική δραστηριότητα απαιτήσε συρρίκνωση της δασικής έκτασης ενώ η υλοτομική δραστηριότητα διατήρηση, αν όχι επέκταση του δάσους. Η Τρίτη ομάδα που ανέπτυξε τις δραστηριότητες ήταν οι Γύφτοι, οι οποίοι βρίσκονταν εγκατεστημένοι στα όρια ή και έξω από τους οικισμούς. Εντοπίζονταν στη χειρότερη θέση του οικισμού και παρέμεναν στο περιθώριο. Όμως, είχαν σημαντικό ρόλο στην παραγωγικότητα και την οικονομία του τόπου καθώς ασχολήθηκαν με τεχνικές δραστηριότητες, όπως τη σιδηρουργία, την υποδηματοποιία στις οποίες δεν ανταποκρινόταν οι Ζαγορίσιοι είτε από άγνοια, είτε από περιφρόνηση και λειτουργούσαν ως φθινό εργατικό δυναμικό για γεωργικές και κτηνοτροφικές εργασίες Ζαγορίσιων. Βρίσκονταν σε κακή οικονομική κατάσταση, οπότε ήταν σε θέση να επιτελέσουν οποιαδήποτε εργασία, καθώς αποτελούσαν υπαλληλικό και υπηρετικό προσωπικό των Ζαγορίσιων. Τέλος, οι Γύφτοι ήταν γνωστό πως είχαν καθιερώσει το επάγγελμα του μουσικού, το οποίο εκτελούσαν στα πανηγύρια της κάθε κοινότητας, σε γάμους και σε περιστασιακά γλέντια μιας συντροφιάς. Η μουσική τους αποτελούσε πηγή μεγάλων εσόδων ενώ κάποιοι, γενναιόδωροι, παίζανε αφιλοκερδώς. Η ομάδα των Σαρακατσάνων όπου βρισκόταν στη ζώνη με το μεγαλύτερο υψόμετρο και τη χαμηλή βλάστηση είχαν ελάχιστες επαφές με τους κατοίκους των οικισμών και ασχολούνταν με τη κτηνοτροφία και μάλιστα, τη νομαδική, η οποία διακρίνεται σε δυο επίπεδα: 1) την επιχειρηματική που ασκείται από τους τσελιγκάδες Σαρακατσάνους και 2) την υπαλληλική, είτε στο πλαίσιο του τσελιγκάτου, είτε με τη μορφή της απασχόλησης στα κοινοτικά ποίμνια των Ζαγορίσιων, τα οικόσιτα ζώα. Υποστηρίζεται τόσο από τους Ζαγορίσιους όσο και από τους Σαρακατσάνους ότι η υπαλληλική δραστηριότητα στο πλαίσιο του τσελιγκάτου ήταν πιο συχνή από την επιχειρηματική. Ενώ το τσελιγκάτο προέβλεπε τη συνεταιρική σύμπραξη μεταξύ τσελιγκάδων και «σμιχτών» τσομπάνηδων, αντίθετα διακρινόταν μια εκμετάλλευση από τον τσέλιγκα χωρίς να υπάρχει διάκριση των Ζαγορίσιων από τους Σαρακατσάνους τσελιγκάδες. Στις κοινότητες όπως η Βίτσα και το Σκαμνέλι όπου οι Ζαγορίσιοι δραστηριοποιούνταν ως επιχειρηματίες τσελιγκάδες, οι Σαρακατσάνοι εκτελούσαν υπαλληλική δραστηριότητα στα κοπάδια αυτών. Πραγματοποιήθηκε μια λίστα μεταβίβασης του ζωικού κεφαλαίου από τα χέρια των Ζαγορίσιων τσελιγκάδων σε Σαρακατσάνους, ενώ πολλοί από αυτούς που είχαν μικρά κοπάδια ζώων ή και καθόλου απέφευγαν τη σύμπραξη με τα τσελιγκάτα διότι απασχολούνταν ως κοινοτικοί βοσκοί στα ποίμνια των Ζαγορίσιων μικροκτηνοτρόφων. Άλλοι πάλι, ασχολούνταν με δραστηριότητες συμπληρωματικές ή μη προς την κτηνοτροφία, ειδικά όταν έχαναν τα κοπάδια τους γίνονταν αγωγιάτες ή τυροκόμοι. Η δραστηριότητα του αγωγιάτη έδινε ευκαιρίες για οικονομικές συναλλαγές ανάμεσα στους Σαρακατσάνους και τους Ζαγορίσιους. Οι γυναίκες των Σαρακατσάνων ασχολούνταν με την υφαντική, υφαίνοντας με τους αργαλειούς τους κλίμια ή βελέντζες για τους Ζαγορίσιους από το μαλλί των οικόσιτων ζώων. Αυτοί ως αντάλλαγμα τους προσέφεραν αγροτικά προϊόντα, αυγά και κότες στα παντοπωλεία των κοινοτήτων για να προμηθευτούν απαραίτητα υλικά για αυτούς.

Οι επαγγελματικές ασχολίες διαμορφώνουν τις προϋποθέσεις για την αναγνώριση των ομάδσεων με εθνοτικά χαρακτηριστικά καθώς και ορισμένα επαγγέλματα λειτουργούσαν ως εθνοτικά στερεότυπα για τον προσδιορισμό κάποιου, π.χ., Ο Ζαγορίσιος ήταν ταξιδεμένος, ο Σαρακατσάνος ήταν βοσκός, ο Γύφτος μουσικός και σιδεράς. Έτσι και ο χώρος που δρούσαν τριχοτομούνταν. Οι Ζαγορίσιοι διαμόρφωναν τον οικισμό τους κατά τα κοσμοπολίτικα πρότυπα που γνώριζα έξω από αυτόν, οι Γύφτοι εντάσσονταν στη περιφέρεια του οικισμού και οι Σαρακατσάνοι που τοποθετούνταν έξω από τον οικισμό αλλά στα όρια της κοινοτικής έκτασης.

2.3.2 Μετακίνηση και εγκατάσταση

Πραγματοποιούνταν κινήσεις για επαγγελματικούς λόγους. Υπήρχε τμήμα του πληθυσμού που μετακινούνταν από οικισμό σε οικισμό μέσα στα όρια του Ζαγορίου, υπήρχαν κτηνοτρόφοι που μετακινούνταν περιοδικά από το Ζαγόρι προς τα χειμαδιά, στις παράλιες περιοχές της Ηπείρου και υπήρχε και πληθυσμός που μετακινούνταν σε μεγαλύτερες αποστάσεις και για μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα, χωρίς περιοδικότητα. Η μόνιμη εγκατάσταση και παραμονή ενός κτηνοτρόφου στον οικισμό, ακόμα και αν ήταν Σαρακατσάνος, αποτελούσε αναγκαία συνθήκη για να μη χαρακτηρίζεται πλέον ως «Σαρακατσάνος» ή «Βλάχος» αλλά ως «Ζαγορίσιος». Η εγκατάσταση των Σαρακατσάνων και των Γύφτων δεν ήταν εύκολη υπόθεση εφόσον έως και τον εμφύλιο πόλεμο οι οικισμοί κατοικούνταν κυρίως από Ζαγορίσιους. Επιτεύχθηκε παρόλα αυτά μια μερική εγκατάσταση μόνο μέσα από υιοθεσίες ενηλίκων από άκληρους Ζαγορίσιους για τους πιο φτωχούς, αλλά και χρησιμοποίηση δόλου για τους πλουσιότερους και ενοικίαση ή αγορά οικίας εκεί όπου το επέτρεπαν οι συνθήκες.

Η επικοινωνία μεταξύ των Ζαγορίσιων και των Σαρακατσάνων αυξάνονταν όσο οι δεύτεροι επέλεγαν για τη θερινή εγκατάσταση των οικογενειών τους, με μεγαλύτερη σταθερότητα τις ίδιες κοινότητες. Έτσι, γινόταν όλο και πιο αποδεκτοί από τους Ζαγορίσιους και άρχισαν να αποκτούν μόνιμη διαμονή. Καθώς και η εγκατάσταση των Γύφτων στα όρια των οικισμών επέτρεπε να αναπτυχθούν οι επαφές ανάμεσα σε αυτούς και τους εγκατεστημένους Ζαγορίσιους και Βλάχους.

2.3.3 Η γλωσσική ιδιαιτερότητα

Όσον αφορά τη γλωσσική ιδιαιτερότητα, υπήρχε μια γλωσσική διαφοροποίηση του πληθυσμού στο Ζαγόρι. Οι διαφορές υπήρχαν ανάμεσα στους ελληνόφωνους του κεντρο-δυτικού τμήματος και τους δίγλωσσους του ανατολικού, αλλά παρουσιάζονταν και διαφορές ανάμεσα στους ελληνόφωνους Ζαγορίσιους και τους Σαρακατσάνους. Το ανατολικό τμήμα του Ζαγορίου που κατοικείται από βλαχόφωνο πληθυσμό έχει τη λεγόμενη «νότια» διάλεκτο της Κουτσοβλαχικής και παρά τη γειτνίαση με το ελληνόφωνο τμήμα του πληθυσμού του Ζαγορίου διατήρησε τη βλαχοφωνία στην καθημερινότητα του ως και πολύ πρόσφατα. Παράλληλα η συστηματική προσπάθεια για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας δημιούργησε μια ουσιαστική διγλωσσία. Αυτή η διγλωσσία εκδηλώθηκε μέσα από τα πανηγύρια των

βλαχόφωνων κοινοτήτων στις μεγάλες χριστιανικές γιορτές. Παρά το ότι τραγουδούσαν βλάχικα τραγούδια, το κύριο σώμα των τραγουδιών ήταν στα ελληνικά και παρά τη διγλωσσία που είχαν οι βλαχόφωνοι Ζαγορίσιοι χρησιμοποιούσαν στη καθημερινότητα τους τη μητρική τους γλώσσα, μολοντί βρίσκοταν σε ελληνόφωνο περιβάλλον, γεγονός που δημιουργούσε αποστάσεις από το ελληνόφωνο τμήμα του πληθυσμού, Ζαγορίσιους και Σαρακατσάνους. Κάποιοι Σαρακατσάνοι αρνήθηκαν και το χαρακτηρισμό του «Ζαγορίσιου» στους βλαχόφωνους. Εμφανίζονται και γλωσσικές διαφορές ανάμεσα στους Σαρακατσάνους και τους ελληνόφωνους. Παρά την ελληνοφωνία τους και την κοινή προφορά εντοπίζονται ιδιωματικές λέξεις και εκφράσεις ή ιδιοτυπίες στην εκφορά. Χαρακτηριστικό του ιδιώματος των Γύφτων του Ζαγορίου είναι η σχέση του με τα τσιγγάνικα ιδιώματα αφού πολλές από τις λέξεις προέρχονται από αυτά, (π.χ., ντιλνός)=τρελός, πατσάρια=ψέμματα). Χρησιμοποιούνταν από Γύφτους του Ζαγορίου και έχουν τσιγγάνικη προέλευση. Επίσης, πρόκειται για μια «συνθηματική γλώσσα» που χρησιμοποιούσαν οι Γύφτοι για να συνεννοούνται μεταξύ τους κατά την εργασία τους, κυρίως στα χωράφια των Ζαγορίσιων. Το λεξιλόγιο τους απέκτησε ελληνικές καταλήξεις και η ομιλία τους προσαρμόστηκε προς το ελληνόφωνο πρότυπο της κοινότητας καθώς και ένα τμήμα του γύφτικου λεξιλογίου εντάχθηκε στο καθημερινό λεξιλόγιο των ελληνόφωνων Ζαγορίσιων ως επί το πλείστον. Από εκατόν εξήντα λέξεις περίπου, οι τριάντα χρησιμοποιούνται ως και σήμερα από Ζαγορίσιους χωρίς να γνωρίζουν την προέλευση τους από το ιδίωμα των Γύφτων.

2.3.4 Η ενδογαμική συμπεριφορά

Όσον αφορά την ενδογαμική συμπεριφορά, οι Σαρακατσάνοι επειδή ασχολούνταν αποκλειστικά με τη κτηνοτροφία και λόγω του νομαδικού τους βίου, ήταν υποχρεωτικό να αναζητήσουν σύζυγο από το «σινάφι» τους. Η πνευματική καλλιέργεια και οι εκλεπτυσμένοι τρόποι των Ζαγορίσιων αποτελούσαν καθοριστικούς παράγοντες για τις επιγαμίες τους, ενώ οι ταξιδεμένοι επειδή νοσταλγούσαν την πατρίδα τους αναζητούσαν σύντροφο από τις ξενιτεμένες οικογένειες της ίδιας κοινότητας. Οι βλαχόφωνοι εξαιτίας της γλωσσικής διαφοροποίησης αναγκάζονταν να στρέφονται προς τα υπόλοιπα βλαχόφωνα χωριά, ακόμα και εκτός Ζαγορίου. Τέλος, οι Γύφτοι που είχαν χαμηλή κοινωνική θέση τους απαγορευόταν επιγαμίες εκτός ομάδας. Σημειώθηκαν όμως και κάποιες εξαιρέσεις στον ενδογαμικό κανόνα. Για παράδειγμα κάποιοι ελληνόφωνοι Ζαγορίσιοι σύναψαν επιγαμίες με Σαρακατσάνους ή Γύφτους καθώς και δεν παρέλειψαν επιγαμίες ανάμεσα σε ελληνόφωνους Ζαγορίσιους και βλαχόφωνους έως και τη δεκαετία του 1940, όπου απουσιάζουν οι επιγαμίες ανάμεσα σε Σαρακατσάνους και Γύφτους ή Σαρακατσάνους και βλαχόφωνους. Οι συνδυασμοί παρουσιάζονται στις δυο, τρεις τελευταίες δεκαετίες. Δημιουργείται μια ομάδα των Ζαγορίσιων κτηνοτρόφων και των πρώτων εγκατεστημένων Σαρακατσάνων τσελιγκάδων όπου επιτυγχάνεται σε πρώιμη φάση ένα επίπεδο επικοινωνίας. Η εγκατάλειψη της κτηνοτροφίας και η εγκατάσταση από τους Σαρακατσάνους σε συνδυασμό με την άνοδο του εκπαιδευτικού τους επιπέδου τους οδηγούν σε μια τάση εξωγαμίας. Τις επιγαμίες των

ελληνόφωνων Ζαγορίσιων με τους βλαχόφωνους και τους Γύφτους δεν τις ερμηνεύει ο παράγοντας της εγκατάστασης αλλά η σταδιακή αστικοποίηση των Γύφτων και των βλαχόφωνων. Ο βαθμός ενδογαμίας στο Ζαγόρι ήταν μεγάλος και σημειώνει έναν από τους σημαντικότερους κοινωνικούς παράγοντες για τη διαμόρφωση εθνοτικής συνείδησης και θέτει τα όρια επικοινωνίας μεταξύ του πληθυσμού. Εθνοτικά όρια μεταξύ ομάδων στα ζητήματα επαγγελματικής απασχόλησης, του νομαδισμού ή της εγκατάστασης, της γλωσσικής έκφρασης και των στρατηγικών αναζήτησης συζύγων.

2.3.5 Κατοικία, διατροφή και ενδυμασία

Όσον αφορά την κατοικία, οι Σαρακατσάνοι εγκατέλειψαν σταδιακά την καλύβα και εγκαταστάθηκαν στους οικισμούς του Ζαγορίου, πράγμα που αποτέλεσε τη μελέτη για τη μεταβολή της κατοικίας. Η οργάνωση και η χρήση του χώρου τους παρέμειναν αρχικά παρόμοιες με αυτές της καλύβας. Σχετικά με τις ανάγκες υγιεινής στον κατοικημένο χώρο, οι Σαρακατσάνοι λόγω της απουσίας μιας μόνιμης κατοικίας θεωρούσαν περιττή τη μόνιμη κατασκευή αποχωρητηρίου εφόσον στο μεγαλύτερο μέρος της δραστηριότητας τους βρίσκονταν στην ύπαιθρο ενώ οι Ζαγορίσιοι έχοντας μόνιμη εγκατάσταση τους επιβάλλονταν να έχουν ένα ιδιότυπο αποχετευτικό σύστημα.

Όσον αφορά την οικοσκευή των Ζαγορίσιων και των Σαρακατσάνων, ήταν γνωστό ότι οι δεύτεροι φημιζόνταν για την κατασκευή των περισσότερων σκευών για οικιακή ή επαγγελματική χρήση, αφού επρόκειτο κυρίως για ξύλινα σκεύη. Οι ίδιοι όμως προμηθεύονταν, όπως έλεγαν, κυρίως μεταλλικά σκεύη από το εμπόριο. Παρόμοια ήταν και τα σκεύη των Ζαγορίσιων μικροκτηνοτρόφων, τα οποία χρησιμοποιούσαν για την επεξεργασία προϊόντων της οικόσιτης κτηνοτροφίας. Τα ξύλινα σκεύη τους κατασκευάζονταν από τους «ντουγκάρηδες», ειδικούς τεχνίτες που περιόδευαν στα χωριά, ενώ υπήρχαν και Ζαγορίσιοι τεχνίτες που τα κατασκεύαζαν μόνοι τους. Οι Σαρακατσάνοι παραγωνίζονταν από την αποκλειστική ιδεολογική, συμβολική αξιοποίηση της ζαγορίσιας παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.

Όσον αφορά τη διατροφή εντοπίζουμε κάποιες διαφορές ανάμεσα σε Ζαγορίσιους και Σαρακατσάνους. Οι Σαρακατσάνοι λόγω της νομαδικής μετακίνησης τους δεν είχαν τη δυνατότητα να καλλιεργούν και έτσι περιορίζονταν σε τρόφιμα όπως τα όσπρια και τα λαχανικά, που για τους Ζαγορίσιους ήταν συνηθισμένα. Αυτοί είχαν τη δυνατότητα να αποθηκεύουν παστωμένο κρέας και να το χρησιμοποιούν συχνότερα. Παρόλο που και οι δυο ομάδες ήταν κτηνοτροφικοί πληθυσμοί αντιμετώπιζαν τα ζώα τους περισσότερο ως κεφάλαιο. Ακόμα, οι Ζαγορίσιοι προμηθεύονταν το «ψωμί της χρονιάς», καθώς καλλιεργούσαν φυτά από σιτάρι ή σίκαλη που απαιτούσαν ελάχιστη δαπάνη νερού. Ενώ οι Σαρακατσάνοι χρησιμοποιούσαν το καλαμπόκι για αυτό το σκοπό, το οποίο απαιτούσε και μεγάλες ποσότητες νερού, στις οποίες συχνά είχαν έλλειψη. Οι Σαρακατσάνοι έφτιαχναν συχνά πίτες, ζυμαρόπιτες, αλευρόπιτες και «πετρόπιτες», που γίνονταν με φύλλα που μπήκαν πολύ αργότερα στη ζωή τους. Οι πίτες και τα οικιακά σκεύη αποτέλεσαν στοιχεία που αφορούν όχι μόνο την αξία της χρήσης τους αλλά και σύμβολα της εθνοτικής ταυτότητας.

Όσον αφορά την ενδυμασία υπάρχουν διαφορές μεταξύ των Ζαγορίσιων και των Σαρακατσάνων καθώς και μεταξύ των ελληνόφωνων Ζαγορίσιων και των βλαχόφωνων μέχρι να καθιερωθεί για τους δεύτερους η «φράγκικη» ενδυμασία, λόγω της μετοικεσίας. Χαρακτηριστικά οι βλάχες Σαρακατσάνες φορούσαν μια «κάπα», κεντητές ποδιές, φούστα μάλλινη με πιέτες και τσαρούχια. Οι Ζαγορίσιοι φορούσαν μακρύ φόρεμα φλοκωτό, μαντήλι στο κεφάλι, ποδιά κεντητή και παπούτσια. Η ευρωπαϊκή φορεσιά ήταν η καλή φορεσιά των Ζαγορίσιων και αποτελούνταν από παντελόνι, σακάκι, γιλέκο και γραβάτα. Οι γυναίκες φορούσαν φούστα φαρδιά, φλοκωτό και γιλέκο με κόπιτσες. Αυτά φορούσαν και στις καθημερινές και στις γιορτές, αλλά είχαν μεγαλύτερη αξία αυτά που φορούσαν στις γιορτές. Τα πανωφόρια εμφανίστηκαν αργότερα. Ήταν σαν ζακέτες, είχαν γύρω γύρω γούνα στο λαιμό και τα μανίκια. Οι άντρες φορούσαν πανωφόρια του εμπορίου. Η βλάχικη φορεσιά αποτελούνταν από χοντρή μαύρη φουστάνελα από ύφασμα, κάλτσες στενές, μαύρο γιλέκο και ένα φέσι στο κεφάλι. Αυτοί φορούσαν «σιαλβάρια», όχι παντελόνι, άσπρο βρακί σαν φουστάνελα, ζωνάρι, άσπρο μακρύ πουκάμισο, στα πόδια «τσεργούλια», που ήταν παπούτσια από ακατέργαστα τομάρια από τα σφαγμένα ζώα τους. Δεν υπάρχουν πληροφορίες από πού προμηθεύονταν οι Ζαγορίσιοι κτηνοτρόφοι το σαρακατσάνικο ρουχισμό καθώς δεν είχαν και αργαλειό όπως οι Σαρακατσάνοι, οι οποίοι ύφαιναν μόνοι τους την ενδυμασία τους, όχι για να πουλήσουν, παρά σε εξαιρετικές περιπτώσεις.

2.3.6 Πανηγύρι, χορός και μουσική

Το πανηγύρι κατείχε μεγάλη θέση στην παραδοσιακή κοινωνία. Ήταν μια εκδήλωση όπου εκτόνωνε τα μέλη της κοινότητας από το φορτίο εργασίας και ήταν ένας τρόπος να συγκεντρωθούν όλοι οι χωριανοί και οι συγγενείς τους από τα διπλανά χωριά. Αποτελούσε και μια ευκαιρία για να επιδειχθούν οι ξενιτεμένοι άνδρες που επέστρεφαν. Υπήρχαν δυο είδη πανηγυριών. Εκείνα που διοργανώνονταν από τις μεγάλες μονές της περιοχής και εκείνα που διοργανώνονταν από τις κοινότητες με την ευκαιρία της γιορτής των Αγίων, Πολιούχων του κάθε χωριού. Για τους Σαρακατσάνους το πανηγύρι λειτουργούσε ως συνεκτικός κρίκος της οικογένειας, αν και δε συμμετείχαν στην αρχή στα πανηγύρια των χωριών αλλά διοργάνωναν την ίδια χρονική περίοδο με τα πανηγύρια, τα δικά τους στο πλαίσιο της οικογένειάς τους μόνο. Το πανηγύρι των Ζαγορίσιων περιλάμβανε τα όργανα, τους Γύφτους μουσικούς δηλαδή, ενώ οι Σαρακατσάνοι δεν τους θεωρούσαν απαραίτητους και δεν το επιθυμούσαν καθώς τραγουδούσαν μόνοι οι ίδιοι. Οι Σαρακατσάνοι όσον αφορά το χορό είχαν διαμορφώσει μια δική τους τεχνική βασισμένη στον αργό ρυθμό όπου τα τραγούδια τους ήταν «βαριά» και η χορευτική τους απόδοση γινόταν με το στόμα, ταυτόχρονα με τη χορευτική εκτέλεση. Όταν άρχισαν να συμμετέχουν στα πανηγύρια των χωριών, οι Ζαγορίσιοι περιθωριοποίησαν τους Σαρακατσάνους δίνοντας τους το δικαίωμα να χορέψουν μόνο στο τέλος του πανηγυριού καθώς και οι Σαρακατσάνες γυναίκες απαγορεύονταν να πάνε στο πανηγύρι. Μετά το τέλος του εμφύλιου πολέμου συμμετείχαν ισότιμα. Οι Γύφτοι πέφτανε θύματα ξυλοδαρμού στα πανηγύρια και καταλάμβαναν το κέντρο. Τα τραγούδια τους προέρχονταν από το

σχολιασμό, στο πλαίσιο του πανηγυριού, των τεκταινόμενων στην κοινότητα. Έλεγαν τραγούδια επαινετικά ή πειραχτικά για επώνυμα πρόσωπα εκφράζοντας την κοινή άποψη όσων ήταν εκεί.

2.3.7 Αντιλήψεις περί αισθητικής

Όσον αφορά την αισθητική, οι Ζαγορίσιοι προτιμούσαν τη μονοχρωμία στα υφαντά τους, που δήλωνε σεμνότητα και τα σκούρα χρώματα ενώ οι Σαρακατσάνοι τη πολυχρωμία, τα περίτεχνα σχέδια, που προκαλούσαν τον εντυπωσιασμό, ειδικά όταν τα υφαντά ήταν για κάποιο γάμο.

2.3.8 Γάμος, ήθη και έθιμα

Σχετικά με το γάμο, τα ήθη και τα έθιμα για τους Σαρακατσάνους υπήρχε η συλλογή ξύλων για μαγείρεμα, η διαδικασία για το ζύωμα ειδικού ψωμιού, η άφιξη των καλεσμένων που έφερναν ζώα σφαχτά αλλά και είδη για το γαμήλιο τραπέζι. Μετά ακολουθούσε η γαμήλια πομπή (φίκι), όπου μετέφεραν τη νύφη στα κονάκια του γαμπρού με φορτηγά ζώα. Τέλος, γίνονταν διαδικασίες «δοκιμασίας» της νύφης για την παρασκευή πίτας και πραγματοποιούνταν και τα πιστόφια, επίσκεψη δηλαδή της νύφης στους συγγενείς της λίγες μέρες αργότερα. Η ίδια διαδικασία ήταν και για τους Ζαγορίσιους που είχαν επιπλέον το φλάμπουρο, τη στέψη και την προίκα της νύφης αλλά υπήρχε και μια αμφισβήτηση για τα πιστόφια. Οι αστικοποιημένοι Ζαγορίσιοι επιδίωκαν προίκα. Τα αστικοποιημένα χωριά στο βλαχόφωνο τμήμα δεν χρησιμοποιούσαν φλάμπουρο ενώ τα πιστόφια πραγματοποιούνταν στα αγροτικά στρώματα του ζαγορίσιου πληθυσμού. Για τη στέψη προτιμούσαν το χώρο της εκκλησίας.

2.3.9 Ονοματοδοσία

Όσον αφορά τα βαπτιστικά ονόματα, υπεύθυνοι της ονοματοδοσίας ήταν ο ανάδοχος, ο ιερέας της κοινότητας και η οικογένεια. Ο ανάδοχος σε συνεννόηση με την οικογένεια μπορούσε να δώσει το όνομα. Αλλά και χωρίς να συμφωνήσει η οικογένεια. Ο ιερέας από την άλλη είχε το δικαίωμα να ασκήσει «βέτο» στους άλλους δυο φορείς.

2.3.10 Τα εθνικά πρότυπα

Η νομιμοφροσύνη, η πνευματική καλλιέργεια, η κοινωνική ανέλιξη μέσω της εκπαίδευσης και του εμπορίου χαρακτήριζαν το σύστημα αξιών των Ζαγορίσιων, όπως επισημαίνει ο Campbell (1964:213). Τα πρότυπα αυτά ταυτίζονταν με πρόσωπα επιτυχημένων μετοίκων που λειτουργούσαν και ως ευεργέτες των κοινοτήτων.

Διαμορφώθηκαν μέσω της σταδιακής αστικοποίησης, τουλάχιστον για ένα τμήμα του ανδρικού πληθυσμού.

Οι Ζαγορίσιοι χαρακτηρίζονταν καθαροί, νοικοκυρεμένοι, ενώ οι Σαρακατσάνοι λόγω του επαγγέλματος ως ακάθαρτοι, όπως και οι Γύφτοι. Οι Σαρακατσάνοι ήταν πιο φιλόξενοι από τους Ζαγορίσιους, οι οποίοι ήταν απρόθυμοι επειδή φοβόντουσαν τους ληστές.

2.3.11 Η συμμετοχή των ομάδων στην εκπαιδευτική δραστηριότητα

Η εκπαιδευτική δραστηριότητα ήταν ανεπτυγμένη από την εποχή του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και συνέχισε να αναπτύσσεται ως και το 19^ο αι., παρόλο που κάποιοι φοιτητές και επιστήμονες-επαγγελματίες αναγκάζονταν να δραστηριοποιούνται εκτός Ζαγορίου. Στην εκπαιδευτική αυτή δράση κυριαρχούσαν αρχικά οι ελληνόφωνοι Ζαγορίσιοι και σύντομα ακολούθησαν και οι βλαχόφωνοι. Ήδη από το 19^ο αι. συστήνουν σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, κυρίως για την εμπέδωση της ελληνικής γλώσσας. Και οι Γύφτοι ακόμα, άρχισαν να στέλνουν τα παιδιά τους στα σχολεία. Σε σύντομο χρονικό διάστημα υπήρξαν εντυπωσιακά αποτελέσματα σχετικά με τις δράσεις αυτές της εκπαίδευσης, αφού μεταξύ των μόνιμα εγκατεστημένων στο Ζαγόρι, στα τέλη του 19^{ου} αι. και στις αρχές του 20^{ου} αι. δεν υπήρχαν σχεδόν καθόλου αναλφάβητοι. Οι Σαρακατσάνοι, λόγω της συχνής μετακίνησης τους καθώς δεν είχαν εγκατασταθεί ακόμα στους οικισμούς του Ζαγορίου, η εκπαίδευσή τους αφορούσε την απόκτηση δεξιοτήτων και τεχνικών γνώσεων σχετικά με τη κτηνοτροφία και τη διαχείριση του νομαδικού βίου. Η όποια στροφή τους προς τους επίσημους εκπαιδευτικούς μηχανισμούς είχε πιθανόν χρηστικό ή περιστασιακό χαρακτήρα. Για τις γυναίκες ήταν πολύ πιθανή η πρόσβασή τους, ακόμα και στη τριτοβάθμια εκπαίδευση ήδη από το Μεσοπόλεμο, ενώ για τις Σαρακατσάνες η διαδικασία αυτή ήταν πιο σπάνια και άργησε πολύ. Μετά την εγκατάσταση των Σαρακατσάνων στους οικισμούς, η στάση της συμμετοχής των παιδιών στο σχολείο δεν είχε θετικά αποτελέσματα, π.χ., σκασιαρχείο. Η φοίτηση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση υπήρξε αθρόα σε κάποιες κοινότητες. Στο Ζαγόρι το θεσμό της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτέλεσε η Ριζάρειος Σχολή και η Εκκλησιαστική Σχολή Βελλάς που λειτούργησε ως παράρτημα της πρώτης για αρκετό καιρό. Η πρόσβαση των μαθητών στα σχολεία αυτά, που αποτέλεσαν φυτώρια δασκάλων, θεολόγων και ιερέων γινόταν με κλήρωση ανάμεσα στους αριστούχους απόφοιτους του Δημοτικού. Οι Σαρακατσάνοι δεν συμμετείχαν σε αυτή τη διαδικασία έως και τη δεκαετία του 1950. Μετά αποτελούσαν την πλειονότητα των μαθητών. Στη Ριζάρειο Σχολή προσφέρονταν ελάχιστες θέσεις υποτροφιών. Σημειώθηκε εξέλιξη στην πρόσβαση των Σαρακατσάνων στην Δευτεροβάθμια και Τριτοβάθμια Εκπαίδευση λίγο χρόνο μετά την ίδρυση του Γυμνασίου στο Τσεπέλοβο. Συμμετείχαν πολλοί με μεγάλη επίδοση. Οι Ζαγορίσιοι αναφέρεται ότι επηρεάστηκαν και υιοθέτησαν νέα πρότυπα από τους Σαρακατσάνους. Οι περισσότεροι ακολούθησαν το επάγγελμα του εκπαιδευτικού, ένα «ζαγορίσιο» επάγγελμα στην περιοχή.

2.3.12 Η περίοδος της ληστείας

Ένα γεγονός ιστορικό την περίοδο 1900-70 είναι η ληστεία. Η ληστεία ήταν ένα κοινωνικό φαινόμενο που χρονολογείται ταυτόχρονα με την ίδρυση του ελληνικού κράτους και σταματά κατά τον Μεσοπόλεμο. Αποτελεί συνέχιση της κλέφτικης και αρματολίτικης παράδοσης. Φορείς της ληστρικής δράσης το 19^ο αι. ως το Μεσοπόλεμο αποτέλεσαν οι νομάδες ή ημινομάδες κτηνοτρόφοι. Το φαινόμενο αυτό χαρακτηρίζουν οι ζωοκλοπές μεταξύ νομάδων ή ημινομάδων κτηνοτρόφων και η συσχέτιση της ληστείας με την εθνική δράση. Για τους Σαρακατσάνους θεωρούνταν ως πράξη λεβεντιάς. Και οι Ζαγορίσιοι εξίσου κτηνοτρόφοι και κυρίως οι τσελιγκάδες της Βίτσας δραστηριοποιούνταν στο χώρο της ληστείας. Συνεργάζονταν με τους Ρετζαίους και εμπλέκονταν σε ληστείες, απαγωγές ή και ανθρωποκτονίες που διαπράχθηκαν στο Ζαγόρι. Το τέλος της ληστείας στο Ζαγόρι αποτέλεσαν δυο γεγονότα: Η ληστεία της Πέτρας το 1926 από τους Ρετζαίους και η απαγωγή το 1928 των πολιτευτών Ιωαννίνων, Αλέξανδρου Μυλωνά και Γεώργιου Μελά, υποψήφιων Βουλευτών με το κόμμα των προοδευτικών από τους Σαρακατσάνους Κουμπαίους. Τέλος, υπήρχε και η στερεότυπη αντίληψη ότι οι ελληνόφωνοι Ζαγορίσιοι και Βλάχοι χαρακτηρίζονταν ως φιλήσυχοι νοικοκυραίοι που υφίσταντο τις συνέπειες της ληστρικής δράσης. Οι Σαρακατσάνοι ως ληστές και συνεργάτες των ληστών και οι Γύφτοι αντιμετώπιζονταν με την επιφυλακτικότητα των διαρρηκτών. Η εγκατάσταση των Σαρακατσάνων και οι διαδικασίες εκσυγχρονισμού του τσελιγκάτου εξάλειψαν το φαινόμενο και αποκήρυξαν την ληστεία από τους Σαρακατσάνους.

2.4. Τα Ζαγοροχώρια σήμερα

Τα Ζαγοροχώρια σήμερα χαρακτηρίζονται από την παρουσία πολυάριθμων μνημείων κάθε εποχής τα οποία είναι ενδιαφέροντα, όχι μόνο από ιστορική και αρχαιολογική άποψη, αλλά και από κατασκευαστικής και αρχιτεκτονικής πλευράς (Σύκας, 2003:19). Όλοι οι οικισμοί του κεντρικού και του Δυτικού Ζαγορίου χαρακτηρίζονται για την ομοιογένεια των κτισμάτων τους (Σύκας, 2003:19). Τα περισσότερα χωριά είναι κτισμένα κυκλικά. Μια πλατεία με ένα πλάτανο αποτελούν το κεντρικό σημείο, γύρω από το οποίο τα δημόσια κτίρια και η εκκλησία ολοκληρώνουν τον εσωτερικό κύκλο και η τοιχοποιία είναι από πελεκητή πέτρα και συνθετικό κονίαμα, ενώ οι πλάκες στις στέγες έχουν την ίδια υφή και απόχρωση (Σύκας, 2003:19). Έξω από τον εσωτερικό κύκλο συναντάμε τους Μαχαλάδες, που είναι διευθετημένοι ακτινωτά γύρω από την κεντρική πλατεία, με γνώμονα την κλίση του εδάφους, την θέα και τον ηλιασμό τους (Σύκας, 2003:19). Τα πλατάνια τα συναντάμε συνήθως στο κέντρο του χωριού, οι βελανιδιές γύρω από τα εξωκλήσια και τα μοναστήρια, οι ιτιές δίπλα στα ρέματα, τα δέντρα και οι θάμνοι στις όχθες των χωραφιών αποτελούν στοιχεία της φύσης που μετατρέπονται σε πολιτισμικά σύμβολα (Εικόνα 11).

Τα σπίτια έχουν συνήθως δυο με τρεις ορόφους, ανάλογα με το έδαφος. Περνώντας τη δίφυλλη ξύλινη αυλόπορτα συναντάμε την επιστρωμένη αυλή, κηπάκι και μερικά

βοηθητικά κτίρια (Σύκας, 2003:19). Κάθε σπίτι είναι κτισμένο έτσι ώστε να καθιστά δυνατή την άμυνα των κατοίκων σε περίπτωση εξωτερικής απειλής (Σύκας, 2003:19). Ένας ψηλός κατάφυτος τοίχος (ο επονομαζόμενος 'οβρός'), προστατεύει το σπίτι και προάγει τη μυστικότητα απέναντι σε εξωτερικούς παρατηρητές αφού έχει πάχος 60-70 εκατοστόμετρα (Σύκας, 2003:19). Τα σπίτια εσωτερικά είχαν ταβάνια, πατώματα και κουφώματα φτιαγμένα από ξύλο, ήταν διακοσμημένα με ακριβά έπιπλα, χειροποίητα χαλιά και τοιχογραφίες (Σύκας, 2003:19). Για την επιστέγαση χρησιμοποιείται μαύρη πλάκα, που είναι πιο ελαφριά και έχει μεγαλύτερη αντοχή στις θερμοκρασιακές αλλαγές και η στέγη είναι τετράριχτη με κλίση 30-40% και ακολουθεί πιστά το περίγραμμα της κάτοψης (Σύκας, 2003:19). Το πέτρινο τόξο αποτελεί την τεχνική και αισθητική κορύφωση της τοπικής αρχιτεκτονικής. Το πέτρινο τόξο το συναντάμε σε γεφύρια, εκκλησίες, μοναστήρια, πόρτες και παράθυρα (Σύκας, 2003:19).

2.5.Γρεβενίτι

2.5.1 Χρόνος κτίσεως, θέση, ονομασία και γλώσσα του χωριού

Το Γρεβενίτι χωριό του Ανατολικού Ζαγορίου, βρίσκεται στα 42χλμ. βόρεια των Ιωαννίνων σε υψόμετρο 950-1000μ (χάρτης 6). Ο χρόνος κτίσεως δεν είναι ξεκαθαρισμένος. Η παράδοση αναφέρει ότι αυτό προήλθε από την συγκέντρωση των κατοίκων των γύρω συνοικισμών Παλαιοχώρι, Καλωτά και Πότσια οι οποίοι εξαναγκάστηκαν να συσπειρωθούν για λόγους ασφαλείας, για να μπορούν δηλαδή να αποκρούουν ευκολότερα τις επιδρομές Αλβανών «Καψήδων», δηλ. ατάκτων. Η ιστορία του χωριού ανεβαίνει πολλούς αιώνες πίσω.(Ρογκότης,1998:29)

Η αρχαιότερη εκκλησία του χωριού αφιερωμένη στον Αγ. Δημήτριο, έχει τοιχογραφίες από το 1668. Στο γειτονικό Μοναστήρι της Βουτσάς υπάρχει επιγραφή του έτους 1680 που αναφέρει ότι οι τοιχογραφίες είναι έργο ενός Αθανάσιου, καταγόμενου από το Γρεβενίτι. Η κεντρική εκκλησία του χωριού, Κοίμησης της Θεοτόκου είναι ένα από τα αρχαιότερα και ωραιότερα έργα ξυλογλυπτικής της Ηπείρου.

Τα σύνορα της κοινότητας του Γρεβενιτίου, περικλείουν μια μεγάλη έκταση, από το υψίπεδο «Πενταλώνια» ,όπου βρίσκονται οι πηγές του Αώου κοντά στο Μέτσοβο, ως κάτω το Διπόταμο κοντά στο Καμπέρ- Αγά. Τα σύνορα αυτά που απλώνονται σε μια ακτίνα πολλών χιλιομέτρων περικλείουν το χωριό με τους κήπους του, τα χωράφια, τα αμπέλια του και πολλά και μεγάλα βοσκοτόπια καθώς και μεγάλες δασικές εκτάσεις (Ρογκότης,1998:30).

Το όνομα Γρεβενίτι μπορεί να προήλθε από το όνομα «Γκρεμπενίτσα», όπως αυτό λεγόταν στα βλάχικα, ενώ η κουτσοβλάχικη αυτή λέξη προήλθε από το όνομα «Γκρεμπένε» = Γρεβενά που συνηγορεί στο γεγονός ότι οι πρώτοι οικιστές προήλθαν από τα Γρεβενά. Είναι πιθανόν οι λέξεις να προήλθαν ετυμολογικά από τη σλάβικη λέξη «Γκρέμπεν» που σημαίνει τον κτενά, τον κατασκευαστή χτενιών δηλαδή υφαντικών εργαλείων.

Οι κάτοικοι του Γρεβενιτίου υπήρξαν Έλληνες, που μιλούσαν τα βλάχικα, αλλά τόσο μεγάλη ήταν σε αυτούς η επίδραση του Ελληνισμού, ώστε με το πέρασμα των χρόνων να περιοριστεί η κουτσοβλάχικη γλώσσα μόνο στην οικιακή χρήση και πολύ σπάνια να χρησιμοποιείται δημόσια. Τα δε έγγραφα, είτε κοινοτικά, είτε ιδιωτικά συντάσσονταν στην ελληνική. Τα τραγούδια και τα μοιρολόγια το ίδιο (μόνο δύο περισώθηκαν στα κουτσοβλάχικα). Εν αντιθέσει, τα τοπωνύμια του χωριού έμειναν ανεπηρέαστα από κάθε προσπάθεια εξελληνισμού. Ελάχιστα μόνο είναι ελληνικά (Ρογκότης, 1998:30-31), (Εικόνα 12-13).

2.5.2 Η ιστορία του χωριού

(18ος-19ος αιώνας)

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφέρθηκε ότι η πρώτη γραπτή μαρτυρία για την ύπαρξη του χωριού, χρονολογείται το 1668 σε επιγραφή της εκκλησίας του Αγ. Δημητρίου στις παρυφές του χωριού. Όμως κατά την προφορική παράδοση και τις πληροφορίες ιστορικών φαίνεται ότι υπήρχαν παλαιότεροι οικισμοί αλλά ένα χωριό ονόματι Μπότσα, που πιθανολογείται να είναι η σημερινή μονή της Βουτσάς. Ο 18^{ος} και 19^{ος} αιώνας αποτελούν για το Γρεβενίτι περίοδο εξαιρετικής πνευματικής, υλικής και πολιτικής ακμής που οφείλεται τόσο στο περίφημο καθεστώς των προνομίων τα οποία είχαν παραχωρηθεί από τους Σουλτάνους, όσο και στην παράδοση της παροδικής μετανάστευσης και του εμπορίου όπου διαπρέπουν οι Γρεβενιτάτες σε χώρες όπως η Ρουμανία, η Ρωσία και η Μ. Ασία. Η συσσώρευση πλούτου στο Γρεβενίτι θα επενδυθεί στην αγορά μεγάλων εκτάσεων γης στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία και θα οδηγήσει στην διαμόρφωση δύο βασικών κοινωνικών «τάξεων» μέσα στο χωριό, τους μεγαλοκτηματίες-εμπόρους και τους αγροτοεργάτες, αγωγιάτες και μικροϊδιοκτήτες γεωργούς (Δαμιανάκος, 1986:216). Συγκεκριμένα το 1897 στο Γρεβενίτι διαμένουν 220 οικογένειες και υπάρχει η κεντρική εκκλησία, δύο σχολεία, παντοπωλεία, χάνι, άφθονα τρεχούμενα νερά και τέσσερις υδρόμυλοι. Αυτή η περίοδος ευημερίας θα τερματιστεί με τους βάλκανικούς πολέμους, ωστόσο η έντονη εξωστρέφεια και ένας κάποιος κοσμοπολιτισμός θα εξακολουθήσουν να χαρακτηρίζουν την γρεβενιτάτικη κοινωνία και μετά, όταν η μεταναστευτικότητα θα στραφεί σε άλλες διεξόδους: Αφρική, Αμερική, Αυστραλία (Δαμιανάκος, 1986:216).

(20ος αιώνας)

Λίγα έτη πριν την έναρξη των βάλκανικών πολέμων, το Γρεβενίτι απαρτίζεται από περίπου 226 οικογένειες, ελληνοβλαχικής καταγωγής, οι οποίες ασχολούνται κυρίως

με την αγροτική παραγωγή (χάρτης 7). Κατά την διάρκεια των βαλκανικών πολέμων το χωριό δεν έχει υποστεί πολλές καταστροφές. Στην εφημερίδα «Το Ζαγόρι μας» του Μάη 1933 σε μία δημοσίευση του κ. Αχιλλέα Λένη διαβάζουμε: «Όταν γινόταν ο πόλεμος του 1912, η ασφάλεια του Ζαγορίου ήταν στα χέρια διαφόρων βαθμοφόρων της Τουρκικής χωροφυλακής. Ένας από αυτούς ήταν ο Μουχτάρ με έδρα το Γρεβενίτι.[...] Στις 8 Νοεμβρίου 1912 στο δρόμο πέρα από το ποτάμι συμπλέκονται με τους επερχόμενους Τούρκους[...] Η μάχη ήταν αμφίροπη. Έλαβαν μέρος σ αυτή και άνδρες από το Γρεβενίτι.[...] Το πρωί στις 23 Δεκεμβρίου 1912 προχώρησε από τα Πέντε Αλώνια προς το Γρεβενίτι ο Ρωμάς.[...] Ο Ρωμάς διώχνει τον εχθρό από το Γρεβενίτι το οποίο απελευθερώνει...» (Ρογκότης, 1998:38). Η παρεμβολή αυτή κρίνεται απαραίτητη για να φανεί το φρόνημα των κατοίκων του χωριού αλλά και η συμμετοχή που είχε κατά την διάρκεια των Εθνικών Αγώνων των ετών 1912-1913. Μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων(21/02/1913) συντάχθηκε μία έκθεση από τον Επιθεωρητή της Α΄ Σχολικής Περιφέρειας Ηπείρου Αλέξανδρο Καθαριώτη (19/07/1913) την οποία υπέβαλλε στον Υπουργό Παιδείας, που παρουσίαζε την εικόνα του χωριού, τους κατοίκους, αλλά και την κατάσταση της παιδείας εκείνη την περίοδο. Μεταξύ άλλων αναφέρεται ότι στο Γρεβενίτι κατοικούσαν περίπου 1250 οικογένειες που μιλούσαν δύο γλώσσες, την ελληνική και την κουτσοβλαχική. Λειτουργούσαν τρία σχολεία με 122 συνολικά μαθητές και 4 δασκάλους. Αναλυτικά, υπήρχε το *Ελληνικόν Σχολείον αρρένων, έχον 3 τάξεις και εγγεγραμμένους μαθητάς 15* (Ρογκότης, 1998:34), το *δημοτικόν σχολείον αρρένων, έχον 4 τάξεις και εγγεγραμμένους φοιτητάς 35* (Ρογκότης, 1998:35), το *Παρθεναγωγείον, έχον 4 τάξεις και μαθήτριας 22* (Ρογκότης, 1998:36) και το *Νηπιαγωγείον μεικτόν εξ αρρένων και θηλέων έχον νήπια εγγεγραμμένα περί τα 50* (Ρογκότης, 1998:36). Με την έκθεση αυτή στόχευε στην βοήθεια του Υπουργείου Παιδείας για τα χωριά του Ζαγορίου και στην οικονομική ενίσχυση με σκοπό την ανάκαμψη της παιδείας και την εδραίωση του ελληνικού στοιχείου και γλώσσας σε όλες τις σχολικές βαθμίδες.

Στα χρόνια που ακολούθησαν το Γρεβενίτι γνώρισε μεγάλη άνθηση. Οι κάτοικοι είχαν αρχίσει να ξεπερνούν τις εκάστοτε καταστροφές που είχε προκαλέσει το πέρασμα των Βαλκανικών πολέμων, η οικονομία και η παιδεία βρισκόταν σε πλήρη άνοδο και τίποτα δεν προμήνυε τον πόλεμο που ερχόταν. Το χωριό φιλοξενούσε περίπου 200 οικογένειες, μεταξύ αυτών άνθρωποι μορφωμένοι, με αρχοντιά και πολύ καλό οικονομικό επίπεδο. Η νεολαία του, σπουδάζουσα ή εργαζόμενη, μπορούσε άριστα να ονομαστεί «*χρυσή*» (Ρογκότης, 1998:43). Λειτουργούσαν Νηπιαγωγείο, Δημοτικό και Ημιγυμνάσιο Σχολείο, καθώς και οικοτροφείο που φιλοξενούσε και παιδιά από τα γύρω χωριά (Εικόνα 14), αλλά και μορφωτικός πολιτιστικός σύλλογος (Εικόνα 15). Για την προστασία των κατοίκων και του χωριού υπήρχε σε λειτουργία Αστυνομική, Δασική και Ταχυδρομική Υπηρεσία, Ταχυδρομικό Ταμειστήριο και Τηλεφωνικό Κέντρο. Στον τομέα της Υγείας υπήρχε ιδιαίτερη ιατρική περίθαλψη εντός του χωριού, καθώς λειτουργούσε ιατρείο και φαρμακείο με υγειονομικές, παθολογικές, μαιευτικές, οδοντιατρικές και μικροβιολογικές υπηρεσίες (Εικόνα 16). Τέλος, είχε μία πολύ καλή αγορά για τα δεδομένα της εποχής και οι οικονομικοί του

πόροι προέρχονταν από την γεωργία, την κτηνοτροφία και την υλοτομία και φυσικά από την εισροή ξένου συναλλάγματος προερχόμενου κυρίως από την Ρουμανία, αλλά και την Αμερική. Όλα αυτά τα στοιχεία συντελούσαν στο να θεωρείται κεφαλοχώρι το Γρεβενίτι εκείνη την εποχή.

Όμως ο πόλεμος ήρθε... Τον Οκτώβρη του 1940 οι φασιστικές δυνάμεις της Ιταλίας εισέρχονται στην Ελλάδα και ακολουθεί η γερμανική εισβολή τον Απρίλιο του 1941. Στις 27/04/1941 η Αθήνα καταλαμβάνεται από τον εχθρό και μετά την ολοκλήρωση της κατάληψης της Ελλάδας η χώρα χωρίζεται σε ζώνες κατοχής και η περιοχή της Ηπείρου καταλαμβάνεται από τους Ιταλούς. Στην περιοχή του Γρεβενιτίου έπειτα από την αποχώρηση της ελληνικής χωροφυλακής, εγκαθίστανται Ιταλοί караμπινιέροι και η αστυνόμευση γίνεται από τον σταθμό που θέτουν σε λειτουργία. Κατά την διάρκεια της κατοχής το χωριό συμμετέχει στο έπακρον στην αντίσταση. Κατά την εμφάνιση των πρώτων ανταρτομάδων στην Ήπειρο το 1942, οι κάτοικοι του χωριού μικροί και μεγάλοι, άντρες και παιδιά, συσπειρώνονται στις αντιστασιακές οργανώσεις όπως είναι το ΕΑΜ, ο ΕΛΑΣ, η ΕΠΟΝ και τα Αετόπουλα, αλλά και οι γυναίκες με την σειρά τους βοηθούν με κάθε δυνατό τρόπο το έργο των ανταρτών. Μάλιστα το 1943 ιδρύεται το Αντάρτικο Νοσοκομείο (Εικόνα 17 & Εικόνα 18) υπό την εποπτεία του *αείμνηστου* γιατρού *Μήτσου Ρογκότη* (Εικόνα 19) (Ρογκότης, 1998:116) με περίπου 30 κρεβάτια, το οποίο δίνει πνοή ελπίδας στους μαχόμενους και τους τραυματίες. Τις εθελοντικές τους υπηρεσίες προσφέρουν 10 Επονίτισσες γυναίκες του χωριού, οι οποίες εργάζονται ως νοσοκόμες. Το Γρεβενίτι εκείνη την περίοδο έχει γύρω στους 800 κατοίκους και φιλοξενεί και μέλη των πολιτικών οργανώσεων και των αντάρτικων τμημάτων. Μέσα στο πνεύμα της αντίστασης και στην ελπίδα που έχει φωλιάσει στις ψυχές των κατοίκων του χωριού τα έτη 1943-1944, γράφεται μία από τις πιο μελανές σελίδες στην ιστορία του τόπου. Στις 21/10/1943 το Γρεβενίτι πυρπολείται από τους Γερμανούς, οι οποίοι καταστρέφουν ολοσχερώς 297 σπίτια και αφήνουν πίσω τους 22 νεκρούς. Στα όσα σπίτια έχουν μείνει όρθια εγκαθίστανται Γερμανοί στρατιώτες λεηλατώντας τις εναπομένουσες περιουσίες των χωριανών με κάθε τρόπο και με αποκορύφωμα την δεύτερη πυρπόληση και την ολοσχερή καταστροφή του χωριού τα ξημερώματα στις 01/01/1944. *Φωτοβολίδες, όλμοι, μυδράλια κάνουν τη νύχτα μέρα. Τα κτήνη γιορτάζουν τον ερχομό του καινούριου χρόνου* (Ρογκότης, 1998:167). Οι κάτοικοι του χωριού κρυμμένοι, παρακολουθούν τις περιουσίες τους να γίνονται στάχτες και αποκαΐδια, ανήμποροι να αντιδράσουν. Η κατοχή συνεχίζει να υπάρχει, αλλά οι Γερμανοί μη έχοντας κάτι άλλο να καταστρέψουν, αποχωρούν από την περιοχή και οι κάτοικοι προσπαθούν να ξαναχτίσουν τις περιουσίες τους. Από τον Φεβρουάριο του 1944 εκτός από την ξένη κατοχή, πλέον υπάρχει και ο εμφύλιος πόλεμος μεταξύ του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ και κάνει την εμφάνιση του σε έντονο βαθμό και στην ευρύτερη περιοχή του Ζαγορίου. Οι κάτοικοι του Γρεβενιτίου τάσσονται υπέρ των στρατιωτών του ΕΛΑΣ-όντας οργανωμένοι σε αντιστασιακές οργανώσεις αλλά αποφεύγουν να σκοτώσουν στρατιώτες του ΕΔΕΣ, πιστεύοντας πως ο πραγματικός εχθρός είναι οι Γερμανοί οι οποίοι συνειδητοποιούν την δύναμη των ανταρτών και προχωρούν στην υλοποίηση του τελειωτικού τους σχεδίου. Την 4^η Ιουλίου οι Γερμανοί εφαρμόζουν το σχέδιο ,με κωδική ονομασία STEINALDER (Πετραετός) και πυρπολούν για ακόμη

μία φορά το χωριό (Ρογκότης, 1998:214). Οι κάτοικοι γλύτωσαν γιατί κρύφτηκαν στα δασωμένα βουνά του, τα πυκνά και καταπράσινα, εκτός από δώδεκα, οι οποίοι εκτελέστηκαν κατά την τελευταία επιδρομή των βαρβάρων, μεταξύ των οποίων και ένα μωρό που αρπάχτηκε από την αγκαλιά, το πέταξαν στον αέρα και το περίμενε η ξιφολόγχη του αιμοσταγούς εκπολιτιστή.

Το χωριό κατά την διάρκεια του πολέμου(1940-1944) πυρπολήθηκε συνολικά τρεις φορές. Αλλά γιατί επέδειξαν τόση μανία οι Γερμανοί με το Γρεβενίτι και κατ' επέκταση με όλο το Ανατολικό Ζαγόρι; Οι Γερμανοί όταν κατέλαβαν την Αθήνα και αργότερα και την υπόλοιπη Ελλάδα έφτιαξαν έναν χάρτη (χάρτης 8 και χάρτης 9) όπου σημειωνόταν τα όρια μεταξύ των «Κομμουνιστικών και Εθνικιστικών συμμοριών» καθώς και η «Περιοχή του ΕΛΑΣ» και η περιοχή του Ανατολικού Ζαγορίου ονομαζόταν «Zentral» (Ρογκότης, 1998:225). Οι Γερμανοί θεωρούσαν ότι το Ανατολικό Ζαγόρι ήταν το κέντρο της αντίστασης για όλη την Ελλάδα γι' αυτό και στράφηκαν εναντίον με τόσο μίσος, καταστρέφοντας σχεδόν τα πάντα στο πέρασμα τους.

Μετά την λήξη του πολέμου με την Συμφωνία της Βάρκιζας(12/02/1945) και την αποχώρηση των Γερμανών πνέει νέο κύμα ελπίδας για όλη την Ελλάδα. Οι κάτοικοι του χωριού πιστεύουν πως μπορούν πλέον να ανασάνουν και «μαζεύοντας τα κομμάτια τους» να κάνουν μία νέα αρχή. Σύντομα όμως μπαίνουν στον κυκλώνα του Εμφυλίου πολέμου που ακολουθεί και φυσικά δεν βγαίνουν αλώβητοι. Στο Γρεβενίτι υπάρχουν κυρίως αντάρτες που εισχωρούν στον ΔΣΕ και έρχονται αντιμέτωποι με τις Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις των ΤΕΑ. Κατά την διάρκεια του Εμφυλίου(1946-1949) το χωριό πυρπολείται άλλες δύο φορές και οι κάτοικοι αναγκάζονται να μεταφερθούν στα Ιωάννινα όπου και θα παραμείνουν έως το τέλος του Εμφυλίου και τις αρχές του 1950 όπου και ξαναχτίζεται το χωριό από την αρχή. Μόνο που τα «στέγαστρα», όπως ονομάστηκαν τα νέα σπίτια, πολύ απέχουν από το να δίνουν μια έστω αμυδρή ιδέα της αρχοντιάς και της καλαισθησίας που διέκριναν την προπολεμική ζαγορίσια κατοικία (Δαμιανάκος, 1986:216).

Οι επόμενες δεκαετίες αποτελούν την αρχή της παρακμής για το Γρεβενίτι, γιατί οι κάτοικοι έχοντας περάσει όλες αυτές τις αντίξοες συνθήκες των δύο πολέμων, βιώνοντας την απόλυτη οικονομική εξαθλίωση, βλέποντας τον τόπο τους να καίγεται συνολικά έξι φορές μέσα σε 10 χρόνια και φυσικά χάνοντας αγαπημένα πρόσωπα, γονείς, αδέρφια και παιδιά, θέλουν να γυρίσουν σελίδα και να κάνουν μία νέα αρχή μακριά από τον τόπο που τόσο αγαπούν, αλλά τους στέρησε και τόσα πολλά... Από το 1961 και έπειτα η κοινωνική και οικονομική εικόνα την οποία παρουσιάζει το Γρεβενίτι, δίνει το μέτρο των ριζικών μεταβολών και ανακατατάξεων που υφίσταται μετά τον πόλεμο το σύνολο της ηπειρωτικής κοινωνίας (Δαμιανάκος, 1986:217). Υπάρχει μεγάλο ποσοστό θνησιμότητας, ερχόμενο σε αντίθεση με το χαμηλό ποσοστό γεννήσεων με αποτέλεσμα να «ταραχτεί» η ισορροπία. Τα μεγάλα αγροκτήματα που κατείχαν οι κάτοικοι πριν τον πόλεμο δεν υπάρχουν πια, το 70% των εδαφών δεν καλλιεργείται και το υπόλοιπο 30% καλλιεργείται μόνο από γυναίκες καθώς οι ντόπιοι άντρες θεωρούν πλέον ότι η γεωργική απασχόληση είναι ανάξια για αυτούς και στρέφονται πολλοί στην υλοτομία (Εικόνα 20) ή στην εκπόνηση διαφόρων δημοσιών ή κοινοτικών έργων. Γι' αυτό και πολλά σπίτια είναι ακόμα υπό

μορφή «στεγάστρων» , χωρίς να υπάρχει κάποια ουσιαστική πρόοδος σε αυτά. Την κατάσταση που έχει δημιουργηθεί «βοηθά» και η πολιτική κατάσταση της εποχής και οι πελατειακές σχέσεις που αναπτύσσονται, κάνοντας τους κατοίκους να διχαστούν. Η πλειοψηφία των κατοίκων στρέφεται πολιτικά σε κόμματα του κέντρου και της δεξιάς, θέλοντας να εξυπηρετήσουν κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι οι μόνοι σχεδόν οι οποίοι ψήφισαν αριστερά στις εκλογές του 1961 ήταν οι γυναίκες που κατατασσόταν στην κατηγορία των μονομελών γυναικείων νοικοκυριών (χήρες ή ανύπαντρες), ακριβώς γιατί οι ψηφοφόροι αυτοί, έχοντας εκ των προτέρων παραιτηθεί από κάθε προσδοκία στο ρουσφέτι, ήταν έξω από τα δίκτυα εξάρτησης (Δαμιανάκος, 1986:224). Τα επόμενα χρόνια ο πληθυσμός μειώθηκε ακόμα πιο πολύ, η οικονομική κατάσταση του χωριού βρισκόταν σε πλήρη ύφεση και το μεγαλύτερο ποσοστό των εναπομεινάντων κατοίκων στράφηκε στα Γιάννενα και την Αθήνα για μία καλύτερη τύχη. Σε απογραφή που έγινε το 1974 οι κάτοικοι του χωριού ανερχόταν σε 343 και ήταν κυρίως μεγάλης ηλικίας γιατί οι νέοι είχαν φύγει προ πολλού με σκοπό να αναζητήσουν ένα καλύτερο μέλλον.

(21ος αιώνας- Σήμερα)

Το φαινόμενο της αστικοποίησης είχε ξεκινήσει και γι αυτή την μικρή κοινωνία του Ανατολικού Ζαγορίου, ο πληθυσμός έως τις αρχές του 21^{ου} αιώνα θα μειωνόταν αισθητά και τίποτε δεν θα θύμιζε την αίγλη του περασμένου αιώνα που είχε βιώσει το Γρεβενίτι.

Οι λιγστοί κάτοικοι του χωριού ασχολήθηκαν και ασχολούνται με την γεωργία, την κτηνοτροφία, την υλοτομία αλλά και με την παραγωγή οίνου και τσίπουρου. Μέχρι το 2004 περίπου λειτουργούσε Ταχυδρομείο, Κοινοτική Υπηρεσία, Αστυνομία και Δασονομείο εντός του χωριού, αλλά πλέον κανένα από αυτά δεν βρίσκεται σε λειτουργία.

Σήμερα το χωριό έχει περίπου 30-40 κατοίκους, σχεδόν όλοι ηλικιωμένοι. Σε αυτή την μεγάλη μείωση του πληθυσμού, εκτός των άλλων ευθύνεται και η κατολίσθηση αρκετών σπιτιών το 2012-2013, εξαιτίας της καθίζησης που υπέστη το έδαφος και ανάγκασε πολλούς κατοίκους να αποχωρήσουν από τα σπίτια τους. Εν έτη 2017 λειτουργεί ένα μόνο παντοπωλείο, το οποίο περιέχει φούρνο και κρεοπωλείο, όπου οι κάτοικοι μπορούν να προμηθευθούν τα είδη πρώτης ανάγκης. Επίσης λειτουργούν δύο καφενεία, ένα στην αρχή του χωριού και το άλλο στην πλατεία για να μπορούν να μαζεύονται οι κάτοικοι μετά τις δουλειές του και τα Σαββατοκύριακα (Εικόνα 21-22). Τέλος λίγα χιλιόμετρα έξω από το χωριό λειτουργεί ιχθυοτροφείο πέστροφας, το οποίο είναι διαδεδομένο σε όλα τα χωριά του Ζαγορίου, αλλά και στην πόλη των Ιωαννίνων.

Το χωριό αποκτά ζωή λίγους μήνες το χρόνο και κυρίως τους θερινούς μήνες όπου γίνονται διάφορες εκδηλώσεις. Οι πιο σημαντικές εκδηλώσεις είναι η κατάθεση στεφανιών στο μνημείο των θυμάτων του πολέμου στις 4 Ιουλίου, η γιορτή Κοίμησης Θεοτόκου στις 15 Αυγούστου, το παραδοσιακό πανηγύρι 7 και 8 Σεπτεμβρίου με

θηρσκευτικές εκδηλώσεις στο μοναστήρι Βουτσάς , το παραδοσιακό πανηγύρι στις 26 Οκτωβρίου και η γιορτή του τσίπουρου , «τα καζάνια» στις 7 Νοεμβρίου. Μάλιστα στην γιορτή της Παναγίας τον Δεκαπενταύγουστο η νεολαία του χωριού, φορά την παραδοσιακή στολή του Ζαγορίου και συμμετέχει στην εκδήλωση τραγουδώντας και χορεύοντας τραγούδια του τόπου, προσπαθώντας έτσι να κρατήσουν την παράδοση και να την περάσουν στις επόμενες γενιές (Εικόνα 23-24-25). Το χρονικό διάστημα Ιουνίου-Αυγούστου λειτουργεί υπό την αιγίδα της Μητρόπολης Ιωαννίνων, η κατασκήνωση του Αποστόλου Παύλου, όπου φιλοξενούνται σχεδόν 100 παιδιά κάθε χρόνο. Τα τελευταία χρόνια όμως, γίνεται μια προσπάθεια για ανέγερση ενός ξενώνα που θα μπορεί να φιλοξενεί στις εγκαταστάσεις του περίπου 20 άτομα και σκοπό έχει να κάνει γνωστό το χωριό σε όλο και περισσότερους ανθρώπους και να του δώσει μια πνοή ζωής.

2.5.3 Μνημεία και Περιβάλλον

1) Κεντρική Εκκλησία Κοίμησης της Θεοτόκου, χωρίς ακριβή χρονολόγηση έχει ξυλόγλυπτο τέμπλο και οι τοιχογραφίες ανάγονται περίπου στα τέλη του 1600. Βρίσκεται στην πλατεία του χωριού. Διασώζεται έως και σήμερα και τελείται σχεδόν κανονικά λειτουργία κάθε Κυριακή (εικόνα 26).

2) Ναός Αγ. Δημητρίου, χρονολογημένος το 1668 και πυρπολημένος από τους Γερμανούς κατά την διάρκεια της Κατοχής. Η διακόσμηση της εκκλησίας προέρχεται από τοιχογραφίες-αγιογραφίες του 170^{ου} αιώνα. Στο προαύλιο της εκκλησίας υπάρχει και το νεκροταφείο του χωριού. Διασώζεται έως και σήμερα (Εικόνα 27).

3) Ι.Μ Βουτσάς με ιδρυτή (μάλλον) τον Βυζαντινό Αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Δ' Πωγωνάτο. Η Μονή καταστράφηκε ολοσχερώς από τους Τούρκους το 15ο αιώνα και χτίστηκε ξανά το 1680. Οι Γερμανοί την έκαψαν το 1943 κατά τη διάρκεια της κατοχής και σώθηκε μόνο η εκκλησία και το 1950 ξαναχτίστηκαν οι χώροι. Είναι αφιερωμένη στη Θεοτόκο Μαρία. Βρίσκεται λίγο έξω από το χωριό (περίπου 5χλμ.) και διασώζεται και αυτή έως και σήμερα, καθώς διαμένουν εντός της μοναχοί οι οποίοι φροντίζουν τόσο το οίκημα όσο και την περιοχή. Γύρω από το Μοναστήρι υπάρχει δασική εγκατάσταση όπου φιλοξενούνται και προστατεύονται άγρια ζώα, όπως αγριόπαπιες, αγριόχοιροι, ελάφια, ζαρκαδία καθώς και μεγάλη ποικιλία πτηνών (Εικόνα 28).

4) Μνημείο των εκτελεσθέντων του πολέμου 1941-1944, χτισμένο το 1991 από τον πολιτιστικό σύλλογο Γρεβενιτίου στην είσοδο του χωριού. Αναγράφονται τα ονόματα 22 θυμάτων (5 σε ομαδική εκτέλεση και τα υπόλοιπα 17 είναι ατομικές εκτελέσεις) της γερμανικής κατοχής και βιαιοπραγίας των στρατιωτών απέναντι στους Έλληνες. Τα θύματα είναι άντρες και γυναίκες του χωριού (14 και 8 αντίστοιχα) , όλων των ηλικιών και μεταξύ αυτών και ένα αβάπτιστο μωρό αγοράκι. Κάθε χρόνο, την καλοκαιρινή περίοδο, γίνεται απονομή φόρου τιμής στους νεκρούς με λειτουργία,

διάφορες εκδηλώσεις, ομιλίες, και κατάθεση στεφάνων, με σκοπό να θυμούνται για πάντα οι νεότερες γενιές σε ποιούς οφείλουν την ελεύθερη ύπαρξή τους και να μην ξεχνούν όσους θυσιάστηκαν στο βωμό των κατακτητών (Εικόνα 29).

5) Γεφύρι της Τσίπιανης, χωρίς ακριβή χρονολογία κτίσεως, βρισκόμενο λίγα χιλιόμετρα πριν την είσοδο του χωριού. Πρόκειται για ένα μονότοξο πέτρινο γεφύρι, ανοίγματος περίπου 30 μέτρων, με τρία ακόμη τόξα στην πρόσβασή του προς την αριστερή όχθη του Ποταμού Βάρδα. Χαρακτηριστικό του το οξυκόρυφο σχήμα του μεγάλου τόξου. Σώζεται έως και σήμερα (Εικόνα 30).

6) Η λίμνη Ζορίκα ή λίμνη με τα νούφαρα, είναι μια μικρή, φυσική και παραμυθένια λίμνη που βρίσκεται στην αρχή της δυτικής εισόδου του χωριού, «πνιγμένη» μέσα σε ένα δάσος μαυρόπευκων. Την ονομασία Ζορίκα την πήρε από το ρέμα που κυλάει λίγο πιο κάτω. Οι όχθες της από τη μεριά του δρόμου είναι ήρεμες και έτσι μπορεί κανείς με ευκολία να παρατηρήσει βατράχια και τρίτωνες, ενώ από τη μεριά του δάσους υψώνεται ήρεμα ένας πυκνόφυτος λόφος. Το ιδιαίτερο με τη λίμνη Ζορίκα, πέρα από τη μαγευτική ομορφιά της, είναι ότι αποτελεί ένα σπάνιο οικοτόπο, μια μικρή φυσική λίμνη στη μέση του δάσους, σημαντικό βιότοπο για διάφορα είδη της δασικής πανίδας και χλωρίδας (Εικόνα 31).

7) Βρύσες χτισμένες στην σημερινή μορφή τους κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1950. Είναι ευνόητο το πόσο απαραίτητη ήταν η βρύση στο χωριό, όταν απ' αυτή υδρευόταν οι πάντες. Τα δίκτυα ύδρευσης στο Ζαγόρι, μέσα στα σπίτια, άρχισαν μετά το '50. Η βρύση έπρεπε να έχει προδιαγραφές της ζαγορίσιας αρχιτεκτονικής. Χτιζόταν από ντόπια πέτρα, όπως και τα σπίτια. Οι τεχνίτες – μάστοροι έβαζαν όλη την τέχνη τους για να 'χουν καλό αποτέλεσμα. Στο Γρεβενίτι διασώζονται σήμερα περίπου 10 βρύσες, με άφθονο τρεχούμενο και δροσερό νερό, κατάλληλο προς κατανάλωση (Εικόνα 32).

2.5.4 Επιφανείς άνδρες του Γρεβεντίου

- ✚ Λεάνδρος Βρανούσης (1921-1993). Φιλολόγος , λογοτέχνης. Ιστορικός – ερευνητής με πλούσιο συγγραφικό έργο διεθνούς εμβέλειας και αξιολογη εθνική, αντιστασιακή και πολιτιστική δράση. Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Αθηνών, ανήκε στο επιστημονικό προσωπικό της Ακαδημίας Αθηνών και διετέλεσε επί εικοσαετία Διευθυντής του «Κέντρου Ερεύνης Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού». Μέλος διεθνών επιστημονικών οργανισμών, οργανώσεων και εταιριών. Είναι ο Ηπειρολάτρης. Σημαντικό μέρος της έρευνας και των δημοσιευμάτων του αφορούν το Γρεβενίτι (Ιστορία, λαογραφία, πολιτισμός – Αρχείο Βρανούση (Εικόνα 33)).

- ✚ Βράνος Βωζάνης (1846-1895). Λόγιος παιδαγωγός. Διδάσκαλος του Γένους. Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου της HALLE- Γερμανίας, εργάστηκε ως φιλόλογος καθηγητής σε Γυμνάσια του Μείζονος Ελληνισμού (Μοναστήρι, Τραπεζούντα, Σμύρνη, Αϊβαλί και αλλού). Ιδιαίτερα έδρασε και καταξιώθηκε στην κοινωνία της Κωνσταντινούπολης διδάσκοντας στα φημισμένα σχολεία του Πέραν, δίνοντας περίφημες διαλέξεις και αρθρογράφοντας στον τύπο της Πόλης (Εικόνα 34).
- ✚ Ιωάννης Θεοδωρίκας. Δωρητής κληροδοτήματος που φέρει το όνομά του για περίθαλψη και σπουδές ορφανών παιδιών. Σημαντικό χρηματικό ποσό δόθηκε στην εκκλησία του Γρεβενιτίου.
- ✚ Σπυρίδων Κουτούλης. Δωρητής του Παρθεναγωγείου Γρεβενιτίου το 1879 (με 170 λίρες). Συνέχιζε να καλύπτει τα λειτουργικά του έξοδα με 22 λίρες το χρόνο.
- ✚ Νικόλαος Μαλάμης. Στη δωρεά του οφείλεται το Μαλάμειο Νοσοκομείο.
- ✚ Ιωάννης Πετρίδης. Ευεργέτης από τους ομογενείς της Αμερικής. Με δωρεά του ιδρύθηκε το Πετρίδειο Πνευματικό κέντρο που στέγασε την Υφαντική Σχολή για ένα μεγάλο διάστημα.
- ✚ Ιωάννης Τισσανάκης. Δώρισε το απαιτούμενο χρηματικό ποσό για την ανέγερση του καμπαναριού της εκκλησίας της Κοιμήσεως της Θεοτόκου Γρεβενιτίου, στο Μεσοχώρι, η οποία έγινε με δωρεάν μελέτη – επίβλεψη του πολιτικού μηχανικού Ευστάθιου Παπαβρανούση.
- ✚ Ευστάθιος Σκάρπας. Επίσκοπος Περιστεράς. Δωρητής της αξιόλογης βιβλιοθήκης Γρεβενιτίου.
- ✚ Βασίλειος (Βασιλάκης) Σαχίνης (1889-1965). Φιλόλογος, ποιητής, θεατρικός συγγραφέας, γυμναστής και πολεμιστής στον απελευθερωτικό αγώνα του 1912-1913. Συμμετέχει στην απελευθέρωση του Γρεβενιτίου στις 23-12-1912. Γνωστή ποιητική συλλογή του τα «Καρδιοσταλλάγματα» (Πατριωτικά λογοτεχνήματα, 1958). Υπότροφος της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής (1901-1906). Απεφοίτησε με άριστα όταν ήταν διευθυντής ο Άγιος Νεκτάριος.
- ✚ Σκαρπίδης Γεώργιος. Ευεργέτης (Ημερολόγιο Συλλόγου, 2009).

2.5.5 Γενικά

Για την ασφάλεια και την άμυνα του χωριού από τυχόν επιδρομή ληστών τα σπίτια ήταν οργανωμένα ως εξής: Τα σπίτια ήταν χτισμένα από πέτρα με τοίχους πάχους 0,80-100 μέτρου, των πιο φτωχών με λάσπη και των ευπορότερων με ασβέστη. Σχεδόν όλα είχαν έναν όροφο, σπάνια ήταν ισόγεια και τα ισόγεια δωμάτια τα λεγόμενα κελάρια χρησίμευαν ως αποθήκες για τα ζώα ενώ στα πάνω δωμάτια διέμεναν τα μέλη της οικογένειας. Τα μικρότερα σπίτια είχαν μια εξωτερική πέτρινη σκάλα που οδηγούσε στα πάνω δωμάτια και ένα παράθυρο που έβλεπε προς τη σκάλα για να φαίνεται ποιος ανεβαίνει. Τα μεγαλύτερα από την άλλη, είχαν την είσοδο του σπιτιού σε άνοιγμα καμάρα. Η πόρτα ήταν ξύλινη, ενισχυμένη από μέσα με ξύλινη σανίδα διπλού πάχους ή και από σίδηρο με χοντρά σιδερένια καρφιά από έξω προς τα μέσα, τα οποία έπρεπε να έχουν στρόγγυλα, παχιά κεφάλια και να είναι όσο το

δυνατόν πυκνότερα. Το ύψος και το πλάτος της πόρτας ήταν τόσο ώστε να χωράει να εισέρχεται και να εξέρχεται ένα μουλάρι ή ένα άλογο φορτωμένο. Τα σπίτια αυτά είχαν πέτρινη ή ξύλινη σκάλα που οδηγούσε στα πάνω δωμάτια. Τα παράθυρα των δωματίων ήταν μικρά με καμάρες, όχι πάνω από 0,50 μ. και πλάτος 0,40 μ. όσο δηλαδή επιτρέπει σε έναν άνθρωπο να βγάζει το κεφάλι από έξω και να βλέπει. Έκλειναν με ένα πανάρι (φύλλο ξύλινο). Οι πόρτες των δωματίων ήταν και αυτές σε σχήμα καμάρας και πολύ χαμηλές, αναγκασμένος κάποιος μετρίου αναστήματος να σκύβει για να περάσει. Όλα τα μεγάλα σπίτια είχαν και μια με δυο μπίμπες ή ίσμπες (= υπόγειες κρύπτες θολωτές και στεγανές)

Αυτούς που εργάζονταν στα αμπέλια ή τα χωράφια τους φύλαγε ο Μπουλούμπασης (αρχιφύλακας) με τους φυλαχτάδες, τους οποίους τους διάλεγε ο ίδιος και έπρεπε να είναι χωριανοί. Τον Μπουλούμπαση τον διόριζε η δημογεροντία του χωριού και έπρεπε να είναι χωριανός με την έγκριση του Ντερβέναγα της περιφέρειας, δηλαδή 'του αρχιφύλακα των στενών, των διαβάσεων'. Ο Ντερβέναγας φύλαγε τους κυριότερους δεσμούς συγκοινωνίας για να μπορούν οι άνθρωποι να επικοινωνούν με ασφάλεια με την πόλη των Ιωαννίνων και με τους γειτονικούς νομούς. Τοποθετούνταν στην ψηλότερη κορυφή όπου έστηνε και το φλάμπουρό του (τη σημαία του), ώστε να επιβλέπει τους φυλαχτάδες που περιπολούσαν και τους κατοίκους που εργάζονταν. Συμπερασματικά την αρχηγία για τον αγώνα και την άμυνα την είχε ο Μπουλούμπασης. Αυτός και οι φυλαχτάδες ήταν ένοπλοι για να φυλάνε τους εργαζόμενους και τα κοπάδια καθώς τότε η κτηνοτροφία ήταν μεγάλη. Ο Μπουλούμπασης καταργήθηκε στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας, όμως οι φυλαχτάδες παρέμειναν περιπολώντας μέρα νύχτα στο χωριό.

Συνέλευση στο χωριό πραγματοποιούνταν μια φορά στα τρία χρόνια, όταν εξέλεγαν την μουχαροδημογεροντία. 'Σήμερα θα βγάλουμε δημογεροντία', έλεγαν. Όταν ο καιρός ήταν καλός, τόπος συνάντησης ήταν το προαύλιο της κεντρικής εκκλησίας (Κοιμήσεως Θεοτόκου) ή το προαύλιο του κοινοτικού πανδοχείου (του χανιού) κάτω από τον πλάτανο. Εάν ο καιρός ήταν βροχερός, γινόταν στην αίθουσα του σχολείου. Η μέρα που γινόταν η εκλογή ήταν η πρώτη Κυριακή του Απριλίου αν δεν έπεφτε Πάσχα.

Στα πανηγύρια συγκεντρώνονταν οι κάτοικοι για κοινά γεύματα. Στις 8 Σεπτεμβρίου στη Μονή Βουτσάς όπου οι κάτοικοι μεταβαίνουν από της 7^{ης}, κάθονται εκείνη τη νύχτα, διασκεδάζουν και τρώνε όλοι μαζί με ότι έχουν φέρει από τα σπίτια τους. Την επόμενη μέρα στρώνουν το τριφύλλι (= λιβάδι που καλλιεργείται από τριφύλλι). Οι οικογένειες συνήθως κάθονται κοντά στα γεύματα και συνήθως ανταλλάσσουν ευχές μόνο.

2.5.6 Κοινωνικές σχέσεις και κοινωνική εθιμοτυπία

Κατά τις ονομαστικές γιορτές συνηθίζουν να επισκέπτονται τον εορτάζοντα όλοι οι χωριανοί. Συνήθως το πρωί κερνούσαν γλυκό κυδώνι, τριαντάφυλλο, βύσσινο, καρυδάκι φτιαγμένο από την νοικοκυρά και τσίπουρο και το απόγευμα κρασί και

μεζέ, δηλαδή κομμάτι ψητό ή κεφτέδες. Στις 15 Αυγούστου πραγματοποιούνταν πανηγύρι στο οποίο έρχονταν επισκέπτες από τα γύρω χωριά, οι οποίοι φιλοξενούνταν σε φιλικά σπίτια. Το απόγευμα γινόταν ο χορός στο προαύλιο της εκκλησίας όπου χόρευε όλος ο κόσμος με τα βιολιά σε δυο σειρές, ένας κύκλος από άνδρες και παιδιά και μέσα σε αυτόν άλλος ένας από γυναίκες και κορίτσια. Τον χορό τον έσερνε ένας άνδρας και μια γυναίκα, είτε ήταν σύζυγος, αδελφή ή άλλη συγγενής. Ο χορός αυτός είχε διάρκεια μέχρι το πρωί της επομένης.

Όλη την εβδομάδα του Πάσχα πραγματοποιούνταν επισκέψεις σε όλο το χωριό μοιράζοντας αυγά με ευχές, όπως 'Χριστός Ανέστη' και 'Αληθώς Ανέστη'. Ακόμα οι γυναίκες και οι κόρες έκαναν εσπερίδες και μετά το φαγητό ασχολούνταν με το κέντημα ή το πλέξιμο. Τις εσπερίδες αυτές τις λέγανε νυχτέρια και τραγουδούσαν διάφορα τραγούδια αγάπης ή ξενιτιάς (Εικόνα 35).

Ήταν πολύ σημαντικό όλοι οι άνδρες και οι γυναίκες, μικροί και μεγάλοι να σέβονται τους γέροντες και τους ανώτερους. Στην εκκλησία όλοι έπρεπε να σηκώνονται όταν περνούσαν οι γέροντες και οι προεστοί, οι οποίοι είχαν θέση στα εσωτερικά στασίδια του σήκου (= κλήρου). Αν κάποιος έκανε κάποιο κακό στο χωριό ή διέπραττε κάποιο έγκλημα φόνου τον έθεταν υπό διωγμό από το χωριό.

Οι κλέφτες και οι ληστές σέβονταν τα σπίτια που τους τάζαν και δεν έβλαπταν ποτέ κανέναν άνθρωπο. Πολλοί βοηθούσαν τους αδύνατους με χρήματα, μέχρι και γεφύρια είχαν χτίσει. Πριν πατήσουν το πόδι τους σε κάποιο χωριό, έταζαν στον Άγιο Προστάτη του χωριού χρηματικό ποσό ή άναβαν καντήλια, λαμπάδες κ.α. Το 1877 έκαναν την εμφάνιση τους στο Γρεβενίτη την μέρα των Αγίων Αποστόλων πέντε συμμορίες ληστών, οι οποίοι περικύκλωσαν το χωριό, μπήκαν στην εκκλησία και συνέλαβαν δέκα οκτώ αιχμάλωτους και τους πήραν μαζί τους. Όταν μπήκαν μέσα στην εκκλησία άναψαν τη μεγαλύτερη λαμπάδα και έριξαν στο παγκάρι δυο λίρες χρυσές. Μέσα σε τρεις μέρες τους πήγαν τα λύτρα, ένα δισάκι λίρες από τις οποίες τις εκατό τις μοιράστηκαν με τους φτωχούς. Αν κάποιος τους πρόδιδε ήταν αμείλικτοι μαζί του, του φέρονταν με σκληρότητα, του φόνευαν τα ζώα, ακόμα και τον ίδιο. Όλοι οι ληστές είχαν την σφραγίδα που είχε στο κέντρο ένα Σταυρό που τον έβαφαν με κόκκινη μελάνη.

Δεν απουσίαζε και η αλληλοβοήθεια και η συνεργασία στο χωριό. Υπήρχε αλληλοβοήθεια κατά το θέρισμα και το αλώνισμα καθώς δυο οικογένειες συμφωνούσαν να συνεργάζονται στα κτήματα τους. Όταν επρόκειτο για ένα κοινοτικό έργο, να κτισθεί ένα σχολείο ή μια εκκλησία ή να επισκευαστούν κοινωφελή ιδρύματα, οι άνθρωποι καλούνταν με τον κήρυκα ή την καμπάνα της εκκλησίας και παρευρίσκονταν με τα ζώα τους για να βοηθήσουν στη μεταφορά ξυλείας, λίθων, ασβέστη, πλακών. Τέλος, υπήρχε η λεγόμενη Παγάνα που είναι η κοινή έξοδος των χωρικών για την καταδίωξη λύκων ή αγριόχοιρων που κατέστρεφαν ποίμνια ή χωράφια και για την καταδίωξη ληστών. Συνήθως τα δέρματα των αγριόχοιρων στην εκκλησία και των λύκων τα περιέφεραν οι φονεύσαντες στα χωριά και τα γειτονικά χωριά και μάζευαν φιλοδωρήματα, χρήματα ή αλεύρι. Όσον αφορά

την φιλοξενία όταν ερχόταν ένας ξένος το θεωρούσαν υποχρέωση και τιμή να τον φιλοξενήσουν και αν αυτός δεν έμενε ευχαριστημένος τον οδηγούσαν στο σπίτι ενός ευπορότερου συγγενή. Υπήρχε όμως και κοινοτικός ξενώνας για τους διαβατικούς ξένους που τους προσφέρονταν σκεπάσματα και θέρμανση το χειμώνα.

2.5.7 Έθιμα κατά την ξενιτιά

Όταν κάποιος επρόκειτο να ξενιτευτεί όλοι οι χωριανοί πήγαιναν σπίτι του δίνοντας του ευχές. Το βράδυ πήγαιναν οι συγγενείς με δώρο ένα αρνί και έτρωγαν όλοι μαζί και το πρωί πριν βγει ο ξενιτευόμενος από το σπίτι του έβαζαν σιτάρι στα παπούτσια και ένα κύπελλο με κρασί στο κατώφλι, το οποίο βγαίνοντας το έσπρωχνε με το δεξί του πόδι και το έχυνε. Τον καθοδηγούσαν ως ένα σημείο όπου συναντιόνταν όλοι οι ταξιδευόμενοι και οι συγγενείς τους αποχαιρετούσαν δίνοντας οι μάνες τις τελευταίες συμβουλές. Στους ξενιτεμένους έδιναν μήλα, κυδώνια, καρύδια και λεφτόκαρα. Γυρνώντας στα σπίτια τους οι συγγενείς έβαζαν στην είσοδο του σπιτιού ένα κλωναράκι κέρδο που συμβόλιζε πως πρέπει να γυρίσει πριν ξεραθεί. Επίσης, εκείνη τη μέρα δεν έκανε να σκουπίσουν το σπίτι, ούτε να κάνουν οποιαδήποτε άλλη δουλειά. Άναβαν το καντήλι στα εικονίσματα του σπιτιού τρεις μέρες συνέχεια για να βοηθήσουν και προσεύχονταν σε όλα τα παρεκκλήσια του χωριού. Οι γυναίκες των ξενιτεμένων δεν έβγαιναν από το σπίτι παρά μόνο για να πάνε στην εκκλησία. Όταν ο ξενιτεμένος γύριζε ο πρώτος χωριανός γνωστός που τον συναντούσε τον συγχαίροταν και ο ερχομός του αναγγέλλονταν με έναν ή τρεις πυροβολισμούς και οι συγγενείς του περίμεναν στο μέρος όπου είχαν χωριστεί, ενώ οι γυναίκες τους περίμεναν στην αυλή του σπιτιού. Ο ξενιτεμένος έφερνε σε όλους τους συγγενείς ένα δώρο, ένα ζευγάρι παπούτσια, ένα μαντήλι για τη γυναίκα του και από ένα κόσμημα για τις αδερφές του. Ο κάθε ξενιτεμένος όταν πήγαινε στην εκκλησία έφερνε άσπρη μεγάλη λαμπάδα, την οποία άναβαν στην εικόνα του Αγίου, τους ράντιζαν με άρωμα και αυτοί έδιναν μια δωρεά. Τέλος, εάν κάποιος πέθαινε στα ξένα ειδοποιούνταν οι συγγενείς και ψάλλονταν νεκρώσιμη ακολουθία και αντί της σωρού έθεταν κάνιστρων με κόλλυβα (σιτάρι βρασμένο). Η καμπάνα χτυπούσε πένθιμα από τη στιγμή που μετέφεραν τα κόλλυβα από το σπίτι στην εκκλησία.

2.5.8 Ονόματα μελών της οικογένειας

Ο πατέρας πιο παλιά λεγόταν αφέντης, ενώ σήμερα τον λένε πατέρα ή μπαμπά, τη μητέρα: μάνα ή μαμά, τον παππού: πάππο και κυραφέντη, την γιαγιά: γιαγιά, κυραμάνα, βάβω και μανέκω, τον θείο: μπάρμπα ή θείο και τη θεία: θείτσα, θεία και τατούλα. Προσωνύμια και προσφωνήσεις: Ο σύζυγος προσωνυμείται υπό της συζύγου, πιο παλιά αφέντης, ενώ σήμερα: αυτός, εκείνος, ο δικός μου, ο άνθρωπός μου, ο πατέρας των παιδιών, ο νοικοκύρης μου και η σύζυγος προσφωνείται υπό του

ανδρός: η δική μου, η φαμέλια μου, η Γιάννα, η Γεώργα κλπ. Ο πεθερός προσφωνείται κυραφέντης ή αφέντης, πεθερά: κυραμάνα ή μάνα, η ανδραδελφή: κυρά, η νύφη υπό της ανδραδελφής: νύφη, η μεγάλη συννυφάδα την μικρή: νύφη ή με το όνομα της, η μικρή την μεγάλη: κυρά. Οι αδερφοί προσφωνούνται μεταξύ τους με τα ονόματα τους (Παπαβρανούση, 2005:493).

2.5.9 Δικαιώματα και καθήκοντα των μελών της οικογένειας

Την εξουσία της οικογένειας την είχε ο πατέρας. Ρύθμιζε τα πάντα μέσα στο σπίτι και όλοι υπάκουαν στη θέληση του και τις διαταγές του. Όταν απουσίαζε, την εξουσία την είχε η μητέρα και ο πρωτότοκος γιος. Ο υστερότοκος θεωρούνταν το χαιδεμένο παιδί της οικογένειας και το ονόμαζαν γηροκόμι. Αφού πάντρευαν οι γονείς τα μεγαλύτερα παιδιά και είχαν πλέον νοικοκυριό δικό τους, έμεναν με το γηροκόμι που θα τους φρόντιζε στα γηρατιά τους.

2.5.10 Η θέση της γυναίκας

Όταν γεννιόταν κάποιο κορίτσι δεν προκαλούσε τόση χαρά όσο γεννιόταν ένα αγόρι και αυτό γιατί τα κορίτσια είχαν μεγαλύτερη ευθύνη στο να διατηρήσουν την τιμή τους καθώς από αυτό εξαρτιόταν και η τιμή της οικογένειας. Παλιότερα οι γονείς πάντρευαν τις θυγατέρες αδιαφορώντας για την ηλικία τους, καθώς ήταν αρκετό να έβρισκαν ένα παιδί από σπίτι που να γέμιζε το μάτι τους. Γινόταν γάμοι κοριτσιών ηλικίας από 12-13 ετών χωρίς να υπολογίζουν τη θέληση τους. Αν κάποιο κορίτσι δεν είχε παντρευτεί μέχρι τα 20 θεωρούνταν γεροντοκόρη. Σήμερα όμως λαμβάνεται υπόψη η θέληση των κοριτσιών για κάποιο συνοικέσιο. Όταν τελικά παντρευόταν έπαιρνε το όνομα του άντρα της ή της οικογένειας του. Π.χ. 'η Γεώργα του Καρακίτσου'. Τα παιδιά όμως και αυτός ο σύζυγος προσωνυμούνταν από το όνομα της γυναίκας όταν ο σύζυγος πέθαινε ή όταν έλειπε σε μακρινό μέρος. Τότε τα παιδιά έπαιρναν το όνομα της μητέρας τους. Π.χ. 'ο Γιαννάκης της Μάρως'. Ακόμα όταν η σύζυγος ήταν εξυπνότερη και επισκίαζε το σύζυγο παίρνοντας πρωτοβουλία για διάφορα ζητήματα, τα παιδιά και ο σύζυγος προσωνυμούνταν από το όνομά της. Η γυναίκα μετά την απόκτηση ενός παιδιού και μάλιστα αγοριού, αποκτούσε μεγαλύτερη υπόληψη και αξίωμα στην οικογένεια, Όταν όμως ήταν στείρα, αντιμετώπιζε την ειρωνεία και την περιφρόνηση της οικογένειας. Μέσα στην κοινωνία πριν τα πενήντα χρόνια η γυναίκα δεν έβγαινε από το σπίτι χωρίς τη συνοδεία του συζύγου ή πατέρα ή του αδελφού της, ειδικά αν ήταν ανύπαντρη δεν έβγαινε καθόλου έξω από το σπίτι. Σήμερα όμως οι κόρες και οι γυναίκες βγαίνουν ελεύθερα, πηγαίνουν στην εκκλησία όποτε θέλουν, ενώ παλιότερα μόνο την Μεγάλη Παρασκευή και την Ανάσταση. Τα κορίτσια στέκονταν στον γυναικωνίτη χωρίς να φαίνονται. Όταν πήγαιναν ή επέστρεφαν από τη δουλειά ή από το πανηγύρι ο άνδρας πήγαινε καβάλα στο άλογο και η γυναίκα πεζή. Σήμερα όμως αντιστρέφονται οι ρόλοι αλλά η γυναίκα εξακολουθεί να φορτώνεται ξύλα και άλλα βάρη στην πλάτη της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΟ ΕΝΙΑΙΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (Δ.Ε.Π.Π.Σ.)

και

ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ (Α.Π.Σ.)

3.1. Η Ιστορία στο Νηπιαγωγείο

Τα μικρά παιδιά, μέσα από τη συνεχή αλληλεπίδραση με το άμεσο περιβάλλον, σταδιακά διαπιστώνουν πως δεν είναι το κέντρο του κόσμου. Έτσι ενδιαφέρονται να διευρύνουν τον κόσμο τους προς το «εδώ» και το «τόρα».

Παρόλο που τα παιδιά της πρωτοσχολικής ηλικίας δεν έχουν κατακτήσει απόλυτα την έννοια του χρόνου και της χρονικής ακολουθίας, καταλαβαίνουν απλές έννοιες του χρόνου όπως τώρα, πριν, τα πολύ παλιά χρόνια κλπ.

Συγκεκριμένα, αγαπούν τα παραμύθια, τους μύθους, τις βιογραφίες και πλάθουν δικές τους ιστορίες. Ενδιαφέρονται και ρωτούν για σημαντικούς ανθρώπους από το παρελθόν και για σπουδαία γεγονότα. Ξεφυλλίζουν άλμπουμ και ημερολόγια. Συγκρίνουν φωτογραφίες, αναλύουν και σχολιάζουν γεγονότα και χαρακτήρες. Απολαμβάνουν μια επίσκεψη στο μουσείο ή σε αρχαιολογικούς χώρους και επεξεργάζονται το πληροφοριακό-εκπαιδευτικό υλικό που τους διατίθεται.

Με άλλα λόγια, τα μικρά παιδιά προσεγγίζουν και μελετούν ιστορικά θέματα και προϊόντα του πολιτισμού και μαθαίνουν περισσότερα για τον εαυτό τους και τον κόσμο που μοιράζονται.

Ακόμα τα παιδιά ασκούνται στο να διακρίνουν εξελικτικά το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Να αναγνωρίζουν την αρχή, τη μέση και το τέλος μιας ιστορίας που τους αφηγούνται. Να αναδιηγούνται ότι έχουν ακούσει και να ακολουθούν τη χρονική αλληλουχία γεγονότων. Να βάζουν σε χρονική σειρά τις δικές τους αφηγήσεις (οικογενειακές, σχολικές και φανταστικές ιστορίες και να χρησιμοποιούν λέξεις και φράσεις που σχετίζονται με τη ροή του χρόνου (π.χ. μια φορά και έναν καιρό, τα παλιά τα χρόνια, πριν, ύστερα, στο τέλος κ.ά.)

Τα παιδιά με κατάλληλες δραστηριότητες και υλικό (διηγήσεις, φωτογραφίες κ.ά.) ασκούνται στο να παρατηρούν και να αναγνωρίζουν συνεχείς αλλαγές στην ζωή τους, στην ιστορία του σχολείου τους και της κοινότητας. Να γνωρίζουν πως ζούσαν τα παλιά χρόνια οι άνθρωποι (π.χ. μελετούν εικονογραφημένα βιβλία, επισκέπτονται μουσεία και μνημεία κ.ά.), να συγκρίνουν το παρόν με το παρελθόν και να διακρίνουν αλλαγές που συνδέονται με γεγονότα, καθημερινές συνήθειες, έθιμα ή άλλα πολιτιστικά στοιχεία π.χ. εξέλιξη της κατοικίας, της ενδυμασίας, των επίπλων, των οικιακών σκευών, των μεταφορικών μέσων ή αλλαγές κοινωνικών ρόλων. (π.χ. ο ρόλος της γυναίκας).

Τέλος, τα παιδιά ασκούνται στο να αναπαριστούν γεγονότα με σωστή χρονική σειρά και με πολλούς τρόπους (π.χ. εικονογραφούν μια ιστορία και βάζουν τα βασικά θεματικά της μέρη στη σωστή ακολουθία, δραματοποιούν μια ιστορία κ.ά.). Ενθαρρύνονται να αναπτύσσουν μια ιστορική γραμμή της δικής τους ζωής ή της οικογένειάς τους με φωτογραφίες ή με ζωγραφιές, τις οποίες κολλούν σε μακριές λωρίδες χαρτιού ή τις κολλούν με σειρά στις σελίδες ενός άλμπουμ κ.α.

Ο εκπαιδευτικός διηγείται ή διαβάζει ιστορίες, μύθους, θρύλους, βιογραφίες και παραμύθια στα παιδιά. Τα παιδιά ασκούνται στο να κατανοούν τα γεγονότα, να αναγνωρίζουν τους ήρωες της κάθε ιστορίας και τα επακόλουθα των πράξεών τους. Να συζητούν για τα πιθανά κίνητρα, τα διλήμματα, τις ελπίδες και τους φόβους των ηρώων. Να κάνουν υποθέσεις (π.χ. τι θα γινόταν αν ο κεντρικός ήρωας έπραττε διαφορετικά). Να αναγνωρίζουν και να σχολιάζουν ιστορικό υλικό (π.χ. φωτογραφίες, πίνακες ζωγραφικής, αγάλματα κ.ά.) και να κατανοούν ότι πρόκειται για διάφορες αναπαραστάσεις του παρελθόντος.

3.2.Οργάνωση Εκπαιδευτικού Προγράμματος

ΤΙΤΛΟΣ:	Η Ιστορία του τόπου μας
----------------	-------------------------

ΚΥΡΙΑ ΜΑΘΗΑΣΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΧΗ	Παιδιά και ανθρωπογενές περιβάλλον
ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΕ Σ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	Οι μαθησιακές περιοχές (μαθήματα) συνδέονται με το Φυσικό και Ανθρωπογενές περιβάλλον (παραμύθι, ιστορίες, φωτογραφίες), Τέχνες (εικαστικά, θέατρο, μουσική)
ΜΕΘΟΔΟΣ	Ο τρόπος με τον οποίο θα υλοποιήσω τις δραστηριότητες μου είναι η βιωματική προσέγγιση της γνώσης, ομαδοσυνεργατική διδασκαλία, παρατηρήσεις και διερευνήσεις
ΧΡΟΝΟΣ:	1 εβδομάδα
ΣΚΟΠΟΣ	1) Να έρθουν σε επαφή τα παιδιά με την ιστορία του τόπου τους
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΣΕΝΑΡΙΟΥ	Την εβδομάδα αυτή θα ασχοληθώ με την τοπική ιστορία των Ζαγοροχωριών και ειδικά του χωριού μου, του Γρεβενιτίου. Με αφορμή το φωτογραφικό υλικό που διαθέτω και μια πρόσκληση σε μια Γιαγιά μεγάλης ηλικίας που γεννήθηκε και μεγάλωσε στο χωριό και θα μας μιλήσει για την ιστορία του, θα κεντρίσω το ενδιαφέρον των παιδιών. Κατά την διάρκεια όλης της εβδομάδας θα θίξω διάφορα τοπικά στοιχεία, θα μιλήσουμε για ήθη, έθιμα, παραδόσεις, κουλτούρα, για το φυσικό περιβάλλον, θα επισκεφθούμε ένα μουσείο καθώς και θα πραγματοποιήσω και σχετικές δραστηριότητες με τα παιδιά για περισσότερη εμβάθυνση του θέματος και δημιουργικότητα.
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ	
ΗΜΕΡΑ	Δευτέρα
1^η Δραστηριότητα	«Τα Ζαγοροχώρια και πρόσκληση»
Στόχοι	1) Να γνωρίσουν τα Ζαγοροχώρια 2) Να παράγουν και να καλλιεργήσουν τον προφορικό

	<p>τους λόγο</p> <p>3) Να καλλιεργήσουν προγραφικές και προαναγνωστικές δεξιότητες</p>
Υλικά-μέσα	Φωτογραφικό υλικό από υπολογιστή, πίνακας, χαρτόνι, ψαλίδι, μαρκαδόροι
Περιγραφή	<p>Αρχικά δείχνουμε στα παιδιά εικόνες με τοπία, αξιοθέατα, γεφύρια, βρύσες και σπίτια από διάφορα χωριά, τα οποία είναι στοιχεία που χαρακτηρίζουν τα Ζαγοροχώρια αλλά και εικόνες από το δικό μας. Συζητάμε πως αυτά τα χωριά είναι 46 στο σύνολο τους, χωρίζονται σε Ανατολικό, Δυτικό και Κεντρικό Ζαγόρι και ονομάζονται μαρτυρικά επειδή κήκαν πολλές φορές από το γερμανικό στρατό. Στη συνέχεια, φτιάχνουμε μια πρόσκληση για τη γιαγιά που πρόκειται να έρθει να μας μιλήσει για την ιστορία των Ζαγοροχωριών και του χωριού. Κόβουμε ένα χαρτόνι και φτιάχνουμε μια κάρτα που θα γράψουμε με μαρκαδόρο γιατί την προσκαλούμε και θα την ζωγραφίσουμε. Τέλος, γράφουμε στον πίνακα διάφορες ερωτήσεις για τα Ζαγοροχώρια και το χωριό που πρόκειται να κάνουμε στη γιαγιά.</p>
2^η Δραστηριότητα	«Η ιστορία των Ζαγοροχωριών και του χωριού από τη Γιαγιά»
Στόχοι	<ol style="list-style-type: none"> 1) Να μάθουν την ιστορία των Ζαγοροχωριών και του χωριού 2) Να παράγουν και να καλλιεργήσουν τον προφορικό τους λόγο
Υλικά-μέσα	Πίνακας
Περιγραφή	<p>Αρχικά, έχοντας αποδεχτεί η γιαγιά την πρόσκληση μας, έρχεται στο σχολείο για να αφηγηθεί στα παιδιά την ιστορία των Ζαγοροχωριών και του χωριού όπως αυτή την έχει ζήσει και έχει ακούσει επίσης. Στο τέλος, αφού αφηγηθεί με κάθε λεπτομέρεια και παραστατικά τα γεγονότα που συνέβησαν, τα οποία ήταν άσχημα καθώς κήκαν πολλά σπίτια και χάθηκαν πολλές ζωές, τα παιδιά κάνουν τις ερωτήσεις που είχαμε γράψει προηγουμένως στον πίνακα.</p>
3^η Δραστηριότητα	«Γνωρίζω και κατασκευάζω το χωριό μου»

Στόχοι	<ol style="list-style-type: none"> 1) Να γνωρίσουν το χωριό 2) Να καλλιεργήσουν τις χειρωνακτικές τους δεξιότητες 3) Να ενισχύσουν την συνεργασία τους
Υλικά-μέσα	Φελιζόλ, χαρτόνι, ρολό από χαρτί, τέμπερες, μαρκαδόροι, οδοντογλυφίδες, ψαλίδι, κόλλα, φωτογραφικό υλικό από υπολογιστή
Περιγραφή	<p>Αρχικά, δείχνουμε φωτογραφίες από την πλατεία του χωριού, την οποία θα κατασκευάσουμε και συζητάμε τι περιλαμβάνει. Η πλατεία αποτελείται από μια εκκλησία, ένα σχολείο, έναν πλάτανο και άλλα δένδρα, ένα καφενείο με καρέκλες και ένα μνημείο. Τα παιδιά καλούνται να παρατηρήσουν καλά τις φωτογραφίες ώστε να τοποθετηθούν σωστά όλα τα στοιχεία τους στην μακέτα που θα φτιάξουμε. Στη συνέχεια, δίνουμε στα παιδιά τέμπερες και πινέλα για να ζωγραφίσουν την μακέτα από φελιζόλ σε χρώμα γκρι, η οποία θα αποτελεί το έδαφος της πλατείας. Σε άσπρο χαρτόνι σχηματίζουμε την εκκλησία, το σχολείο, το μνημείο, το καφενείο με τις καρέκλες και τα δένδρα, τα οποία κόβουμε και τα παιδιά τα χρωματίζουν με μαρκαδόρους. Τον πλάτανο τον κατασκευάζουμε με ρολό από χαρτί το οποίο αποτελεί τον κορμό του και το χρωματίζουμε με τέμπερα καφέ και σε πράσινο χαρτόνι σχηματίζουμε το φύλλωμα, το οποίο κολλάμε γύρω από το ρολό στο πάνω μέρος. Τέλος, κολλάμε στο πίσω μέρος από κάθε κτίριο, το μνημείο ή τα δένδρα που φτιάξαμε μερικές οδοντογλυφίδες και τα καρφίτσωνουμε πάνω στο φελιζόλ στη σωστή θέση που πρέπει το καθένα. Τον πλάτανο τον κολλάμε με κόλλα.</p>

ΗΜΕΡΑ	Τρίτη
1^η Δραστηριότητα	«Το φυσικό περιβάλλον του τόπου μας»
Στόχοι	<ol style="list-style-type: none"> 1) Να γνωρίσουν το τοπικό φυσικό περιβάλλον 2) Να μάθουν για τη σημαντικότητα των αιωνόβιων δένδρων 3) Να μάθουν νέους όρους
Υλικά-μέσα	Φωτογραφικό υλικό από υπολογιστή

Περιγραφή	<p>Αρχικά, δείχνουμε στα παιδιά μια εικόνα με ένα δάσος του Ζαγορίου που αποτελείται από αιωνόβια δένδρα. Επισημαίνουμε την σημασία τους, ότι είναι δένδρα μεγάλης ηλικίας και δείχνουμε και ένα δέντρο εσωτερικά ώστε να δουν τους δακτυλίους του. Εξηγούμε πως όσους περισσότερους έχει τόσο πιο μεγάλο είναι. Στη συνέχεια, μιλάμε για τη σημαντικότητα αυτών των δέντρων. Τους λέμε πως είναι σημαντικά για τη ζωή στη γη, καθώς παράγουν οξυγόνο, συγκρατούν το έδαφος και αποτρέπουν τη διάβρωση, δηλαδή την καταστροφή του εδάφους, αποτελούν κατοικία και τροφή για διάφορα ζώα (πουλιά, έντομα κλπ.) και η παρουσία τους προφυλάσσει από τον άνεμο τον χειμώνα και δροσίζει το καλοκαίρι. Τέλος, βάζουμε τα παιδιά να προβληματιστούν και να πουν τι θα γινόταν στο φυσικό περιβάλλον αν καιγόταν το δάσος ή αν κόβαμε κάποια δένδρα.</p>
2^η Δραστηριότητα	«Οι μικροί ερευνητές - φυτολόγιο»
Στόχοι	<ol style="list-style-type: none"> 1) Να έρθουν σε επαφή με το φυσικό περιβάλλον του τόπου μας 2) Να γνωρίσουν διάφορα είδη δένδρων και φυτών 3) Να μάθουν τι είναι ένα φυτολόγιο και να το δημιουργήσουν 4) Να καλλιεργήσουν προγραφικές και προαναγνωστικές δεξιότητες
Υλικά-μέσα	Κόλλες Α4, χαρτόνι, κόλλα, ψαλίδι, μαρκαδόροι, διακορευτής, σκοινί, φύλλα από φυτά, λουλούδια
Περιγραφή	<p>Αρχικά, βγαίνουμε με τα παιδιά έξω από το σχολείο κάνοντας μια βόλτα στο φυσικό περιβάλλον του χωριού. Παρατηρούμε προσεχτικά γύρω μας τα δένδρα και τα φυτά, μιλάμε για αυτά και μαθαίνουμε τι είναι το καθένα. Στη συνέχεια, συλλέγουμε διάφορα είδη φυτών, λουλούδια και φύλλα και τέλος, αφού γυρίσουμε στο σχολείο φτιάχνουμε το φυτολόγιο της τάξης μας. Για το φυτολόγιο χρησιμοποιούμε μερικές κόλλες Α4 τις οποίες τρυπάμε στην άκρη με τον διακορευτή. Κόβουμε με το ψαλίδι και δυο κομμάτια από χαρτόνι σε μέγεθος ίδιο με τις κόλλες Α4 και τρυπάμε εξίσου τις άκρες των χαρτονιών με διακορευτή, οι οποίες θα χρησιμεύσουν ως εξώφυλλο του φυτολογίου. Περνάμε ένα σχοινί μέσα από τις τρύπες των χαρτιών και των χαρτονιών μαζί και το δένουμε ώστε να δημιουργήσουμε ένα βιβλίο. Γράφουμε στο μπροστινό</p>

	εξώφυλλο του φυτολογίου τον τίτλο «Το φυτολόγιο της τάξης μας» με χρωματιστούς μαρκαδόρους. Αμέσως μετά κολλάμε με κόλλα τα φυτά που έχουμε συλλέξει από έξω και γράφουμε από δίπλα την ονομασία τους με μαρκαδόρο. Στο πίσω εξώφυλλο γράφουνε όλα τα παιδιά το όνομά τους.
3^η Δραστηριότητα	«Κατασκευή πλάτανου»
Στόχοι	1) Να γνωρίσουν ένα δένδρο, τον πλάτανο 2) Να καλλιεργήσουν τις χειρωνακτικές τους δεξιότητες
Υλικά-μέσα	Εικόνα, χαρτόνι άσπρο, μαρκαδόροι, φύλλα από πλατάνια, μέρος του σώματος
Περιγραφή	Αρχικά, δείχνουμε στα παιδιά μια εικόνα έγχρωμη εκτυπωμένη που απεικονίζει τον πλάτανο του χωριού και μιλάμε για αυτό το δένδρο, το οποίο είναι ένα αιωνόβιο δένδρο πολλών ετών και βρίσκεται στην πλατεία του χωριού. Τονίζουμε επίσης, πως οι πλάτανοι είναι χαρακτηριστικοί σε όλα τα χωριά του Ζαγορίου και συνήθως βρίσκονται στις πλατείες. Στη συνέχεια, τα παιδιά καλούνται να σχηματίσουν τον πλάτανο με τον καρπό και την παλάμη του χεριού τους πάνω σε κομμάτια από άσπρο χαρτόνι. Αφού τοποθετήσουν το χέρι πάνω στο χαρτόνι και σχηματίσουν το περίγραμμα του με μαρκαδόρο χωρίζουν με μια γραμμή την παλάμη από τον καρπό ώστε να ξεχωρίζουν τα μέρη του πλάτανου. Το κάτω μέρος που θα είναι ο καρπός του δένδρου και το πάνω που θα είναι τα φύλλα. Τέλος, ζωγραφίζουμε όλο τον πλάτανο με μαρκαδόρους και κολλάμε φύλλα από πλατάνια που τους έχουμε δώσει στις άκρες των δαχτύλων του πλάτανου, τα οποία και έχουμε κόψει σε πιο μικρά κομμάτια.

ΗΜΕΡΑ	Τετάρτη
1^η Δραστηριότητα	«Ηθη, έθιμα, παραδόσεις»
Στόχοι	1) Να γνωρίσουν τα ήθη, έθιμα, παραδόσεις και γενικά την κουλτούρα και την καθημερινότητα των ανθρώπων

Υλικά-μέσα	Φωτογραφικό υλικό από υπολογιστή, ασπρόμαυρες φωτογραφίες.
Περιγραφή	Αρχικά δείχνουμε στα παιδιά εικόνες από τον υπολογιστή αλλά και ασπρόμαυρες φωτογραφίες με παραδοσιακά σπίτια πέτρινης κατασκευής και την επίπλωση τους, παραδοσιακές φορεσιές του τόπου μας, φωτογραφίες από γάμους της εποχής, από τα πανηγύρια που πραγματοποιούνταν, τις εσπερίδες και συζητάμε για το καθένα ξεχωριστά. Ακόμα, μιλάμε και για τα επαγγέλματα και τις ασχολίες των ανθρώπων στα παλιά τα χρόνια (πχ. ασχολούνταν με την καλλιέργεια της γης και με τα ζώα οι περισσότεροι, οι γυναίκες έμεναν σπίτι και φρόντιζαν το σπίτι και την οικογένεια και υπήρχαν και άντρες που ταξίδευαν και γυρνούσαν πίσω προσφέροντας καλύτερη ζωή για την οικογένεια τους). Τέλος, δείχνουμε και εικόνες από τα ζώα που τα χρησιμοποιούσαν ως μεταφορικά μέσα (γαϊδουράκια, άλογα) και από το παραδοσιακό φαγητό τους, όπου γενικά όλοι οι Ζαγορίσιοι φημίζονταν για τις πίτες που έφτιαχναν.
2^η Δραστηριότητα	«Κατασκευή αργαλειού»
Στόχοι	1) Να γνωρίσουν την χρησιμότητα του αργαλειού 2) Να καλλιεργήσουν τις χειρονακτικές τους δεξιότητες
Υλικά-μέσα	Εικόνα, μαλλί πλεξίματος, χαρτόκουτο, χαρτόνι, ψαλίδι, συρραπτικό, μαρκαδόρος, κόλλα
Περιγραφή	Αρχικά, δείχνουμε στα παιδιά μια εικόνα από έναν παραδοσιακό αργαλειό και τους εξηγούμε ότι είναι ένα εργαλείο το οποίο χρησίμευε για να πλέξουν και να φτιάξουν διάφορες ενδυμασίες για καθημερινή χρήση καθώς και πιο επίσημες ή παραδοσιακές στολές. Στη συνέχεια, παίρνουμε ένα χαρτόκουτο και κόβουμε ένα μεγάλο κομμάτι σε σχήμα ορθογώνιο παραλληλόγραμμο για το κάθε παιδί και σχηματίζουμε πάνω σε αυτό με μαρκαδόρο άλλο ένα ορθογώνιο παραλληλόγραμμο που το κόβουμε εσωτερικά ώστε να είναι κενό στη μέση, να έχει τρύπα. Κρατάμε το κομμάτι που είναι κενό, σαν περίγραμμα από κάδρο. Τέλος, κόβουμε κομμάτια από κουβάρι από μαλλί και συρράπτουμε τις άκρες του μαλλιού στο χαρτόκουτο που κόψαμε. Την μια άκρη του μαλλιού στην μια πλευρά και την άλλη στην

	απέναντι πλευρά και παίρνουμε το υπόλοιπο κουβάρι από μαλλί το τυλίγουμε γύρω γύρω από τον αργαλειό που έχουμε φτιάξει κάνοντας ότι πλέκουμε.
3^η Δραστηριότητα	«Παραδοσιακή μουσική και χορός»
Στόχοι	1) Να γνωρίσουν την παραδοσιακή μουσική, τον παραδοσιακό χορό και τα βήματα 2) Να εξασκήσουν την μουσικοκινητική τους ικανότητα
Υλικά-μέσα	cd-player , μουσική
Περιγραφή	Αρχικά, βάζουμε στα παιδιά να ακούσουν παραδοσιακά ζαγορίσια τραγούδια του τόπου μας και στη συνέχεια τους βάζουμε να πιαστούν χέρι χέρι σε ένα κύκλο με τη σειρά, πρώτα τα αγόρια και μετά τα κορίτσια ή εναλλάξ αγόρι – κορίτσι και μαθαίνουμε τα βήματα από το χορό.

ΗΜΕΡΑ	Πέμπτη
1^η Δραστηριότητα	«Προετοιμασία για το Μουσείο»
Στόχοι	1) Να γνωρίσουν τα έργα της πολιτισμικής μας κληρονομιάς 2) Να μάθουν τους κανόνες συμπεριφοράς μέσα στο μουσείο 3) Να παράγουν και να καλλιεργήσουν τον προφορικό τους λόγο
Υλικά-μέσα	Φωτογραφικό υλικό από υπολογιστή, πίνακας
Περιγραφή	Αρχικά, δείχνουμε στα παιδιά μια φωτογραφία από το Λαογραφικό Μουσείο που πρόκειται να επισκεφθούμε, λέμε που βρίσκεται και εξηγούμε τι είναι και τι περιλαμβάνει. Στη συνέχεια, δείχνουμε άλλη μια εικόνα από ένα έκθεμα του μουσείου, ένα αγγείο, και εξηγούμε ότι είναι αρχαίο έργο τέχνης με μεγάλη αξία και ότι είναι η πολιτισμική μας κληρονομιά για αυτό και πρέπει να φυλάσσεται εκεί. Τέλος, γράφουμε στον πίνακα τους κανόνες συμπεριφοράς που πρέπει να έχουμε μέσα στο μουσείο.

2^η Δραστηριότητα	«Επίσκεψη στο Λαογραφικό Μουσείο»
Στόχοι	<ol style="list-style-type: none"> 1) Να γνωρίσουν τα εκθέματα, τα χαρακτηριστικά και τις ιδιότητες τους 2) Να εξοικειωθούν με το χώρο του μουσείου 3) Να μάθουν να παρατηρούν προσεκτικά και να εστιάζουν και στις λεπτομέρειες 4) Να παράγουν και να καλλιεργήσουν τον προφορικό λόγο
Υλικά-μέσα	Φωτογραφική μηχανή, μαγνητόφωνο, κόλλα Α4 με ερωτήσεις
Περιγραφή	<p>Αρχικά, πριν επισκεφθούμε το μουσείο γράφουμε σε μια κόλλα Α4 ερωτήσεις που θα κάνουμε στον ξεναγό κατά τη διάρκεια της ξενάγησης μας. Αμέσως μετά θα επισκεφθούμε το Λαογραφικό Μουσείο του Αγαπίου Τόλη που βρίσκεται στο χωριό Κήποι. Σε αυτό θα δούμε διάφορα εκθέματα, όπως σκεύη νοικοκυριού, είδη λαϊκής τέχνης, ενδυμασίες, κεντήματα, παλαιές φωτογραφίες και γκραβούρες, σαλόνι του 19^{ου} αιώνα και διάφορα άλλα. Τα παιδιά καλούνται να παρατηρήσουν το μουσείο εξωτερικά και εσωτερικά. Θα ενημερωθούμε για το πότε χτίστηκε το μουσείο και από ποιον και για τα εκθέματα που περιλαμβάνει. Επίσης, θα θέσουμε τις απορίες-ερωτήσεις που είχαμε γράψει για τον ξεναγό παίρνοντάς του συνέντευξη την οποία και μαγνητοφωνούμε. Τέλος, θα φωτογραφήσουμε τα εκθέματα ένα ένα ώστε να μπορούμε να τα ξανά δούμε γυρνώντας στο σχολείο.</p>
3^η Δραστηριότητα	«Το Λαογραφικό μας Μουσείο»
Στόχοι	<ol style="list-style-type: none"> 1) Να καλλιεργήσουν τις χειρωνακτικές τους δεξιότητες 2) Να έρθουν σε επαφή με τη δημιουργία τέχνης 3) Να καλλιεργήσουν προγραφικές και προαναγνωστικές δεξιότητες
Υλικά-μέσα	Πηλός σε διάφορα χρώματα, χαρτόνι, πλάστης, πλαστικά παιδικά μαχαιράκια
Περιγραφή	<p>Αρχικά, σε αυτή την δραστηριότητα παρατηρούμε τις εικόνες που τραβήξαμε από τα εκθέματα στο μουσείο και δημιουργούμε τα δικά μας εκθέματα με πηλό. Πιο συγκεκριμένα, απλώνουμε τον πηλό με τον πλάστη, κόβουμε όπου χρειάζεται και κατασκευάζουμε διάφορα οικιακά σκεύη, όπως πιάτο, κανάτα και άλλα αγγεία στο σχήμα που αρμόζει</p>

	στο καθένα. Αφού τα κατασκευάσουμε τα τοποθετούμε προσεχτικά στη γωνιά με τα τραπεζάκια πάνω σε χαρτόνι που θα φτιάξουμε το δικό μας Λαογραφικό Μουσείο. Τέλος, φτιάχνουμε μια μεγάλη ταμπέλα από χαρτόνι όπου θα γράφει «Το Λαογραφικό μας Μουσείο» και την κολλάμε στο πάνω μέρος του χαρτονιού.
--	--

ΗΜΕΡΑ	Παρασκευή
1^η Δραστηριότητα	«Παρόν - Παρελθόν χωριού»
Στόχοι	1) Να κατανοήσουν τον ιστορικό χρόνο 2) Να μάθουν να ταξινομούν καταστάσεις ή γεγονότα
Υλικά-μέσα	Έγχρωμες και ασπρόμαυρες φωτογραφίες
Περιγραφή	Αρχικά, δείχνουμε στα παιδιά διάφορες φωτογραφίες από το παρελθόν και από το παρόν. Για παράδειγμα, εικόνες από τα σπίτια στα παλιά τα χρόνια που ήταν χτισμένα με πέτρα και τώρα με τσιμέντο, από τους δρόμους ή τα μονοπάτια, από διάφορα δημόσια κτίρια, από την εκκλησία, από το φυσικό περιβάλλον, από τις ενδυμασίες, από την εργασία και από τα μέσα μεταφοράς, όπου παλιά μεταφέρονταν με ζώα ενώ τώρα με αμάξι. Στη συνέχεια, τα παιδιά καλούνται να παρατηρήσουν προσεχτικά, να περιγράψουν τις φωτογραφίες και να εντοπίσουν ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στο παρελθόν και στο παρόν. Τέλος, καλούνται να σκεφτούν γιατί έγιναν πολλές αλλαγές στον τόπο μας, τι μεσολάβησε και τα σπίτια δεν είναι χτισμένα όπως παλιά και έπειτα να βάλουν με σειρά τις φωτογραφίες σύμφωνα με το παρελθόν και το παρόν.
2^η Δραστηριότητα	«Θεατρικό παιχνίδι»
Στόχοι	1) Να εμβαθύνουν και να κατανοήσουν το γεγονός του ολοκαυτώματος των Ζαγοροχωριών και του χωριού μέσω της αναπαράστασης του 2) Να παράγουν και να καλλιεργήσουν τον προφορικό τους λόγο 3) Να καλλιεργήσουν προγραφικές και προαναγνωστικές

	δεξιότητες 4) Να ενισχύσουν την ομαδικότητα τους
Υλικά-μέσα	Χαρτόνια σε κόκκινο και μαύρο χρώμα, μαρκαδόρος
Περιγραφή	Αρχικά, αφηγούμαστε στα παιδιά πάλι την ιστορία πως κάρηκαν τα χωριά στο Ζαγόρι και από ποιους, από τον γερμανικό στρατό δηλαδή. Στη συνέχεια, κόβουμε μεγάλα κομμάτια από χαρτόνι σε σχήμα τετράγωνο και χρώμα κόκκινο και μαύρο, τα οποία θα είναι όσα και τα παιδιά και θα τα κρατάνε σαν ταμπέλες. Τα μισά παιδιά θα έχουν κόκκινες ταμπέλες – χαρτόνια και τα άλλα μισά μαύρες ταμπέλες – χαρτόνια. Στις κόκκινες ταμπέλες θα γράψουμε πάνω μερικά χωριά που καταστράφηκαν (πχ. Γρεβενίτι, Βωβούσα, Ασπράγγελοι, Καστανώνας κλπ.) και οι μαύρες θα είναι σκέτες. Τέλος, τα παιδιά με τις κόκκινες ταμπέλες θα κάθονται από τη μια μεριά και τα παιδιά με τις μαύρες ταμπέλες από τη άλλη. Αφηγούμαστε ξανά την ιστορία και όταν λέμε ότι οι Γερμανοί επιτέθηκαν σε κάποιο χωριό, τα παιδιά με τις μαύρες θα τρέχουν προς το παιδί με το όνομα του χωριού που αναφέραμε, θα το περικυκλώνουν, θα του φωνάζουν «ήρθαμε να σε κάψουμε» και το παιδί – χωριό θα πέφτει κάτω. Το ίδιο θα γίνεται με τη σειρά και στα άλλα παιδιά - χωριά μέχρι να «καούν» όλα. Οι ρόλοι θα εναλλάσσονται καθώς οι δυο ομάδες θα αλλάζουν τις ταμπέλες τους.
3^η Δραστηριότητα	«Το γεφύρι και το ποτάμι μας»
Στόχοι	1) Να καλλιεργήσουν τις χειρονακτικές τους δεξιότητες 2) Να γνωρίσουν ένα πολιτισμικό σύμβολο του τόπου τους 3) Να εμπλουτίσουν το λεξιλόγιο τους
Υλικά-μέσα	Φωτογραφικό υλικό από υπολογιστή, Κόλλα Α4, κόλλα, μολύβι, φακές, νερομπογιές, γκοφρέ χαρτί
Περιγραφή	Αρχικά, δείχνουμε στα παιδιά μια εικόνα με το γεφύρι της Τσίπιανης, το οποίο το παρατηρούν και το περιγράφουν. Λέμε ότι είναι ένα πέτρινο γεφύρι, μονότοξο κτισμένο το 1875 πάνω στον ποταμό Βάρδα και ανήκει στο Γρεβενίτι. Στη συνέχεια, μοιράζουμε στα παιδιά από μια κόλλα Α4 και φακές. Σχεδιάζουμε το γεφύρι με ένα μολύβι, απλώνουμε κόλλα πάνω και το γεμίζουμε με φακές. Σχεδιάζουμε από κάτω το ποτάμι

	του Βάρδα με νερομπογιά μπλε ή γαλάζια και τέλος, κόβουμε λωρίδες από πράσινο γκοφρέ τις οποίες κολλάμε δεξιά και αριστερά δημιουργώντας το χορτάρι. Τα παιδιά ζωγραφίζουν και ότι άλλο φαντάζονται, ουρανό, ήλιο, πουλιά, ψάρια κλπ.
--	---

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, καταλήγουμε στο ότι η αξία της ιστορίας στο Νηπιαγωγείο, όπως αυτή ορίζεται στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων των Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών (Α.Π.Σ.) είναι πολύ σημαντική εφόσον ερμηνεύει και αναλύει τις κοινωνικές και πολιτισμικές δραστηριότητες του ανθρώπου, την μεταβολή των κοινωνιών και την εξέλιξη τους μέσα στο χρόνο και τις εμπειρίες που έχει αποκτήσει ο άνθρωπος στο παρελθόν. Η μελέτη της τοπικής ιστορίας στην εκπαίδευση ωθεί τα παιδιά στο να κατανοήσουν αρχικά, το ανθρωπογενές και φυσικό περιβάλλον που ζουν και στη συνέχεια, να μάθουν για την ανάπτυξη μιας περιοχής μέσα στο χρόνο και να κατανοήσουν τα ιστορικά φαινόμενα και γεγονότα. Με την τοπική ιστορία τα παιδιά διευρύνουν την κριτική τους ικανότητα μαθαίνουν τα χαρακτηριστικά της ταυτότητάς τους και του τόπου που ζουν και κατάγονται. Για την διδασκαλία της τοπικής ιστορίας στα παιδιά καταλήγουμε στο ότι πρέπει να πραγματοποιείται μέσω του οικείου και άμεσου περιβάλλοντος για αυτά, ώστε να προσεγγίζουν πιο εύκολα τον κόσμο γύρω τους, την ιστορία και την καθημερινή ζωή, όπως εκτυλίσσεται στο οικογενειακό, σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον που ζουν. Για μεγαλύτερη και καλύτερη εμπέδωση της ιστορίας τα παιδιά πρέπει να έρθουν σε επαφή με τοπικές πηγές, καθώς έτσι αποκτούνται εμπειρίες. Από την οργάνωση του εκπαιδευτικού προγράμματος υπήρξαν τα εξής συμπεράσματα που προέκυψαν μέσα από τους στόχους των δραστηριοτήτων που σχεδιάστηκαν. Αρχικά, τα παιδιά γνωρίζουν το τοπικό περιβάλλον τους, τα Ζαγοροχώρια και το χωριό «Γρεβενίτι» και μαθαίνουν την ιστορία τους με αρχή, μέση και τέλος. Γνωρίζουν το φυσικό περιβάλλον του τόπου τους με βιωματικό τρόπο, εξερευνώντας τα ίδια το φυσικό χώρο έξω από το σχολείο και επισκέπτονται και τοπικό μουσείο, το οποίο βοηθά στο να γνωρίσουν και να δουν από κοντά την πολιτισμική κληρονομιά του τόπου τους. Ακόμα, γνωρίζουν τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις του τόπου τους και ασχολούνται με χειρωνακτικές δραστηριότητες, οι οποίες βοηθάνε σε πιο ευχάριστη εμπέδωση της τοπικής ιστορίας. Τέλος, κατανοούν τον ιστορικό χρόνο μέσα από απλές δραστηριότητες συγκρίνοντας το παρελθόν με το παρόν.

Βιβλιογραφία

1. Evans, J.R. (2007). *Τι είναι ιστορία; - ΣΗΜΕΡΑ*, στο Cannadine, D. (2007). *Τι είναι ιστορία σήμερα;* (μτφρ. Αθανασίου Κ.). Αθήνα: Νήσος
2. Δαλκαβούκης, Β. (2005). *Η πένα και η γκλίτσα, Εθνοτική και Εθνοτοπική ταυτότητα στο Ζαγόρι του 20^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Οδυσσέας

3. Δαμιανάκος, Σ. (1986). Γρεβενίτι 1961: Σκιαγράφηση μιας τοπικής ορεινής κοινωνίας. Ιωάννινα: Πλέθρον
4. Εργολάβος, Σ. (2007). Τα Ζαγοροχώρια στις αρχές του αιώνα μας. Δύο πολύτιμα ιστορικά ντοκουμέντα. Ιωάννινα : Ήπειρος (β' έκδοση)
5. Κόκκινος, Γ. (1998). Από την ιστορία στις ιστορίες :προσεγγίσεις στην ιστορία της ιστοριογραφίας, την επιστημολογία και τη διδακτική της ιστορίας. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
6. Κρασίτης, Β. (1970). Ταξίδι στην Ήπειρο. Αθήνα: Ιωλκός
7. Λεοντσίνης, Γ. (1996). Διδακτική της ιστορίας- Γενική- Τοπική ιστορία και Περιβαλλοντική εκπαίδευση. Αθήνα
8. Ρογκότης, Χ. (1998). Το Γρεβενίτι στην Αντίσταση. Ιωάννινα: Αλμπανόπουλος Νίκος
9. Σύκας, Β. (2003). Ζαγοροχώρια «Ο θησαυρός πίσω από το βουνό». Αθήνα: Σύκας
10. Τζιόλας, Α. (2010). Πίνδος. Το εθνικό πάρκο. Ζαγόρι- Γρεβενά- Κόνιτσα- Βόϊο. Θεσσαλονίκη: Περιοδικό Δίαυλος
11. Φραγκούλης, Ι. & Φραντζή, Φ. (2010). Σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις της τοπικής ιστορίας στο πλαίσιο της εκπαίδευσης ενηλίκων. Πάτρα: Πικραμένος

Εφημερίδες- Ημερολόγια

1. Παπαευσταθίου – Τσάγκα, Μ. (2005). Ζητήματα Αφορώντα την κοινωνικήν οργάνωσιν. *Ηπειρωτικά Γράμματα*. τχ.7. Ιωάννινα: περιοδική έκδοση της Εταιρίας Λογοτεχνών και Συγγραφέων Ηπείρου
2. Παπαευσταθίου – Τσάγκα, Μ. (2009). Επιφανείς άντρες του Γρεβενιτίου. *Μορφωτικός Αναπτυξιακός Σύλλογος Γρεβενιτίου*.
3. Παπαευσταθίου – Τσάγκα, Μ. (2011). Ημέρα Μνήμης Ζαγορίου (04/07/1944). *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*. τ. Α'. Ιωάννινα: Εταιρία Ηπειρωτικών Μελετών
4. Παπαευσταθίου – Τσάγκα, Μ. (2012). Ένα σημείωμα απ' το μαρτυρικό Γρεβενίτι. *Πρωινός Λόγος*.

Διαδικτυακές Αναφορές

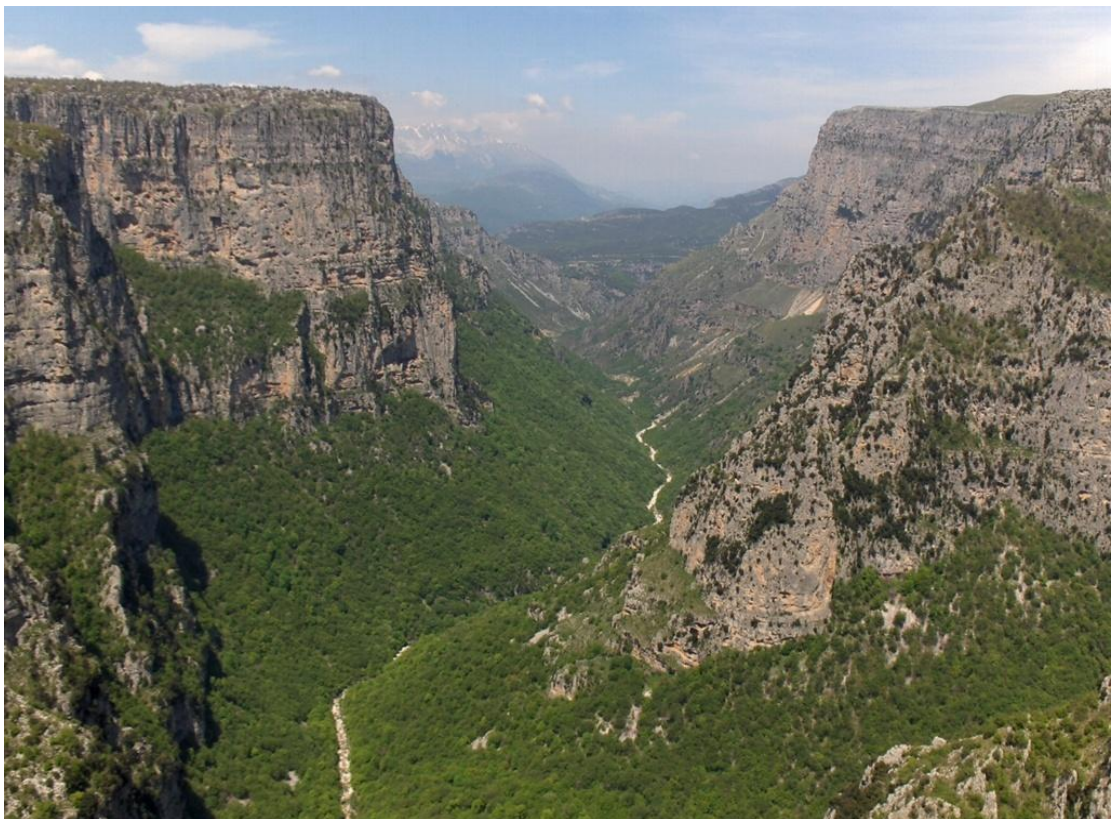
- ❖ www.lithoksoou.net [τελευταία ανάκτηση: 15/04/2017]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι : Φωτογραφίες

Α) Ζαγοροχώρια:

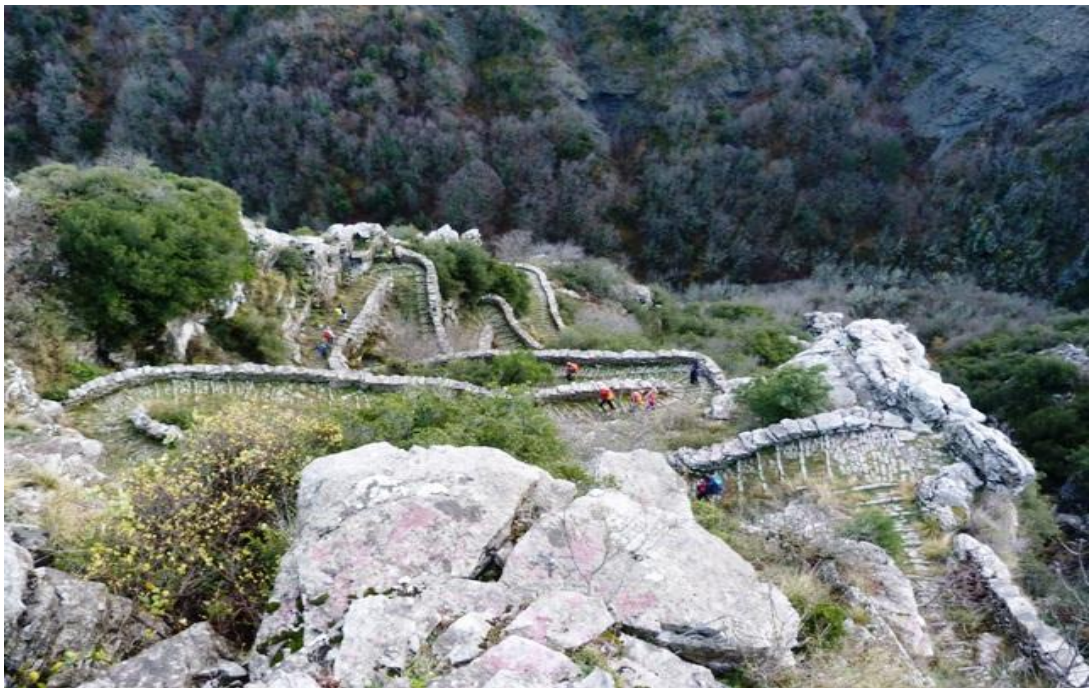
Εικόνα 1: Κεντρικό Ζαγόρι, δάσος δρυός

Εικόνα 2: Εθνικός Δρυμός Βίκου-Αώου

Εικόνα 3: Μονοπάτι Βίτσα, Κεντρικό Ζαγόρι

Εικόνα 4: Σκάλα Βραδέτου

Εικόνα 5: Το γεφύρι του Νούτσου ή Κόκκορη ή Κόκκορου βρίσκεται κοντά στο χωριό Κουκούλι στο Νομό Ιωαννίνων στο κεντρικό Ζαγόρι και γεφυρώνει τον ποταμό Βοϊδομάτη

Εικόνα 6: Γεφύρι Ηλιοχώρι

Εικόνα 7: Γεφύρι Μύλου στους Κήπους

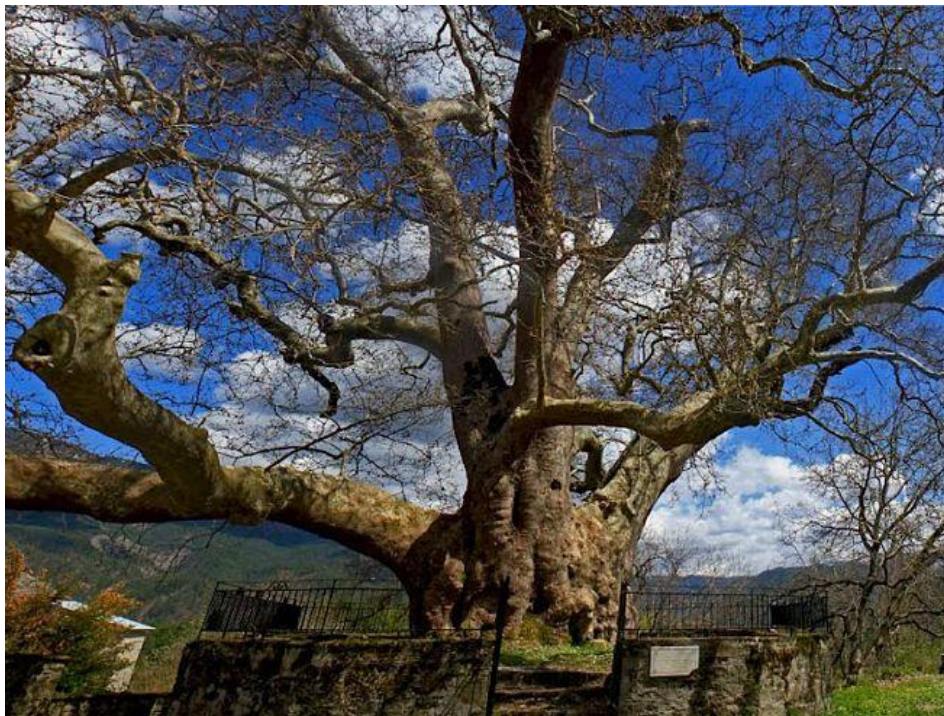
Εικόνα 8: Γεφύρι Κοντοδήμου ή Λαζαρίδη στο Κουκούλι

Εικόνα 9: Μονή Παναγίας Σπηλιώτισσας στην Αρίστη

Εικόνα 10: Μονή Στομίου στο φαράγγι Αώου

Εικόνα 11: Πλάτανος Ηλιοχώρι, Δυτικό Ζαγόρι

Β) Γρεβενίτι

Εικόνα 12: Γρεβενίτι

Εικόνα 13: Δάσος Γρεβεντίου

Εικόνα 14: Σχολείο Γρεβεντίου

Εικόνα 15: Πετρίδαιο Μορφωτικό Κέντρο Γρεβεντίου

Εικόνα 16: Μαλάμειο Νοσοκομείο

Εικόνα 17: Αντάρτικο Νοσοκομείο

Εικόνα 18: Αντάρτικο Νοσοκομείο

Εικόνα 19: Δημήτρης (Μήτσος) Ρογκότης

Εικόνα 20: Υλοτόμοι του χωριού (1975)

Εικόνα 21: Καφενείο στην αρχή του Χωριού

Εικόνα 22: Καφενείο στην πλατεία του χωριού

Εικόνα 23: Πανηγύρι 15 Αυγούστου

Εικόνα 24: Πανηγύρι 15 Αυγούστου

Εικόνα 25: Πανηγύρι 15 Αυγούστου

Εικόνα 26: Κεντρική Εκκλησία Κοίμησης της Θεοτόκου

Εικόνα 27: Ναός Αγ. Δημητρίου

Εικόνα 28: Ι.Μ Βουτσάς

Εικόνα 29: Μνημείο των εκτελεσθέντων του πολέμου 1941-1944

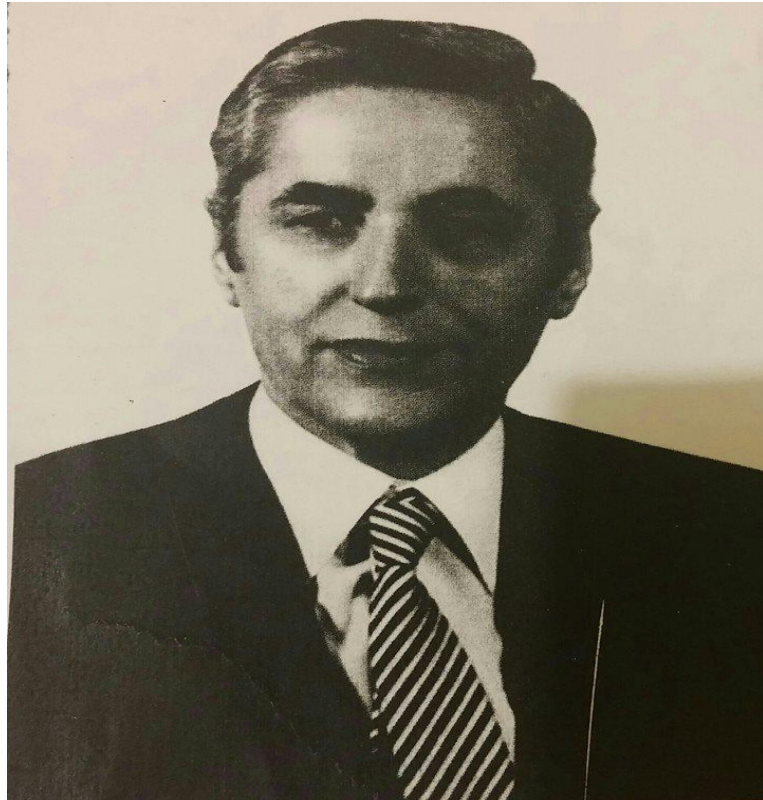
Εικόνα 30: Γεφύρι της Τσίπιανης

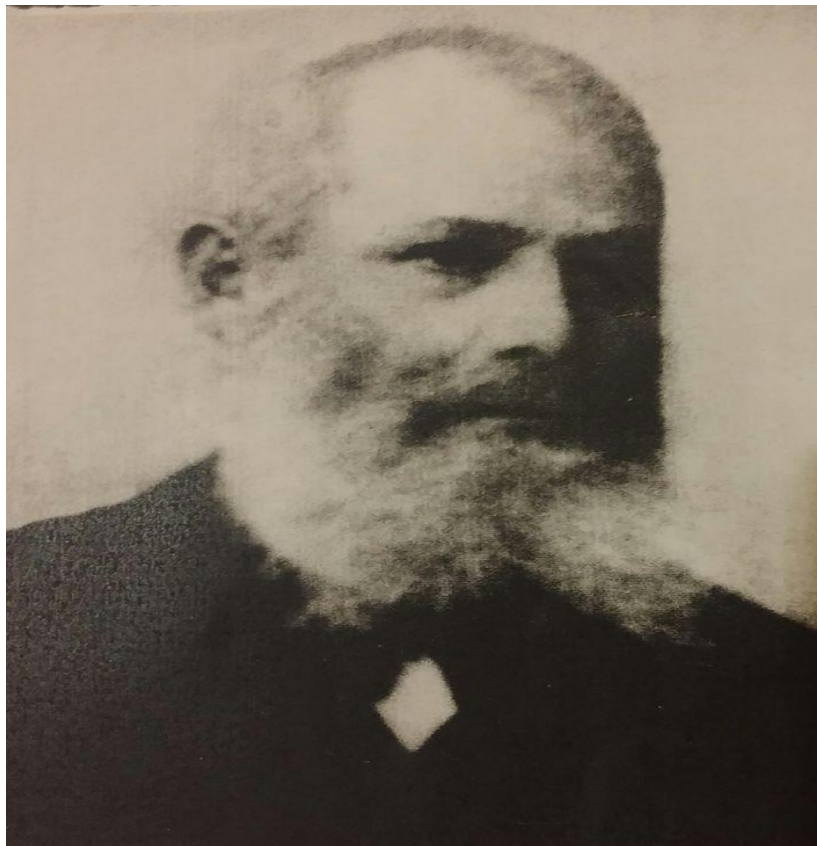
Εικόνα 31: Η λίμνη Ζορικά ή λίμνη με τα νούφαρα

Εικόνα 32: Βρύσες

Εικόνα 33: Βρανούσης Λέανδρος, Ιστορικός Ερευνητής

Εικόνα 34: Βράνος Βωζάνης, Λόγιος - Παιδαγωγός

Εικόνα 35: Χοροεσπερίδα στον Πετρίδειο, χειμώνας 1965

Παράρτημα II: Χάρτες

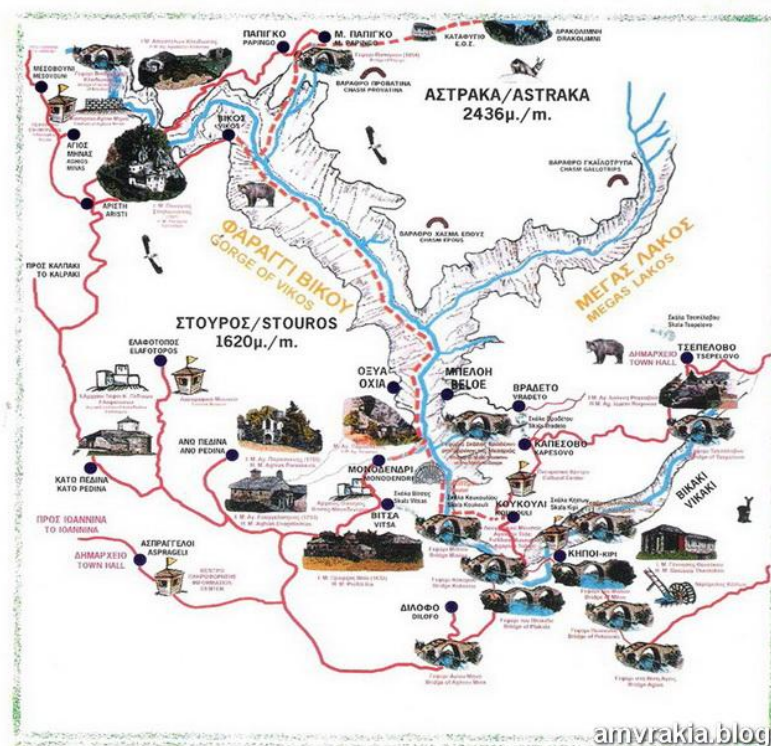
Χάρτης 1: Ήπειρος

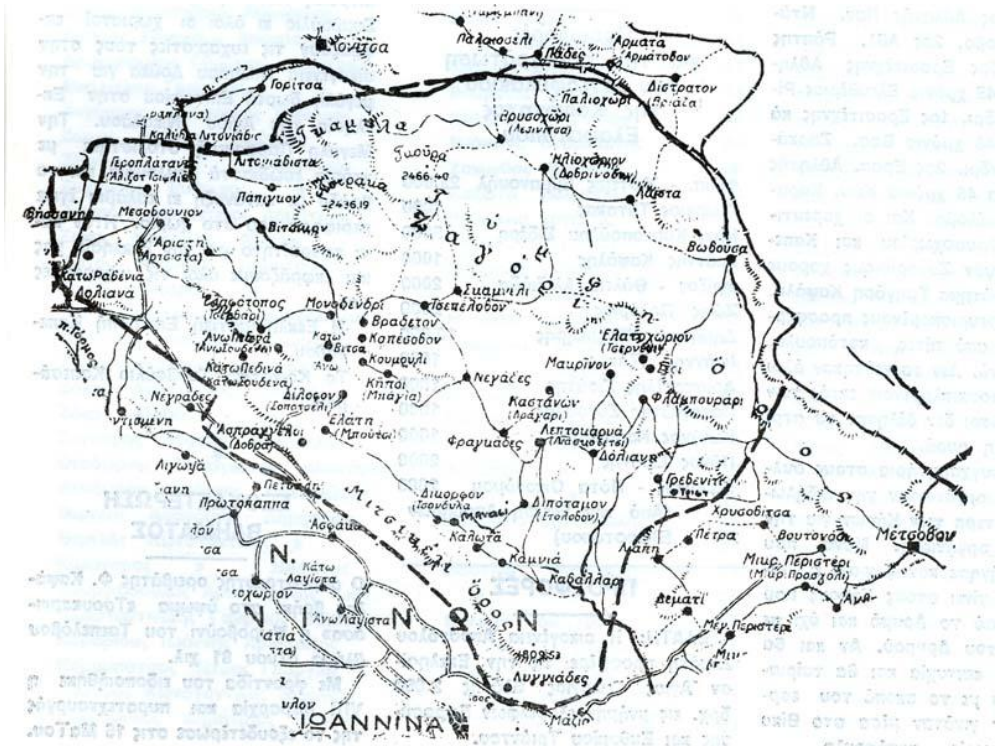
Χάρτης 2: Χωριά δυτικού & κεντρικού Ζαγορίου

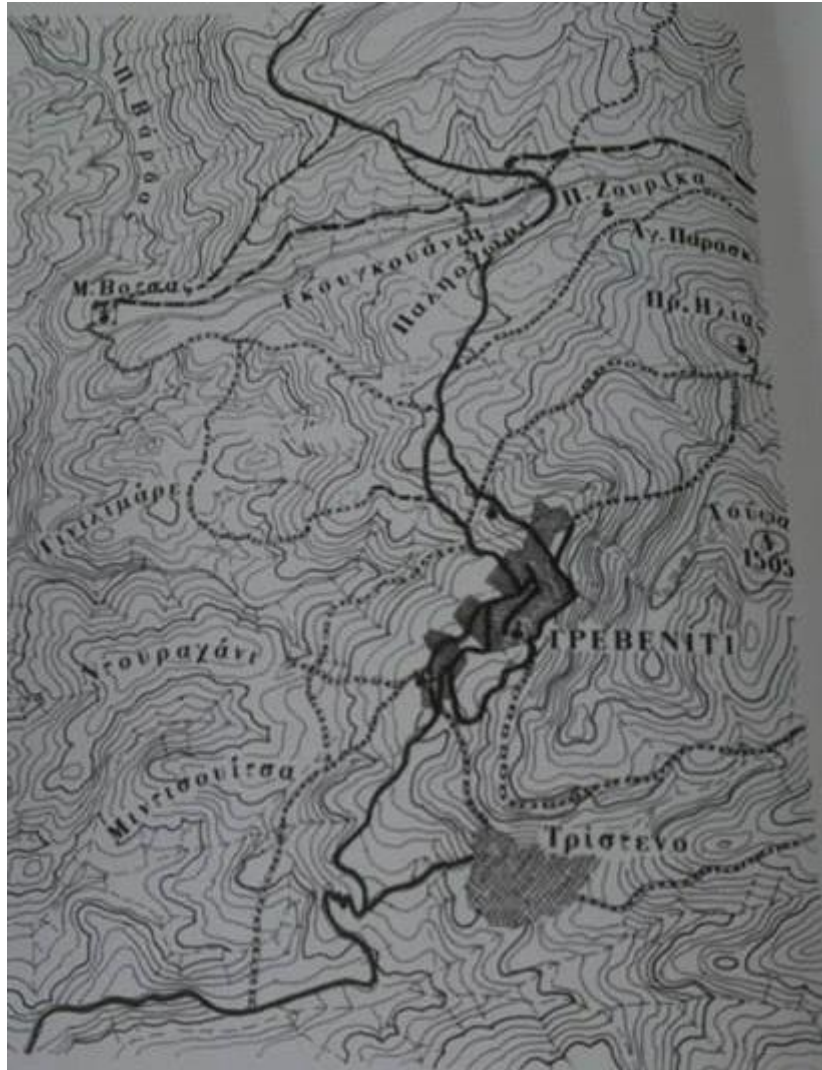
Χάρτης 3: Χωριά ανατολικού Ζαγορίου

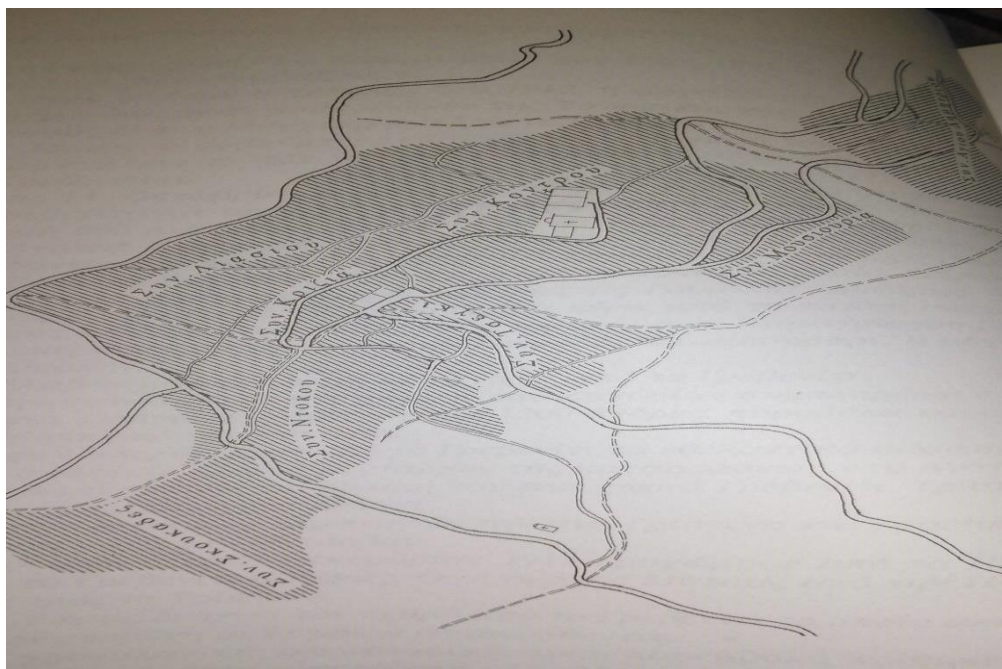
Χάρτης 4: Περιβαλλοντικός χάρτης Ζαγορίου

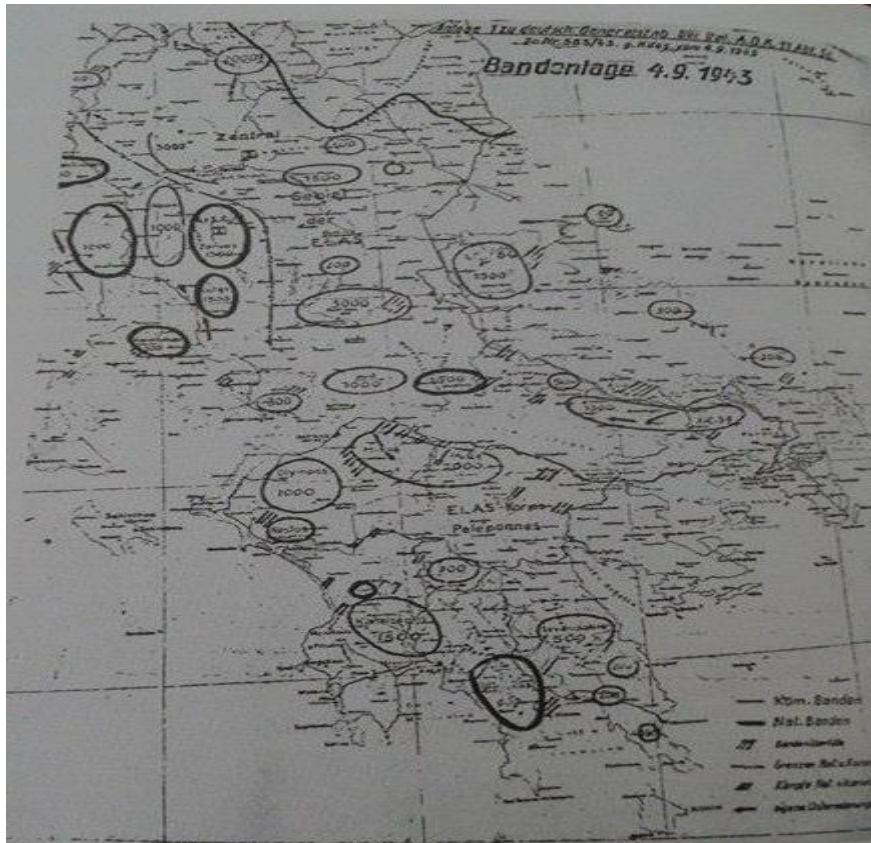
Χάρτης 5: Ζαγόρι (1985)

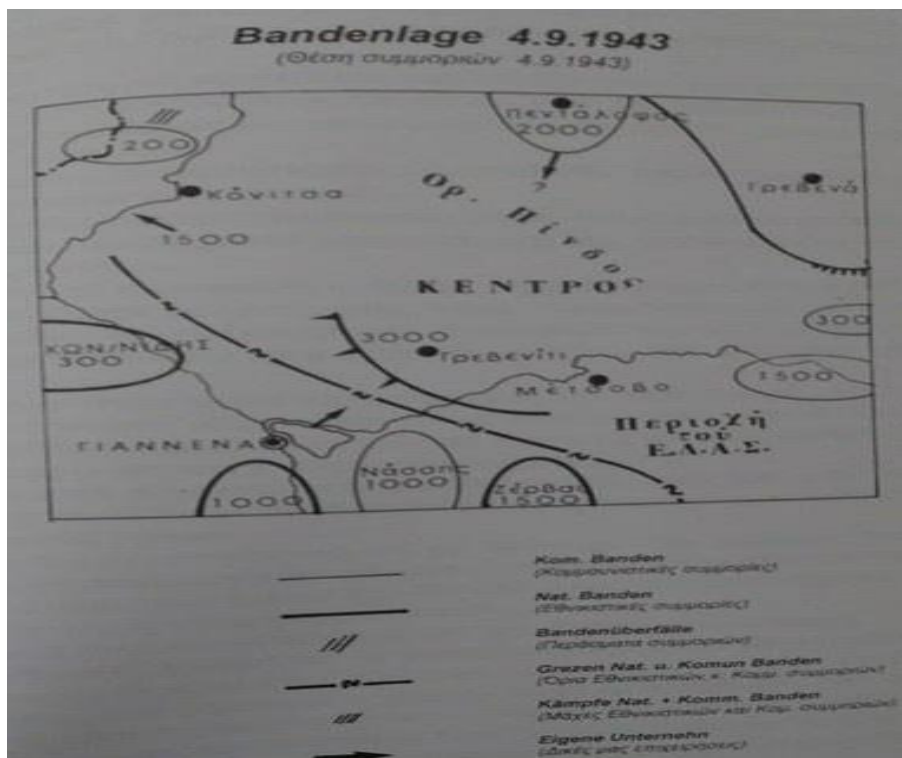
Χάρτης 6: Τοποθεσία Γρεβεντίου

Χάρτης 7: Συνοικισμοί Γρεβεντίου πριν τον πόλεμο (1940)

Χάρτης 8: Σχέδιο χάρτη των Γερμανών - ZENTRAL(1941)

Χάρτης 9: Μεγέθυνση του ίδιου χάρτη-περιοχή Αν. Ζαγορίου/Γρεβενίτι